

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SCC.ir

SCCcr.ir



دیسرخانہ شورای عالی انقلاب فرہنگی



دانشگاه باقر العلوم (ع)  
(عمر دولتی - غیر منتدلی)

# بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سیمای جمهوری اسلامی ایران از منظر آموزه‌های اسلامی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر شمس‌الله مریجی

استاد مشاور: جناب آقای دکتر سید مجید امامی

دانشگاه: باقرالعلوم (ع)

مجری: حدیثه اسفندیار

کارفرما: شورای عالی انقلاب فرهنگی

زمستان ۱۳۹۳

SCCcr.ir

مجری: حدیثه اسفندیار

Author: hadise esfandiyar

عنوان طرح: بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سیمای جمهوری اسلامی ایران از منظر آموزه های اسلامی

Subject: A critical study of the representation of the Islamic Republic of Iran wedding style of Marriage According to Islamic teachings

ناظر: کمیسیون سبک زندگی اسلامی ایرانی کارفرما: شورای عالی انقلاب فرهنگی

صفحه: ۱۲۷/پیوست ندارد

زمستان: ۱۳۹۳



دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

مشخصات مجری طرح پژوهشی:

آدرس پستی: قم، ۴۵ متری صدوق، کوچه ۵۶، پلاک ۵۹، طبقه دوم

آدرس پست الکترونیکی: hs\_esfandiyar@yahoo.com

تلفن: ۰۹۱۹۹۷۰۲۷۴۷

مشخصات کارفرما:

آدرس پست: تهران، خ انقلاب، خ فلسطین شمالی، پلاک ۳۰۹، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

آدرس پایگاه الکترونیکی: www.iranculture.com آدرس پست الکترونیکی: info@iranculture.org

نمبر:

تلفن: ۶۶۴۶۸۲۷۱

کلیه حقوق این طرح برای دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی محفوظ می باشد.

SCCcr.ir

تقدیر و تشکر

خداوند متعال که توفیق انجام این نوشته را عطا فرمود.

و

اساتید بزرگواری که راهنما و مشاور بنده در این پژوهش بودند

استاد شمس الله مریجی و استاد سید مجید امامی.

و

پدر و مادر عزیزم که همیشه یار و یاورم بودند.

و

همسر مهربانم

## چکیده

خانواده یکی از نهادهای مهم جامعه بشری است که زیربنایی ترین و اولین نهاد اجتماع به شمار می‌رود. تأثیر خانواده در رشد و شکوفایی افراد، به حدی است که همه ادیان الهی به جهت نقش مهم خانواده در اخلاق و معنویت انسان‌ها، آموزه‌های مهمی در این زمینه ارائه کرده‌اند؛ در همین راستا خانواده در اسلام نیز، مهم‌ترین واحد اجتماعی جامعه است. اهمیت ویژه خانواده به نوبه خود در ارتقا منزلت «ازدواج» به عنوان درگاه انحصاری ورود به خانواده دخالتی تام دارد. بررسی اجمالی آیات و روایات مربوط به ازدواج، اوج حساسیت اسلام را نسبت به این امر مهم نشان می‌دهد. در شریعت اسلام ازدواج قراردادی مشروع است که دو فرد ناهمجنس و بالغ را به هم پیوند می‌دهد و برقراری ارتباط جنسی دائم یا موقت آنان را مجاز می‌گرداند. مسئله اصلی تحقیق، بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های پریننده سیمای جمهوری اسلامی ایران در دهه ۸۰ از منظر آموزه‌های اسلامی است. در این پژوهش برای کشف چگونگی نمایش سبک‌های مختلف ازدواج از روش نشانه‌شناسی استفاده شد. سه نوع سبک ازدواج سنتی، نیمه سنتی و مدرن در دهه ۸۰ به تصویر کشیده شده است و از این میان تأکید تلویزیون بر نمایش سبک ازدواج نیمه سنتی بوده است. از سوی دیگر در یک ارزیابی کلی، می‌توان گفت از منظر آموزه‌های اسلامی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های پریننده سیمای از دیدگاه کلان و خرد قابل بررسی است. از دیدگاه کلان با ضعف در پژوهش و نظریه پردازی، و ضعف در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری و به دنبال آن از دیدگاه خرد با عدم بازنمایی صحیح سبک ازدواج مورد نظر اسلام در تلویزیون روبرو هستیم. بر همین اساس در گام اول تدوین نظریه سبک ازدواج اسلامی ذیل نظریه جامع سبک زندگی اسلامی، ضروری به نظر می‌رسد؛ در گام بعدی نیز طراحی الگوی عملیاتی سبک ازدواج اسلامی در جهت ارائه آن در سیمای جمهوری اسلامی ایران ضروری است.

**واژگان کلیدی:** سبک زندگی، ازدواج، اسلام، تلویزیون، نشانه‌شناسی، بررسی انتقادی



## «فهرست مطالب»

۱	فصل اول: کلیات
۲	مقدمه
۴	۱-۱. بیان مسئله
۶	۲-۱. اهمیت موضوع و ضرورت تحقیق
۷	۳-۱. سؤالات تحقیق
۸	۴-۱. اهداف تحقیق
۹	۵-۱. پیشینه تحقیق
۱۳	فصل دوم:
۱۳	چارچوب مفهومی
۱۴	مقدمه
۱۴	۱-۲. سبک زندگی
۱۴	۱-۲-۱. تعریف سبک زندگی
۱۶	۱-۲-۲. ویژگی‌های سبک زندگی
۱۷	۱-۲-۳. سبک زندگی و مدرنیته

۲۰	..... ازدواج. ۲-۲
۲۰	..... ۱-۲-۲. ازدواج در لغت
۲۰	..... ۲-۲-۲. ازدواج در اصطلاح
۲۴	..... ۳-۲-۲. فلسفه ازدواج در اسلام
۲۶	..... ۴-۲-۲. اهمیت ازدواج در اسلام
۲۶	..... ازدواج محبوب‌ترین بنا نزد خداوند
۲۷	..... ازدواج پیمانی مقدس
۲۷	..... تشویق به ازدواج
۲۸	..... ازدواج، فضیلت بخش عبادت‌ها و اعمال
۲۹	..... ازدواج مایه برکت و موجب خیر
۳۰	..... ازدواج، سیره عملی انبیاء و اولیاء دین
۳۰	..... ۵-۲-۲. اهداف ازدواج
۳۲	..... اهداف ازدواج از دیدگاه اسلام
۳۷	..... ۶-۲-۲. ضرورت ازدواج از نظر اسلام
۳۸	..... ۷-۲-۲. ملاک‌های ازدواج از دیدگاه اسلام
۳۹	..... ۳-۲. رسانه
۳۹	..... ۱-۳-۲. اهمیت رسانه
۴۰	..... ۲-۳-۲. انواع ارتباطات
۴۰	..... ۱-۲-۳-۲. انواع ارتباط از لحاظ رسانه‌های مورد استفاده
۴۰	..... ۲-۲-۳-۲. انواع ارتباط از لحاظ تعداد افراد درگیر
۴۱	..... ۳-۳-۲. رسانه و ویژگی‌های آن
۴۲	..... ۴-۳-۲. کارکردهای رسانه‌های جمعی

۴۶	..... نظریات رسانه ۵-۳-۲
۴۶	..... نظریه یادگیری مشاهده‌ای
۴۷	..... نظریه کاشت
۴۹	..... نظریه استفاده و رضایتمندی
۵۰	..... ۴-۲. بازنمایی
۵۰	..... ۲-۴-۱. مفهوم بازنمایی
۵۱	..... ۲-۴-۲. رهیافت‌های بازنمایی
۵۴	..... ۵-۲. بازنمایی ازدواج در تلویزیون
۵۴	..... ۲-۵-۱. سبک‌های سه گانه ازدواج
۵۴	..... ۲-۵-۱-۱. ازدواج سنتی
۵۵	..... ۲-۵-۱-۲. ازدواج مدرن
۵۷	..... ۲-۵-۱-۳. ازدواج نیمه سنتی
۶۰	..... <b>فصل سوم:</b>
۶۰	..... <b>روش تحقیق</b>
۶۱	..... ۳-۱. روش تحقیق
۶۲	..... ۳-۲. تحلیل همنشینی و جانشینی
۶۳	..... ۳-۳. تحلیل رمزگان
۶۴	..... ۳-۳-۱. رمزگان اجتماعی
۶۵	..... ۳-۳-۲. رمزگان فنی
۶۵	..... زمان و مکان
۶۵	..... دوربین
۶۶	..... صدا

۶۷	.....بازیگران
۶۸	.....۳-۳-۳. رمزگان ایدئولوژی
۶۹	.....۴-۳. جمعیت و نمونه آماری
۶۹	.....۵-۳. روش جمع آوری داده‌ها و اطلاعات
۷۰	.....۶-۳. روش تحلیل اطلاعات
۷۲	..... <b>فصل چهارم:</b>
۷۲	..... <b>گونه‌های ارائه شده سبک ازدواج در سریال‌های تلویزیونی منتخب</b>
۷۳	.....۱-۴. تحلیل سریال شمس‌العماره
۷۴	.....۱-۱-۴. خلاصه داستان
۷۵	.....۲-۱-۴. تحلیل همنشینی
۷۶	.....۳-۱-۴. تحلیل جانشینی
۷۶	.....۱-۳-۱-۴. سبک زندگی طبقه مرفه مدرن / سبک زندگی طبقه فقیر سنتی
۷۶	.....۲-۳-۱-۴. دنیای مجردی / متأهلی
۷۷	.....۳-۳-۱-۴. ازدواج مدرن، سنتی و نیمه سنتی
۷۸	.....۴-۱-۴. تحلیل رمزگان
۷۸	.....۱-۴-۱-۴. رمزگان فنی
۸۶	.....۲-۴-۱-۴. رمزگان اجتماعی
۸۷	.....۳-۴-۱-۴. رمزگان ایدئولوژی
۹۱	.....۲-۴. تحلیل سریال فاصله‌ها
۹۲	.....۱-۲-۴. خلاصه داستان
۹۴	.....۲-۲-۴. تحلیل همنشینی
۹۵	.....۳-۲-۴. تحلیل جانشینی

۹۵ ..... ۴-۲-۳-۱. قشر مذهبی / قشر غیر مذهبی

۹۵ ..... ۴-۲-۳-۲. ازدواج مدرن / ازدواج نیمه مدرن

۹۸ ..... ۴-۲-۴. تحلیل رمزگان

۹۸ ..... ۴-۲-۴-۱. رمزگان فنی

۱۰۶ ..... ۴-۲-۴-۲. رمزگان‌های اجتماعی

۱۰۷ ..... ۴-۲-۴-۳. رمزگان‌های ایدئولوژی

### فصل پنجم: بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سیمای جمهوری اسلامی ایران از

منظر آموزه‌های اسلامی ..... ۱۱۳

مقدمه ..... ۱۱۴

۱-۵. بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سیمای جمهوری اسلامی ایران از منظر آموزه‌های

اسلامی ..... ۱۱۵

۱-۱-۵. از دیدگاه کلان ..... ۱۱۵

۱-۱-۱-۵. ضعف در پژوهش و نظریه پردازی ..... ۱۱۵

۱-۱-۲-۵. ضعف در برنامه‌ریزی و سیاست گذاری ..... ۱۱۶

۱-۲-۵. از دیدگاه خرد ..... ۱۱۷

۱-۲-۱-۵. تفاوت‌های اساسی سبک‌های ازدواج تلویزیون با دیدگاه اسلام ..... ۱۱۷

۲-۲-۱-۵. عدم نمایش سبک ازدواج مورد نظر اسلام ..... ۱۱۷

۳-۲-۱-۵. مشروعیت بخشیدن به روابط خارج از ضوابط دینی ..... ۱۱۸

۴-۲-۱-۵. عدم تطبیق معیارها با معیارهای اسلامی ..... ۱۱۹

۵-۲-۱-۵. شکل‌گیری زود هنگام ذهنیت مخاطبان ..... ۱۱۹

پیشنهادهایی برای تحقیقات آتی ..... ۱۲۱

منابع ..... ۱۲۲

منابع فارسی ..... ۱۲۳

مقالات ..... ۱۲۵

پایان نامه‌ها ..... ۱۲۶

منابع عربی ..... ۱۲۶

SCC.ir

فصل اول: کلیات

## مقدمه

عصر کنونی را بسیاری عصر انقلاب اطلاعات و ارتباطات نامیده‌اند. عصری که در واقع می‌توان گفت وسایل ارتباط جمعی پیچیده‌ترین ابزار القای اندیشه‌ها و کارآمدترین سلاح‌ها برای تسخیر آرام جوامع هستند. در چند دهه اخیر با توجه به سرعت سرسام آور پیشرفت و رشد تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات، هر روزه بر پیچیدگی و کارآمدی این ابزار و وسایل در جهان افزوده می‌شود. گستردگی و پیچیدگی جامعه انسانی در عصر کنونی، وجود رسانه‌های جمعی را در صحنه مناسبات اجتماعی انسان‌ها امری اجتناب‌ناپذیر نموده است.<sup>۱</sup>

با پیدایش پدیده جهانی شدن و گسترش آن به همه دنیا، رسانه‌های جمعی بیش از پیش اهمیت پیدا کرده‌اند. در اکثر نقاط جهان و در همه کشورها بسیاری از مردم ساعت‌های بسیاری را صرف تماشای رسانه‌های دیداری و شنیداری می‌کنند. در گذشته به سبب وجود ارتباطات سنتی روابط چهره به چهره بر روابط اجتماعی غالب بود. افراد در ارتباطات چهره به چهره کسب خبر می‌نمودند و روند فرهنگ‌پذیری بیشتر در خانواده و گروه همسالان شکل می‌گرفت. اما امروزه عواملی چون وسایل ارتباط جمعی در این جوامع عامل مهمی در تأثیرگذاری و فرهنگ‌پذیری افراد به شمار می‌روند. تلویزیون و ماهواره از جمله رسانه‌های جمعی هستند که، اکثر مردم از آنها استفاده می‌کنند. این نوع رسانه‌های جمعی توانسته‌اند بینندگان زیادی را به خود جذب کنند. در نتیجه دامنه موضوعات مورد بحث زیادی را به خود اختصاص داده‌اند. مک‌لوهان معتقد بود که هر کسی این وسایل ارتباطی را در اختیار داشته باشد حتی فرهنگ عام را نیز تحت نفوذ دارد و اگر ارشمیدس نقطه اتکایی می‌خواست تا جهان را دگرگون کند، من رسانه‌ها را می‌خواهم تا جوامع را دگرگون سازم. رسانه‌های همگانی مانند تلویزیون امروزه با پیشرفت ارتباطات جوامع دستخوش تغییرات بسیار شده‌اند. تلویزیون و ماهواره در سطح جامعه جایگاهی را اشغال کرده‌اند که از آن جایگاه به طور فزاینده چه در سطح ملی و بین‌المللی مطرح شده‌اند. از آن جا که فرهنگ از طریق رسانه‌های جمعی جریان می‌یابد، اشکال متفاوت زندگی توسعه می‌یابند. در این رابطه می‌توان گفت رسانه‌ها بر شیوه‌های زندگی و سلیقه‌های عمومی در جامعه تأثیر می‌گذارند.<sup>۲</sup>

۱. ناهید، خوشنویس، بررسی تأثیر برنامه‌های تلویزیونی بر سبک زندگی، ماهنامه انجمن روابط عمومی ایران، شماره ۶۹ آذر ماه ۱۳۸۸،

ص ۲

۲. همان، ص ۵



در حال حاضر به دلیل اهمیت رسانه‌های جمعی به ویژه تلویزیون، بیش از هر زمان دیگری تحت بررسی و مطالعه دقیق و منظم قرار گرفته‌اند. از چند دهه قبل به موضوع ارتباطات به ویژه ارتباط جمعی توجه بیشتر شده و به رابطه رسانه‌ها با جامعه و تأثیرات اجتماعی و تعامل آنها تأکید بیشتری شده است. سبک زندگی از مفاهیم جدید در حوزه علوم اجتماعی است که در ارتباط با رسانه مطرح می‌شود. توجه ویژه‌ای که امروزه به مقوله سبک زندگی معطوف شده، در پی تأثیرات عمیقی است که گسترش سبک زندگی غربی بر ارزش‌ها و باورهای فرهنگی جامعه ایرانی بر جای گذاشته است. می‌توان گفت مسئله سبک زندگی، انتخاب‌های افراد جامعه در گزینش الگوهای رفتاری است که حامل ارزش‌ها و باورهای فرهنگی‌اند.<sup>۱</sup> یکی از این انتخاب‌ها، سبک ازدواج است. در واقع افراد تحت تأثیر رسانه‌ها به افکار، سلیقه‌ها و ارزش‌های خود شکل می‌دهند و این سلیقه‌ها و ارزش‌هاست که منجر به بروز رفتار و در نهایت شکل‌گیری سبک زندگی آنها می‌شود. در این میان آشکارا می‌توان الگوهای ارائه شده از طریق تلویزیون را در برگزیدن سبک زندگی و به طور خاص سبک ازدواج توسط مخاطبان آن در سطح جامعه مشاهده کرد. بر همین اساس به نظر می‌رسد در دهه‌های اخیر گونه‌های مختلفی از ازدواج مخصوصاً در برنامه‌های نمایشی تلویزیون مورد فرهنگ‌سازی قرار گرفته و آنها مستقیماً بر سبک ازدواج افراد جامعه اثرگذار بوده‌اند. بر همین اساس این تحقیق در صدد است تا از منظر آموزه‌های اسلامی، بازتابی سبک ازدواج در سریال‌های پر بیننده سیمای جمهوری اسلامی ایران دهه ۸۰ را بررسی کند.

این تحقیق شامل پنج فصل می‌باشد. در فصل اول کلیات تحقیق، مانند بیان مسئله، سؤالات، اهمیت و اهداف و پیشینه تحقیق ارائه شده و در فصل دوم مبانی و چارچوب مفهومی تحقیق ارائه گردیده است. در فصل سوم روش تحقیق، روش جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات ارائه می‌گردد. فصل چهارم به گونه‌های ارائه شده سبک ازدواج در سریال‌های تلویزیونی منتخب می‌پردازد که شامل تحلیل همنشینی، تحلیل جانشینی و تحلیل رمزگان دو سریال شمس‌العماره و فاصله‌ها است. فصل آخر به بررسی انتقادی نحوه بازتابی سبک ازدواج در سریال‌های تلویزیونی منتخب دهه ۸۰ از منظر آموزه‌های اسلامی می‌پردازد.

---

۱. رهنما شورای تخصصی حوزوی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، قم: ۱۳۹۳.

## ۱-۱. بیان مسئله

سبک زندگی به مجموعه رفتارها و الگوهای کنش هر فرد که معطوف به ابعاد هنجاری و معنایی زندگی اجتماعی است، اطلاق می‌شود و نشان‌دهنده کم و کیف نظام باورها و ارزش‌های فرد است. به عبارتی سبک زندگی بر ماهیت و محتوای خاص تعاملات و کنش‌های اشخاص در هر جامعه دلالت دارد و مبین اغراض، نیات، معانی و تفاسیر فرد در جریان عمل روزمره و زندگی روزانه است. دو مفهوم وحدت و تمایز در تعریف سبک زندگی در همه تعاریف مشترک است، به این معنا که سبک زندگی حاکی از مجموعه عناصری است که کم و بیش به طور نظام‌مند با هم ارتباط داشته و یک کل را پدید می‌آورند و در واقع همین اتحاد و نظام‌مندی است که این کل را از کل‌های دیگر متمایز می‌کند.

مقام معظم رهبری (دام‌ظله) در سخنان خود با تأکید بر سبک زندگی به عنوان بخش حقیقی و اصلی تمدن اسلامی سبک ازدواج را یکی از مقوله‌های مهم سبک زندگی برمی‌شمارد.<sup>۱</sup>

در حقیقت ازدواج فرایندی است که از کنش متقابل بین دو فرد، یک مرد و یک زن، که برخی شرایط قانونی را تحقق بخشیده‌اند و مراسمی برای برگزاری زناشویی خود برپا داشته‌اند و به طور کلی عمل آنان مورد پذیرش قانون قرار گرفته و بدان ازدواج اطلاق شده است. ازدواج مهمترین عرف و رسم معمول در تمام جوامع است، که به دلیل نقش با اهمیت آن در فراهم‌سازی ساختار و زیربنای تشکیل خانواده و نیز گسترش نسل، به عنوان مهمترین و بنیادی‌ترین نوع ارتباط معرفی شده است.<sup>۲</sup> سبک ازدواج، به رویه و منطق حاکم بر فرایند شکل‌گیری انتخاب‌های یک فرد در جهت تکوین، تحقق، و تثبیت ازدواج، از قبل تا بعد از تشکیل زندگی مشترک گفته می‌شود. این سبک ناظر بر مجموعه عناصری است که به طور نظام‌مند با هم ارتباط داشته و خانواده را پدید می‌آورد. و در واقع همین اتحاد و نظام‌مندی است که هر خانواده‌ای را از خانواده‌های دیگر متمایز می‌کند.

۱. بیانات مقام معظم رهبری (دام‌ظله) در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، قابل دسترسی در: [www.Leader.ir](http://www.Leader.ir)، ۲۳/۰۷/۱۳۹۱

۲. باقر ساروخانی، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، چاپ اول، تهران، سروش، ۱۳۷۰، صص ۲۳ - ۲۴.

از سوی دیگر رسانه‌ها نقش مهمی در تحولات اجتماعی دوران معاصر بازی می‌کنند. این رسانه‌ها به جهت کارکردهایشان، دارای اثری عمیق و انکارناپذیرند؛ تا جایی که دانشمندان علوم اجتماعی آن را در ردیف عوامل اجتماعی کردن و شکل دادن شخصیت افراد جامعه بر می‌شمرند و بر این باورند که رسانه‌های جمعی می‌توانند هنجارهای اجتماعی را تقویت و یا تضعیف سازند. در واقع رسانه‌های جمعی در جهت تغییر و تضعیف ارزش‌ها و شکل‌گیری باورهای منفی نیز کارآیی مؤثری دارند.<sup>۱</sup> به دیگر سخن رسانه‌های جمعی دارای کارکردی دوگانه‌اند؛ برنامه‌های تلویزیونی همانطور که قادر هستند برخی از نابسامانی‌های اجتماعی را علاج کنند، به همان سان نیز قادرند بر این نابسامانی‌ها بیفزایند و این امر به نقشی که این رسانه در جامعه برعهده می‌گیرد بستگی دارد.<sup>۲</sup>

از سوی دیگر تلویزیون یکی از کارگزاران عمده جامعه‌پذیری در هر جامعه‌ای به شمار می‌رود. جامعه‌پذیری رسانه‌ای، فرایند تلقین پنهان است. ویژگی این نوع از جامعه‌پذیری آن است که معمولاً انسان در حال فراگیری و پذیرش ارزش‌هایی خاص و قرارگیری در یک قفس نامریی از باورهای مشخص القا شده قرار دارد. فرایند انتقال ارزشی در تلویزیون به قدری پنهان است که دائماً تصور می‌شود که در انتخاب ارزش‌ها و باورهایمان کاملاً آزاد هستیم، اما تلویزیون، قدرت بی‌بدیل رسانه‌ای است که کارکرد اصلی آن، دستکاری واقعیت و جهت‌دهی به آن است و بسته به شکل واقعیتی که برمی‌سازد، می‌تواند در راستای منافع خاصی عمل کند و هنجارها و باورهایی را به چالش کشیده و الگوهای دیگری را جایگزین آنها کند؛ الگوهایی که در خدمت به ایدئولوژی‌های خاصی عمل می‌کنند.<sup>۳</sup> در واقع افراد تحت تأثیر رسانه‌ها به افکار، سلیقه‌ها و ارزش‌های خود شکل می‌دهند و این سلیقه‌ها و ارزش‌هاست که منجر به بروز رفتار و در نهایت شکل‌گیری سبک زندگی آنها می‌شود. در این میان آشکارا می‌توان الگوهای ارائه شده از طریق تلویزیون را در برگزیدن سبک زندگی و به طور خاص سبک ازدواج توسط مخاطبان آن در سطح جامعه مشاهده کرد. بر همین اساس به نظر می‌رسد در دهه‌های اخیر گونه‌های مختلفی از ازدواج مخصوصاً در برنامه‌های

---

۱. مریچی، شمس‌الله، بررسی عوامل مؤثر در کجروی و نقش خانواده در آن، قم، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۳، ص ۱۴۳  
۲. صادقی فسایی، سهیلا، بازنمایی ازدواج در سریال‌های تلویزیونی، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۲۲، بهار، ۱۳۹۰، ص ۷۰  
۳. همان، ص ۷۰

نمایشی تلویزیون مورد فرهنگ‌سازی قرار گرفته و آنها مستقیماً بر سبک ازدواج افراد جامعه اثرگذار بوده‌اند.

بر همین اساس این تحقیق در صدد است تا از منظر آموزه‌های اسلامی، بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های پر بیننده سیمای جمهوری اسلامی ایران دهه ۸۰ را بررسی کند.

## ۱-۲. اهمیت موضوع و ضرورت تحقیق

رهبر معظم انقلاب در سخنان خود با اشاره به اینکه غایت نظام جمهوری اسلامی ایران، ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است، گفت: «این تمدن نوین دو بخش دارد: یک بخش، بخش ابزاری و سخت‌افزاری است؛ که در این بخش علی‌رغم تهدیدها و فشار پیشرفت کشور خوب بوده است؛ یک بخش دیگر، بخش نرم‌افزاری و اصلی است که در آن پیشرفت چندانی نداشتیم». ایشان در ادامه سخنان خویش با تأکید بر سبک زندگی به عنوان بخش حقیقی تمدن اسلامی، مسئله‌ی خانواده و سبک ازدواج، نوع مسکن، نوع لباس، الگوی مصرف، نوع خوراک، تفریحات، مسئله‌ی خط و زبان و مسئله‌ی کسب و کار را به عنوان مؤلفه‌های سبک زندگی برمی‌شمارد. رهبر معظم انقلاب از رسانه‌ها به منزله یکی از نهادهای موظف در زمینه آسیب‌شناسی وضعیت موجود و در مرحله بعد یافتن راه علاج اشاره می‌کند. با توجه به اهمیت خاص ازدواج در دین اسلام و نظام جمهوری اسلامی ایران و با در نظر گرفتن تغییرات اجتماعی جامعه در حال گذار ایران و به تبع آن افزایش آسیب‌های اجتماعی موجود در زمینه ازدواج و طلاق و از سوی دیگر جایگاه تلویزیون از حیث گستردگی مخاطبان خود، به عنوان یکی از مهمترین ابزارهای جامعه‌پذیری در جامعه در حال گذار ایران، بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های پر بیننده سیمای جمهوری اسلامی ایران از منظر آموزه‌های اسلامی ضروری به نظر می‌رسد.

### ۱-۳. سؤالات تحقیق

سؤال اصلی:

سبک ازدواج در سریال های پریننده سیمای جمهوری اسلامی ایران در دهه ۸۰ از منظر آموزه های

اسلامی چگونه بازنمایی گردیده است؟

سؤالات فرعی:

۱. سبک ازدواج چیست؟

۲. بازنمایی سبک ازدواج در یک سریال چه ابعادی دارد؟

۳. گونه های ارائه شده سبک ازدواج در سریال های پریننده سیمای جمهوری اسلامی ایران در دهه

۸۰ چیست؟

۴. در سریال های پریننده سیمای جمهوری اسلامی ایران در دهه ۸۰، برای بازنمایی سبک ازدواج،

از چه رمزگان فنی استفاده شده است؟

۵. در سریال های پریننده سیمای جمهوری اسلامی ایران در دهه ۸۰، برای بازنمایی سبک ازدواج

از چه رمزهای اجتماعی بهره گرفته شده است؟

۶. رمزگان ایدئولوژی حاکم بر سریال های پریننده سیمای جمهوری اسلامی ایران در دهه ۸۰ در

مورد سبک ازدواج چیست؟

## ۱-۴. اهداف تحقیق

اهداف اصلی:

هدف کلی از این تحقیق تحلیل بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های پر بیننده سیمای جمهوری اسلامی ایران در دهه ۸۰ از منظر آموزه‌های اسلامی است.

اهداف فرعی:

مطالعه سبک ازدواج و جایگاه آن در سبک زندگی

بررسی ابعاد بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های منتخب

مطالعه گونه‌های ارائه شده سبک ازدواج در سریال‌های پر بیننده دهه ۸۰ سیمای جمهوری اسلامی

ایران

تحلیل روشمند چگونگی بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های پر بیننده دهه ۸۰ سیمای جمهوری

اسلامی ایران از طریق مطالعه و بررسی رمزگان فنی، اجتماعی و ایدئولوژیک سریالها

## ۱-۵. پیشینه تحقیق

از حیث پیشینه، در بررسی‌های کتابخانه‌ای و مجازی، تحقیق یا تألیفی با این عنوان یافت نشد و مشخص گردید تاکنون هیچ کتاب، پایان‌نامه و مقاله‌ای که دقیقاً به بررسی انتقادی سیمای جمهوری اسلامی ایران در زمینه سبک ازدواج از منظر آموزه‌های اسلامی، پرداخته باشد تألیف نشده است.

۱. پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی بازنمایی ازدواج در سینمای ایران» توسط دکتر علی جعفری، در پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، به مطالعه روند عمومی بازنمایی ازدواج در سینمای دوره اصلاحات و اصول‌گرایی و آسیب‌های آن پرداخته است. در این پژوهش که ناظر به هنجارهای برگرفته از «رویکرد اسلامی به جامعه‌شناسی ازدواج و خانواده» است، در مرحله اول به برشمردن عناصر و مؤلفه‌های عمومی حاکم بر کلیت فیلم‌های سینمایی ایران و در مرحله دوم به برشمردن مؤلفه‌های نشانه‌ای و معنایی ازدواج در فرایند کلی بازنمایی سینمای ایران می‌پردازد. در مرحله سوم با شمردن آسیب‌های عمده در بازنمایی ازدواج در سینمای ایران بر این مسئله تأکید می‌کند که ازدواج در قاب سینما در بسیاری از مؤلفه‌ها با ازدواج‌های در حال انجام در جامعه ایرانی مطابقت ندارد و در زمینه‌ای غیر واقعی بازنمایی می‌شود. با توجه به اینکه در رویکرد اسلامی، خانواده مهمترین واحد اجتماعی جامعه است و نظام اجتماعی ایران همواره به اتکاء آن در مسیر فرهنگی اصیل قرار گرفته است؛ اهمیت ویژه «خانواده» به نوبه خود در ارتقاء منزلت «ازدواج» به عنوان درگاه انحصاری ورود به خانواده دخالتی تام دارد. بررسی فهرست اجمالی احکام و توصیه‌های ریز و درشت مندرج در روایات معتبر اهل بیت علیهم السلام درخصوص ارکان و مراحل مختلف ازدواج، اوج حساسیت اسلام را نسبت به این امر مهم نشان می‌دهد. این چارچوب همه جانبه نظری، در بخش‌هایی از «نظریه هنجاری رسانه اسلامی» که به «بازنمایی خانواده و ازدواج» مرتبط است دخالت می‌کند و گزاره‌هایی جدی از باید و نبایدها و اولویت‌ها را درخصوص «بازنمایی ازدواج» بر فرآیند تولید پیام حاکم می‌گرداند. در چنین شرایطی، تقویت شوق و رغبت به ازدواج صحیح و اصیل اسلامی و اصلاح‌گرایی درخصوص نابهنجاری‌ها و آموزه‌های منفی و ناصحیح ازدواج، هم به اقتضاء آموزه‌های جدی اسلامی و هم به اقتضاء جوانی جمعیت کشور، یکی از اولویت‌های مهم و قابل توجه در نظریه هنجاری رسانه‌های (در اینجا سینمای) جمهوری اسلامی ایران خواهد بود. البته مطالعه بازنمایی ازدواج در سینمای ایران به لحاظ سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی نیز واجد اولویت است.

هر چند این پژوهش با رویکرد اسلامی به آسیب‌شناسی بازنمایی ازدواج پرداخته است ولی وجه تمایز آن با تحقیق حاضر در این است که این آسیب‌شناسی در حوزه سینما صورت گرفته ولی نگارنده بر آن است که در حوزه تلویزیون به بررسی انتقادی این بحث پردازد.

۲. همچنین در مقاله‌ای با عنوان «بازنمایی ازدواج در سریال‌های تلویزیونی» به قلم دکتر سهیلا صادقی فسایی، در فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، به تحلیل نشانه‌شناختی شیوه‌های بازنمایی ازدواج در سریال‌های پربیننده در دو دهه ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ پرداخته شده است. این مقاله با تحلیل محتوای کیفی، در صدد است که الگوهای مختلف ازدواج که در این سریال‌ها تصویر می‌شوند - ازدواج سنتی، ازدواج مدرن و ازدواج نیمه سنتی - در حال بازنمایی چه شکلی از ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و ایدئولوژیک هستند. نگارنده معتقد است، در بازنمایی رسانه‌ای دو عامل «میزان روابط پیش از ازدواج» و «میزان دخالت خانواده‌ها» به عنوان وجه تمایز مشخص ازدواج سنتی و ازدواج مدرن در نظر گرفته شده است. سنت و مدرن، مفاهیمی پیوستاری و برداری هستند؛ هرچه قدر دخالت خانواده‌ها بیشتر و روابط پیش از ازدواج بین دختر و پسر کمتر باشد با بازنمایی سنتی تری از ازدواج روبرو خواهیم بود و بالعکس هر قدر میزان دخالت خانواده‌ها کمتر و میزان روابط پیش از ازدواج بیشتر باشد، با الگوی مدرن تری از ازدواج روبرو هستیم. حد مناسب بین این دو، ما را به ازدواج نیمه سنتی رهنمون می‌کند. در این مقاله با تأکید بر بازنمایی ازدواج نیمه سنتی به عنوان رویکردی جدید در اواسط دهه ۸۰ در تلویزیون و در تقابل با ازدواج‌های مدرن، به پتانسیل‌های سنت در جامعه مدرن اشاره دارد و سعی می‌کند از این طریق به بازتولید پویا از محتوای سنت‌های جامعه با توجه به گزینش آگاهانه از صورت‌های مدرنیته پردازد. در ازدواج نیمه سنتی، رسانه به دنبال تعدیل دو اسطوره بزرگ «سنت» و «عشق» است. اسطوره‌هایی که پرسش از چیستی و نقد آنها به راحتی امکان ندارد. در ازدواج سنتی، سنت به یک اسطوره تبدیل شده است و در ازدواج مدرن، عشق. ازدواج نیمه سنتی به دنبال تعدیل هر دو اسطوره به شیوه خود است، و این همان امریست که رسانه تلویزیون در سریال‌های جدید خود به آن پرداخته است.

وجه تمایز این مقاله با پژوهش حاضر، توجه به آموزه‌های دینی در بحث است؛ در این تحقیق نگارنده بر آن است که از منظر آموزه‌های اسلامی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در تلویزیون در دهه ۸۰ مورد بررسی قرار دهد.



۳- رضا مهکام در مقاله تصویر ازدواج در رسانه ملی در فصلنامه کتاب زنان، تصویر ازدواج در فیلم‌های تلویزیونی ادوار انقلاب اسلامی را بررسی می‌کند. این ادوار به چهار دوره اوائل دوران انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی، دوران سازندگی و دوم خرداد به بعد تقسیم می‌شود. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که معیارهای همسرگزینی و شیوه‌های همسرگزینی در طی ادوار مختلف انقلاب اسلامی، به تدریج از رواج ازدواج‌های سهل و آسان در اوایل انقلاب به سمت رواج ازدواج‌های مدرن تغییر جهت داده است. بدین ترتیب می‌توان اذعان نمود، علی‌رغم آن که چنین فیلم‌ها و سریال‌هایی در سیاست‌گذاری‌های صدا و سیما تحت عنوان ترغیب جوانان به ازدواج طبقه‌بندی می‌شوند، به طور تلویحی در کاهش نرخ ازدواج و افزایش سن ازدواج مؤثرند. به نظر می‌رسد، تلویزیون به عنوان مؤثرترین رسانه ملی، با تهیه و ساخت فیلم‌هایی که ارائه دهنده ازدواج‌های سنتی و متعادل هستند، درصدد مقابله با موج بی‌مبالاتی و آزادی ارتباطات نامشروع دختر و پسر برآید و با سیاست‌گذاری‌های مناسب در این زمینه، شرایط را برای بازگشت به فرهنگ اصیل اسلامی - ایرانی فراهم نماید.

SCCcr.ir

فصل دوم:  
چارچوب مفهومی

در این فصل به ادبیات مفهومی این نوشتار پرداخته می‌شود. چارچوب مفهومی مجموعه‌ای از مبانی و مفاهیم مرتبطی است که بر محورهای اصلی مورد مطالعه تمرکز دارد و آنها را در قالب یک نظام منسجم و مرتبط معنایی به همدیگر پیوند می‌دهد و جهت رسیدن به اهداف تحقیق آنها را روشن و مشخص می‌سازد. در حوزه ادبیات مفهومی ابتدا سبک زندگی و در گام بعدی ازدواج بررسی شده و سپس بحث رسانه شرح داده می‌شود. در پایان این فصل به روند بازنمایی ازدواج در تلویزیون پرداخته خواهد شد.

### ۲-۱. سبک زندگی

#### ۲-۱-۱. تعریف سبک زندگی

گسترش پژوهش در حوزه سبک زندگی با محوریت نظریات و آرای جامعه‌شناسانی همچون ماکس وبر، گیدنز، وبلن، بوردیو، پیترسون و متفکران مکتب فرانکفورت و نئومارکسیست‌ها صورت پذیرفته است. تعاریف متعددی تاکنون درباره سبک زندگی در علوم اجتماعی ارائه شده است. سبک‌های زندگی به معنای عام روش‌های متمایز زیستن است که توسط گروه‌های مختلف مردم برگزیده می‌شود.<sup>۱</sup> فاضلی تعاریف مربوط به سبک زندگی را به دو گروه عمده تقسیم می‌کند: مجموعه تعاریفی که سبک زندگی را از جنس رفتار می‌دانند و ارزش‌ها و نگرش‌ها و جهت‌گیری‌های ذهنی را از دایره این مفهوم بیرون می‌گذارند. دسته دوم تعاریف سبک زندگی، تعاریفی هستند که بیشتر جنبه روان‌شناختی دارند و در تعریف این مفهوم، جمع رفتار و ذهنیت را در نظر می‌گیرند. این دسته تعاریف ابتدا در مطالعات بازاریابی و بازاریابی ظهور یافته و سپس گسترش پیدا کرده‌اند.<sup>۲</sup>

به لحاظ تاریخی، مطالعات ابتدایی در خصوص سبک زندگی، بر رفتارها و فعالیت‌های عینی تمرکز داشتند، اما به تدریج، ارزش‌ها و نگرش‌ها نیز به عنوان عناصر مهم در تعریف سبک زندگی نمایان شدند. اگر طیفی از دیدگاه‌ها را در این خصوص متصور شویم، در یک سر طیف، اندیشمندان (زیمل، کلاکهورن، لیزر، مک کی، بوردیو و لسللی) رفتارهای عینی را نمود خارجی ذهنیات و باورها دانسته، بر این باور بوده‌اند که سبک زندگی صرفاً براساس فعالیت‌ها و رفتارها بررسی می‌شود. در سوی دیگر طیف تنها بر جنبه‌های ذهنی و درونی انسان تمرکز داشته، سبک زندگی را حاصل خوی‌ها و منش‌های فرد می‌داند (آدلر). دسته

۱. طلحیه خادمیان، سبک زندگی و مصرف فرهنگی، تهران، نشر جهان کتاب، ۱۳۸۷، ص ۱۸.

۲. محمد فاضلی، سبک زندگی و مصرف، تهران، صبح صادق، ۱۳۸۲، ص ۵۵.

دیگر از صاحب نظران (وبلن، وبر، ونزل، یوٹ و گیدنز) با دیدگاهی بینابینی، سبک زندگی را مشتمل بر جنبه‌های عینی (رفتارها و فعالیت‌ها) و ذهنی (ارزش‌ها و نگرش‌ها) می‌دانند.<sup>۱</sup>

در ادبیات جامعه‌شناسی از مفهوم سبک زندگی دو برداشت و دو گونه مفهوم‌سازی متفاوت به عمل آمده است. در برداشت نخست که سابقه آن به دهه ۱۹۲۰ بازمی‌گردد سبک زندگی معرف ثروت و موقعیت اجتماعی افراد و غالباً شاخصی برای تعیین طبقه اجتماعی است. در فرمول‌بندی دوم، سبک زندگی نه راهی برای تعیین طبقه اجتماعی بلکه شکل اجتماعی نوینی دانسته می‌شود که تنها در متن تغییرات فرهنگی مدرنیته و رشد فرهنگ مصرف‌گرایی معنا می‌یابد. در این معنا سبک زندگی راهی است برای تعریف ارزش‌ها و نگرش‌ها و هویت افراد که اهمیت آن برای تحلیل‌های اجتماعی روز به روز افزایش می‌یابد.<sup>۲</sup>

سبک زندگی را می‌توان در تمامی کنش‌ها و رفتارهای فرد و در تعاملات و ارتباطات وی با دیگران، طبیعت و به طور کلی محیط اجتماعی اطراف وی ملاحظه و مشاهده کرد. از این منظر سبک زندگی جنبه‌های عینی، مشهود و ملموس فرهنگ و نظام ارزشی در یک جامعه است و گویای بخش قابل رویت هویت جمعی و هویت فرهنگی در یک جامعه می‌باشد. سبک زندگی را می‌توان در اوقات فراغت، تفریح، رفتارهای جنسیتی، علایق حرفه‌ای، شغلی، هنری، ادبی، ورزشی و مدیریت بدن مورد بررسی قرار داد.<sup>۳</sup>

با وجود آنکه ارائه یک تعریف دقیق و قطعی از مفاهیم فرهنگی و اجتماعی اگرچه غیر ممکن حداقل دشوار به نظر می‌رسد اما برای پیشبرد بحث می‌توان سبک زندگی را اینگونه تعریف کرد. «الگوی همگرا (کلیت تامی) یا مجموعه منظمی از رفتارهای درونی و بیرونی، وضع‌های اجتماعی و دارایی‌ها که فرد یا گروه بر مبنای پاره‌ای از تمایلات و ترجیحات (سلیقه‌اش) و در تعامل با شرایط محیطی خود ابداع یا انتخاب می‌کند».<sup>۴</sup>

---

۱. محمدسعید مهدوی کنی، دین و سبک زندگی، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۶، ص ۵۶.  
۲. سید رضا صالحی، الگوهای سبک زندگی ایرانیان، تهران، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۱، ص ۲۳۷.  
۳. همان، ص ۸.  
۴. محمدسعید مهدوی کنی، ص ۷۸.

## ۲-۱-۲. ویژگی‌های سبک زندگی

خصیصه گروهی و سبک زندگی: این سؤال مهم است که سبک زندگی ویژه فرد یا گروه است؟ به دلیل الزام ناشی از کلمه سبک که دلالت به وجه گروهی و فردی دارد، نمی‌توانیم میان یکی از این دو انتخاب کنیم. اما در مفهوم ارزش جامعه‌شناختی باید وجه گروهی آن را مدنظر گرفت. سبک زندگی به معنای مجموعه رفتاری دارای سبک است که اصلی محوری بر آن حاکم باشد و بتوان این مجموعه را خصیصه گروه دانست. فقط ذکر این توضیح لازم است که این گروه موجودیتی نیست که اعضای آن با هم تعامل دائم داشته باشند و بیشتر از آن منظر گروه است که تعداد قابل توجهی از افراد را دربر می‌گیرد. این گروه می‌تواند آماری تعریف شود و اگر سبک زندگی سبب شود که افراد گروه به تعامل پایدار با یکدیگر باهم پردازند، برخی از خصایص خرده فرهنگ در آن بروز خواهد کرد.

تنوع و سبک زندگی: آیا لازم است که سبک‌های زندگی در جامعه قابل تشخیص و متمایز کننده باشند؟ بورديو سبک‌های زندگی طبقه متوسط را حائز چنین خصیصه‌ای می‌دانست. تشخیص سبک زندگی در نظر مردم و محقق جداگانه تحلیل می‌شود. در سبک زندگی باید به دنبال تنوع و دگرگونی بود و اگرچه سبک زندگی بر مبنای ذائقه‌ها و ارزش‌های شخصی شکل می‌گیرد، اما می‌توان انتظار داشت که الگوهای قابل تشخیصی داشته باشند که با ویژگی‌های اجتماعی \_ فرهنگی همخوان باشند. اگر این الگوها با جنبه‌های دیگری از زیست جهان افراد و گروه‌ها سازگار باشند می‌توانند به درک این زیست جهان‌ها کمک کننده و آنها را به مفاهیم اجتماعی بدل می‌کند. محققان می‌توانند برخی سبک‌های زندگی را از بقیه متمایز ساخته و گروهی را که چنین خصیصه‌ای دارند، شاخص سازند ولی این بدان معنا نیست که در سطح جامعه نیز گروهی که چنین سبکی دارد تشخیص پذیر و برای بقیه قابل شناسایی باشند. غالباً لازمه رسیدن به تشخیص آن است که گروهی به معنای اعضای که اهداف مشترک و تعامل پایدار دارند، شکل بگیرند. از آنجا که شکل‌گیری چنین گروهی را پیش شرط تشکیل سبک زندگی نمی‌دانیم، تشخیص را هم نمی‌توان ویژگی سبک زندگی دانست.

انسجام و سبک زندگی: از دشوارترین مباحث درباره سبک زندگی، مباحثه بر سر انسجام آن است. ویل که مفصل‌ترین بحث را در این باره ارائه کرده، معتقد است سبک زندگی به حول مجموعه‌ای منسجم اخلاقی یا زیبایی‌شناختی با مجموعه‌ای از نیروهای ناشی از سن، درآمد، جنسیت یا حتی جغرافیا انسجام

می‌یابند، یا اساساً سبک‌های زندگی نامنسجم هستند. لذا انسجام جزئی از تعریف یا ویژگی سبک زندگی خوانده می‌شود، حول محور اصلی انسجام یافته است. یافتن این محور انسجام به عهده محقق است و بخشی از قدرت تبیینی این مفهوم به یافتن چنین انسجامی بستگی دارد. بخشی از قدرت تبیینی نظریه بوردیو ناشی از آن است که وی نشان داد سبک زندگی گروهی از جامعه بر حول محور عمل طبقاتی مبتنی بر منش منسجم شده است. در بررسی ارتباط میان انواع سبک زندگی نیز عنصر تبیین‌کننده، الزامات ناشی از اصل انسجام بخش طیف رفتاری هر عرصه است.

انتخاب کردن و سبک زندگی: بدون شک می‌توان گفت که شرط تحقق سبک زندگی انتخاب است. از آنجا که در دنیای امروز فرهنگ مصرفی طیف وسیعی از انتخاب‌ها را در اختیار مصرف‌کنندگان قرار می‌دهد و انتخاب نشانگر ارزش‌ها، نگرش‌ها و ذائقه‌هایی است که مفهوم مصرف به هویت اجتماعی مربوط می‌شود. ذوق و قریحه فرد و انتخاب‌های ذوقی او جزو مسئولیت‌های اوست که از رهگذر آن مورد قضاوت دیگران قرار می‌گیرد. بنابراین ذوق و قریحه با حس هویت در هم می‌آمیزد. سبک زندگی شامل آن گونه رفتارهایی که مردم حق انتخاب بدیلی برای آنها ندارند، نمی‌شود. به همین دلیل است که هر قدر با دنیای توسعه یافته تری مواجه می‌شویم اهمیت سبک زندگی در جامعه افزایش می‌یابد.<sup>۱</sup>

مؤلفه‌های سبک زندگی: عده‌ای معتقدند که سبک‌های زندگی را باید صرفاً براساس فعالیت و رفتار تعریف کرد و نه ارزش‌ها و نگرش‌ها<sup>۲</sup>، در مقابل عده‌ای چون ویگل و یوهانسون معتقدند که ارزش‌ها مهم‌ترین مؤلفه سبک زندگی می‌باشد، و در سه سطح متفاوت قابل مطالعه است: ۱. ارزشی ۲. نگرشی ۳. کنشی<sup>۳</sup>.

## ۲-۱-۳. سبک زندگی و مدرنیته

مدرنیته از نظر مفهومی اشاره به تحولاتی می‌کند که پس از صنعتی شدن جوامع روی داده و در آن شاهد سلطه نظام اقتصاد سرمایه‌داری و حاکمیت نگرش عقلانی و سودجویانه در تمامی ابعاد زندگی اجتماعی هستیم. صنعتی شدن و نوسازی جوامع در واقع فرآیندی است که طی آن جامعه از سنت‌ها فاصله

۱. ناهید خوشنویس، رسانه و سبک زندگی، مجله روابط عمومی، شماره ۷۳، مهر ۱۳۸۹، [www.noormags.com](http://www.noormags.com).

۲. محمد فاضلی، ص ۷۹.

۳. نسرین عربیان، سبک زندگی اجتماعی زوجین از دیدگاه اسلام، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، قم، دانشکده علوم سیاسی اجتماعی و تاریخ دانشگاه باقرالعلوم، ۱۳۸۹

می‌گیرد و باورها و نگرش‌های جدید به تدریج جای آن را پر می‌کند.<sup>۱</sup> تحولات گسترده‌ای که به تبع رشد دانش و فناوری در جوامع انسانی فراهم آورده، الگوهای زیست فردی و اجتماعی را دستخوش تغییرات متنوع و ژرفی کرده است. کاهش مشقت‌های فیزیکی زندگی، افزایش اوقات فراغت، گسترش دامنه زمانی و مکانی ارتباط فردی و جمعی، تولید و مصرف انبوه محصولات و... موجب شده شیوه‌های سنتی جوامع در عرصه‌های گوناگون زندگی با الگوهای متنوع فراملی به چالش کشیده شوند. بر خلاف گذشته افراد در جوامع می‌توانند الگوهای را برای مصرف و تفریح انتخاب نمایند که ریشه در سنت‌های فرهنگی شان ندارد. انتخاب الگوهای رفتاری افراد در گذر زمان به فرهنگ‌پذیری می‌انجامد. این پذیرش فرهنگی برخلاف فرآیندی است که لایه‌های مادی فرهنگ را برخاسته از ریشه‌های معنایی آن ارزیابی می‌نماید. در فضایی که افراد با انتخاب الگوهای رفتاریشان در ابعاد گوناگون زندگی، ناخواسته مبادی فرهنگی آن الگوها را پذیرا می‌شوند، اهمیت این انتخاب‌ها در حفظ ارزش‌های فرهنگی آشکار می‌شود. توجه ویژه‌ای که امروزه به مقوله سبک زندگی معطوف شده، در پی تأثیرات عمیقی است که گسترش سبک زندگی غربی بر ارزش‌ها و باورهای فرهنگی جامعه ایرانی برجای گذاشته است. می‌توان گفت مسئله سبک زندگی، انتخاب‌های افراد جامعه در گزینش الگوهای رفتاری است که حامل ارزش‌ها و باورهای فرهنگی‌اند.<sup>۲</sup>

یکی از این انتخاب‌ها، سبک ازدواج است؛ سبک ازدواج، به رویه و منطق حاکم بر فرآیند شکل‌گیری انتخاب‌های یک فرد در جهت تکوین، تحقق، و تثبیت ازدواج، از قبل تا بعد از تشکیل زندگی مشترک گفته می‌شود. این سبک ناظر بر مجموعه عناصری است که به طور نظام‌مند با هم ارتباط داشته و خانواده را پدید می‌آورد؛ و در واقع همین اتحاد و نظام‌مندی است که هر خانواده‌ای را از خانواده‌های دیگر متمایز می‌کند.

بی‌تردید ورود جریان تجدیدگرایی به ساختار جامعه ایرانی و بالطبع ساختار اجتماعی خانواده ایرانی، تغییراتی را در هنجارها و ارزش‌ها به وجود آورده و تأثیراتی بسیار شگرف بر روند ازدواج بر جای گذاشته است. یکی از چالش‌های مهمی که به طور بسیار جدی نهاد خانواده را در عرصه روابط اجتماعی دچار

۱. محمد مهدی لیبی، لیدا حیدری، جامعه‌شناسی تاریخی ازدواج، تهران، نشر علم، ۱۳۹۲، ص ۵۰.  
۲. رهنامه پیشنهادی سبک زندگی، شورای تخصصی حوزی شورای عالی انقلاب فرهنگی، قم، ۱۳۹۳.



مشکل نموده تحول، دگرگونی و تغییراتی است که در نگرش‌ها و باورها، هنجارها، آداب و رسوم مربوط به ازدواج و همسرگزینی روی داده است.<sup>۱</sup>

SCC.ir

## ۲-۲. ازدواج

### ۲-۲-۱. ازدواج در لغت

«ازدواج» در لغت، از ریشه «زوج» گرفته شده و به معنای جفت و قرین شدن با یکدیگر می‌باشد، زن گرفتن، شوهر کردن. افزون بر این، به هر دو چیزی که با یکدیگر شبیه یا همانند باشند، چیزی را به چیزی پیوند دادن. در اصطلاح نیز تنظیم اشیاء به صورت دو به دو است، مانند چرخ‌ها و ستون‌ها و غیره.

«خانواده» در لغت خاندان، دودمان، خیل خانه، تبار و تیره، دوده و مجموع افراد دارای پیوند سببی یا نسبی است که زیر یک سقف زندگی می‌کنند. در اصطلاح، خانواده عبارت است از زندگی مشترک زن و مردی که پیمان شرعی آغاز می‌شود و بر پایه ولادت شرعی با فرزند یا فرزندان گسترش می‌یابد.

### ۲-۲-۲. ازدواج در اصطلاح

ازدواج مرحله مهمی از تشکیل خانواده است که بیش از همه مراسم و رویدادهای زندگی انسان، در جنبه‌های متعدد فردی، زیستی و اجتماعی، امری جهانی و از نظر اهداف، ثابت و پایدار است. این فرآیند، عبارت از کنش متقابل مرد و زنی است که برخی شرایط قانونی را تحقق بخشیده‌اند. ازدواج بین فرهنگ و طبیعت، تعادل برقرار کرده، از نوعی تقدس برخوردار است و در مقایسه با سایر روابط انسانی، تمامیتی بی‌نظیر دارد؛ بدین معنا که ابعاد زیستی اقتصادی، عاطفی و روانی و اجتماعی زندگی را پوشش می‌دهد.<sup>۱</sup>

تعریف‌های متعددی برای واژه ازدواج<sup>۲</sup> ارائه شده است که در این جا به چند نمونه از آنها اشاره

می‌کنیم:

- «ازدواج می‌تواند به عنوان پیوند جنسی از نظر اجتماعی به رسمیت شناخته شده، و پسندیده بین دو فرد بزرگسال تعریف شود.»<sup>۳</sup>
- «ازدواج، واحدی است به لحاظ اجتماعی، شناخته شده و بعضاً به لحاظ قانونی تأیید شده که از یک مرد و از یک زن تشکیل می‌گردد.»<sup>۴</sup>

۱. باقر ساروخانی، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، چاپ اول، تهران، سروش، ۱۳۷۰، صص ۲۳ - ۲۴.

۲. Marriage

۳. آنتونی گیدنز، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ سوم، تهران، نشر نی، ۱۳۷۴، ص ۱۸۵.

۴. حسین بستان (نجفی)، اسلام و جامعه‌شناسی خانواده، چاپ اول، قم، چاپ زیتون، ۱۳۸۳، ص ۱۷.

- « ازدواج فرآیندی است که از کنش متقابل بین دو فرد، یک مرد و یک زن، که برخی شرایط قانونی را تحقق بخشیده‌اند و مراسمی برای برگزاری زناشویی ازدواج اطلاق شده است.»<sup>۱</sup>
- «ازدواج یک معامله است و موجب قراردادی می‌شود که در آن یک شخص یک ادعای همیشگی را نسبت به حق دسترسی جنسی به یک زن ایجاد می‌کند. این حق بر حقوق دستیابی جنسی‌ای که دیگران اکنون دارند، مقدم است.»<sup>۲</sup>

تعریف‌هایی از این دست در مجموع بر چهار ویژگی مهم - ارتباط جسمانی، تخالف جنسی، پایایی و قرارداد اجتماعی - تأکید دارند. برحسب این تعریف‌ها برای تحقق ازدواج، پیوند بین دو جنس مخالف بر پایه روابط پایای جنسی ضرورت دارد؛ بنابراین، رابطه دو فرد از یک جنس ازدواج خوانده نمی‌شود، همان‌گونه که روابط جنسی غیر پایا ازدواج نخواهد بود. افزون بر این، ازدواج مستلزم انعقاد قراردادی اجتماعی است که مشروعیت روابط جسمانی را موجب گردد؛ یعنی در راه تحقق ازدواج باید شاهد تصویب جامعه نیز باشیم.<sup>۳</sup>

در یک ارزیابی کلی، با توجه به تنوع الگوهای ازدواج در گستره زمان‌ها، فرهنگ‌ها و نگرش‌های ارزشی گوناگون نسبت به هر یک از این الگوها، به نظر می‌رسد ارائه تعریفی جامع از این واژه بسیار دشوار باشد. نمونه‌هایی از قبیل مشروعیت چند همسری در بسیاری از جوامع، مشروعیت ازدواج موقت در اسلام، تأیید ازدواج دو هم‌جنس از سوی برخی نسل‌های جدید و نیز برخی دولت‌های غربی و رواج کمون‌های جنسی در برخی جوامع، جامعیت تعاریف فوق را نقض می‌کند. حتی برخی تمایل دارند هم‌خانگی یا زندگی مشترک زن و مرد بدون عقد ازدواج<sup>۴</sup> را که عادتاً به عنوان الگویی مقابل ازدواج مطرح می‌شود، در قالب مفهوم ازدواج بگنجانند. آنان با استناد به این زوج‌های هم‌خانه معمولاً که روابط دراز مدتی با یکدیگر دارند و در دهه‌های اخیر به تدریج از حقوق زن و شوهرها نیز برخوردار گردیده‌اند، ادعای تغییر مفهوم ازدواج را مطرح می‌کنند؛ بنابراین، تأثیر فرهنگ‌ها و دیدگاه‌های ارزشی گوناگون در تعریف ازدواج، اجتناب‌ناپذیر می‌نماید و بدین لحاظ مفهوم این واژه با نوعی نسبیّت توأم خواهد شد.<sup>۵</sup>

۱. باقر ساروخانی، ص ۲۳.

۲. حسین بستان (نجفی)، ص ۱۸.

۳. باقر ساروخانی، ص ۲۳.

۴. cohabitation .

۵. حسین بستان (نجفی)، ص ۱۸.

با توجه به مطالب یاد شده، در مقام ارائه تعریفی منطبق با شریعت اسلام می‌توان گفت: «ازدواج قراردادی مشروع است که دو فرد ناهم‌جنس و معمولاً بالغ را به هم پیوند می‌دهد و برقراری ارتباط جنسی دائم یا موقت میان آنان را مجاز می‌گرداند.»<sup>۱</sup> تعالیم اسلام نیز بر نکته‌هایی در ازدواج تأکید دارد، هر چند برخی را بیشتر مورد توجه قرار می‌دهد. اسلام ازدواج را قراردادی با شرایط ویژه می‌داند<sup>۲</sup> و در مقایسه با سایر ملل و ادیان، برای مسلمانان شرایط بیشتری را در ازدواج مقرر کرده است، هر چند ازدواج سایر فرهنگ‌ها را در ظرف و قالب خود به رسمیت می‌شناسد.<sup>۳</sup> نکته دیگر استحکام این قرارداد است که در قرآن از آن به عنوان پیمانی محکم یاد شده است.<sup>۴</sup> جملاتی که در عقد ازدواج و هم‌زمان با آن از طرف هر یک از زن و شوهر گفته می‌شود و طرف مقابل نیز آن را می‌پذیرد، نشان از استواری این پیوند دارد.<sup>۵</sup> برخی از این جمله‌ها از متن قرآن گرفته شده و مبنی بر این است که زن و مرد باید به صورت مناسب و مطلوب به زندگی مشترک خویش ادامه دهند و در صورتی که بخواهند از هم جدا شوند، این جدایی همراه با احسان و نیکی به یکدیگر باشد.<sup>۶</sup> در عین حال، پیمان زناشویی محکم‌ترین قرارداد اجتماعی است که می‌توان آن را ناشی از دوستی شدید و رحمت متقابل بین زن و شوهر دانست که قرآن به آن اشاره کرده است.<sup>۷</sup> این دوستی، قوی‌ترین امری است که فرد بر آن اعتماد می‌کند و والدین، خواهر و برادر و همه خانواده را رها کرده و راضی می‌شود، با فردی که نسبت خونی ندارد، زندگی کند و در سختی و آسایش با او شریک باشد.<sup>۸</sup>

از نشانه‌های مهم خداوند در خلقت انسان، جذب روان‌شناختی در وجود مرد و زن است که می‌پذیرند از نزدیکان جدا شوند و فرد ناآشنایی را به همسری برگزینند تا مایه آرامش همدیگر شوند و رابطه دوستانه آنها عمیق‌تر از هر رابطه دیگر شود. به نظر می‌رسد، زن و مرد فقط در صورت اطمینان به عمق این رابطه و گوارا بودن زندگی مشترک به ازدواج رضایت می‌دهند. این پیمان فطری، بسیار محکم و امری

۱. حسین بستان (نجفی) ص ۱۸.

۲. محمد حسن نجفی، الجواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، ۴۳ جلد، تهران، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۳۶۲، ج ۲۹، صص ۸-۵.  
 ۳. در این باره، می‌توان به مواردی اشاره کرد که اولیاء(ع) به شدت با افرادی که نسبت زنا به افرادی از فرهنگ‌های دیگر می‌زدند، برخورد نموده و ازدواج آنها را به رسمیت می‌شناختند، هر چند بر خلاف شرایط ازدواج در اسلام صورت گرفته بود.  
 ۴. «وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا» سوره نساء (۴)، آیه ۲۱.

۵. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ۱۱۰ جلد، نوبت چاپ بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۹۸۳م، ج ۱۰۰، ص ۲۶۷.  
 ۶. «الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ» سوره بقره (۲)، آیه ۲۲۹ و «أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ» سوره بقره (۲)، آیه ۲۳۱.

۷. روم (۳۰)، آیه ۲۱.

۸. محمدرضا سالاری فر، نظام خانواده در اسلام، چاپ اول، قم، انتشارات سنابل، ۱۳۸۳، ص ۳۲.

ورای ارضای جنسی است و اطمینان زن و مرد به یکدیگر بیش از اطمینان افراد به هم در هر رابطه دیگر انسانی است. این امور باعث می‌شود که ازدواج به پیمان محکمی تبدیل شود.<sup>۱</sup> از آثار روان‌شناختی ازدواج که تاحدی به نوع این پیمان مربوط می‌شود، تأثیر و تأثر شدید زن و شوهر از همدیگر است که شاید بتوان آن را عمیق‌ترین و قوی‌ترین تأثیر و تأثر متقابل در روابط اجتماعی دانست. عبارت‌هایی در متون اسلامی به این واقعیت روان‌شناختی اشاره دارد. در مورد مردان گفته شده است که با ازدواج اختیار خود را به دست زن می‌دهند، پس متوجه باشند که عنان خود را به دست چه کسی می‌دهند.<sup>۲</sup> همچنین هنگام ازدواج گفته شده است که بین چه کسی را کنار خود قرار می‌دهی، شریک مالت می‌کنی و بر دین و اسرار ت مطلع می‌کنی.<sup>۳</sup> در مورد زنان نیز گفته شده است که با ازدواج به تبعیت کامل شوهر در می‌آیند.<sup>۴</sup> هر دو تعبیر، نشان از وابستگی عمیق و متقابل بین زن و مرد دارد. بر این اساس، هر یک از زن و مرد، در رفتار، افکار و نگرش‌ها به شدت تحت تأثیر طرف مقابل قرار می‌گیرد. از آن جا که این امر، لازمه ازدواج است. در تعالیم اسلام، توصیه‌های اکیدی در باب گزینش همسر، به ویژه شوهر دارد، از جمله اینکه اعتقادات و رفتار فرد مورد گزینش، در مسیر صحیح باشد.<sup>۵</sup>

یکی دیگر از تعالیم اسلام درباره ازدواج، نگاه معنوی به ازدواج و جنبه تقدس آن در اسلام است. به طور کلی می‌توان گفت هر گونه تقدس در ازدواج ریشه در ادیان الهی دارد.<sup>۶</sup> بسیاری از جوامع بشری مراسم ازدواج را در عبادتگاه‌ها برگزار می‌کنند، مثلاً مسیحیان در کلیسا و سایر ادیان در عبادتگاه‌های خود.<sup>۷</sup> به هر حال، تعبیر متون اسلامی چه قرآن و چه کلمات اولیای دین به انحای مختلف بر تقدس ازدواج تأکید دارد. برخی از این جملات عبارتند از: «بیشتر اهل جهنم کسانی هستند که ازدواج نکرده‌اند.»<sup>۸</sup>، «کسی که ازدواج کند نیمی از دین خود را کامل کرده است»<sup>۹</sup>. «یکی از زمان‌های استجاب دعا، هنگام برگزاری

---

۱. «انما المرأه قلاذه فانظر ما تتقلد» (محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، تحقیق عبدالرحیم ربانی شیرازی، ۲۰ جلد، چاپ هشتم، بیروت، انتشارات دارالاحیاء التراث العربی، ۱۹۹۱ م، ج ۱۴، ص ۱۷).

۳. «انظر این تضع نفسک و من تشرکه فی مالک و تطلعه علی دینک و سرک» (همان، ص ۱۴).

۴. «النکاح رقی فاذا نکح احدکم ولیده فقد ارقها فلینظر احدکم لمن برق کریمته» (همان، ص ۵۲).

۴. محمدرضا سالاری فر، ص ۳۳.

۶. سوسن سیف، تئوری رشد خانواده، چاپ اول، تهران، دانشگاه الزهراء، ۱۳۶۸، ص ۸۶.

۷. همان ص ۸۶.

۸. «اکثر اهل النار العزّاب» (محمد بن حسن حر عاملی، ص ۸).

۹. «من تزّج احرز نصف دینه» (همان، ص ۵).

عقد ازدواج است.<sup>۱</sup> همچنین از نظر اسلام بسیاری از رفتارهای خانوادگی به منزله عبادت محسوب می‌شود، حتی بعضی از آنها در شرایط خاص محبوب‌تر از برخی عبادات اعلام شده است.<sup>۲</sup> همه این امور که به تقدس و معنویت ازدواج اشاره دارد، فرد را تشویق می‌کند. تا مسئولیت‌ها و رفتارهای خانوادگی را از جمله وظایف دینی خویش تلقی کرده و امور زندگی دنیوی را در مسیر تکامل معنوی و اخروی قرار دهد. این دیدگاه، در مقابل نگرشی است که رشد معنوی را در دوری از ازدواج جست و جو می‌کند. اگر در تعالیم اسلام به افراد توصیه می‌شود پیش از اقدام به ازدواج برای انتخاب همسر و انجام مراسم در مراحل بعدی، با نماز، دعا و توکل بر خدا، رفتارهای خود را همراه کنند،<sup>۳</sup> به این جهت است که به ازدواج رنگ و بوی معنویت داده و به آن تقدس بخشند تا بتوانند زمینه تکامل انسانی را فراهم آورند.

### ۲-۲-۳. فلسفه ازدواج در اسلام

از دیدگاه اسلام ماهیت ازدواج یک قرارداد و پیمان ویژه است.<sup>۴</sup> این پیمان و قرارداد افزون بر اینکه از استحکام خاصی برخوردار است، دارای یک ارزش و منزلت الهی ویژه می‌باشد و در سطح دیگر قراردادهای اجتماعی قرار نمی‌گیرد تا صرفاً از قواعد عمومی آنها پیروی می‌کند.

شاید بتوان گفت قوی‌ترین پیمان و مقدس‌ترین قرارداد، ازدواج است. که آدمی با اعتماد به آن، والدین، خواهر و برادر خود را رها کرده و راضی می‌شود با فردی که شناخت زیادی از او ندارد، هم پیمان شود و همه دارایی خود را با او مشارکت گذارد، گویا به همین جهت است که در روایات از این قرار داد به «قلاده» تعبیر شده است و هشدار داده شده است که متوجه باشید عنان اختیار خود را به چه کسی می‌دهید؟ چه کسی را کنار خود قرار می‌دهید؟ و شریک مال و دین و اسرار خویش می‌سازید؟<sup>۵</sup> اینک باید دید که اسلام این پیمان را به چه قصدی پی می‌ریزد و بر آن اهتمام می‌ورزد، لیکن قبل از بیان و علل ازدواج، ذکر یک نکته ضروری است و آن تفاوت «فلسفه و چرایی» با «هدف یا اهداف» است که این دو در چه سطحی از بحث منفک شده‌اند؟ مقصود از هدف، وضعیت مطلوبی است که به طور آگاهانه سودمند تشخیص داده شده و برای تحقق آن تلاش می‌کند، ولی در «علت یا فلسفه» نسبت به انتخاب آگاهانه تلاش هدفمند و

۹. محمدباقر مجلسی، ج ۱۰۰، ص ۲۲۲.

۲. همان، ص ۲۶۳.

۳. محمد بن حسن حر عاملی، ج ۱۴، ص ۷۹.

۴. محمدحسن نجفی، ج ۲۹، ص ۵.

۵. محمد بن حسن الحر عاملی، ج ۱۴، ص ۱۷.

تأثیر اراده انسانی در تحقق آن، هیچ توجیهی نیست. یعنی علت وقوع یک پدیده می‌تواند عاملی غیر انسانی باشد، ولی اهداف، همیشه با اراده نیروی انسانی و هدفدار محقق می‌شود. در نتیجه تشریح ازدواج و ترغیب به آن در اسلام از یک علت و فلسفه اساسی و از چندین چرایی فرعی و غیر اساسی برخوردار است، بر این اساس می‌توان این علل را به دو دسته اساسی و فرعی تقسیم نمود.<sup>۱</sup>

### علت اساسی تشریح ازدواج

علت اساسی تشریح ازدواج، پاسخ به ندای فطرت و نیازهای «روحی، روانی و جسمی» طبیعی انسان است. تمام قوانین و مقررات اسلام از زیر ساخت‌های فطری و طبیعی که در نهاد انسان به ودیعه نهاده شده، سرچشمه می‌گیرد. این قوانین و مقررات به شکلی بر آوردنده نیازهای فطری و طبیعی انسان هستند و در پرتو این قوانین، سلامت و رشد آدمی تضمین می‌شود. فلسفه اساسی و بنیادی ازدواج همانند تمامی احکام و قوانین و مقررات آن، پاسخ به ندای فطرت خداجوی انسان است، ازدواج از این روی در اسلام تشریح و مورد ترغیب قرار گرفته است که می‌تواند به نیازهای فطری، آدمی پاسخ شایسته داده و سلامت و تعالی وی را زمینه‌سازی نماید. لذا افرادی که از ازدواج روی می‌گردانند، در واقع به طور ناخودآگاه با فطرت و طبیعت خود به جنگ برخاسته‌اند و در نتیجه چون بر خلاف فطرت و نیاز طبیعی حرکت می‌کنند با دشواری و مشکلات فروان مواجه می‌شوند و از سیر اعتدال و جاده‌ی تکامل و رشد خارج می‌شوند.<sup>۲</sup>

### علل فرعی تشریح ازدواج

در مورد علل فرعی تشریح ازدواج موارد فراوانی می‌توان نام برد که به تعدادی از آنها اشاره می‌کنیم.

#### تأمین آرامش روح و روان و تسکین دل و جان

از جمله علل ازدواج در دیدگاه اسلام تأمین آرامش و سکون است «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَ...»<sup>۳</sup> از نشانه‌های خدا این است که از جنس خودتان همسر آفرید تا در کنار آنها آرامش بیابید. این آرامش از آنجا ناشی می‌شود که این دو جنس مکمل یکدیگر و مایه شکوفایی و نشاط و پرورش یکدیگر می‌باشند.<sup>۴</sup>

۱. اهداف تربیت از دیدگاه اسلام، علیرضا اعرافی، قم، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۶، ص ۵.

۲. مراحل ازدواج در اسلام، مجید رشیدپور، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۷۶، ص ۸.

۳. سوره رم (۳۰)، ۲۱.

۴. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، ۲۷ جلد، چاپ سی و یکم، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۳، ج ۱۶، ص ۳۹۱.

## حفظ نوع بشر

از دیگر علل تشریح ازدواج در اسلام همانا حفظ نوع بشر در قالب قواعد و تناسل سالم و مشروع می‌باشد. این علت تا به آن حد مورد نظر اسلام است که در روایات نقل شده از اولیای دین فرزندآور بودن را از صفات شایسته زنان برای ازدواج می‌شمارد و فرزند داشتن را مایه برکت می‌داند.<sup>۱</sup>

## حفظ دین

ازدواج نوعی تأثیر در تأمین مصونیت از انحراف‌ها، کژی‌ها و لغزش‌ها را دارد. همین حالت موجب فراهم شدن جایگاهی متفاوت با قبل برای شخص مزدوج می‌شود و نوعی فضیلت، برتری و دوری گزیدن از تخلفات را به همراه دارد و تقید فرد را به فضایل، آداب دینی و معنوی بیشتر می‌سازد. گویا از همین روی اولیای دین می‌فرمایند: «کسی که ازدواج کند، نیمی از دین خود را حفظ نموده است.»<sup>۲</sup>

## رشد شخصیت و احساس مسئولیت اجتماعی

مسئولیت‌پذیری و بیرون آمدن از حصار خودبینی و طبیعت فردی و متعهد شدن در برابر دیگران و به دنبال آن فراهم شدن زمینه رشد اجتماعی از دیگر علل و فلسفه‌های تشریح ازدواج است. این تأثیر را در هیچ عمل و رفتار فردی و اجتماعی دیگر نمی‌توان سراغ گرفت. انسان تنها در پرتو ازدواج می‌تواند به شخصیت اجتماعی خود دست یابد و پختگی شخصیت پیدا کند<sup>۳</sup> اگر راهی غیر از این برای رسیدن به این مطلوب وجود داشت، به طور یقین اسلام آن را معرفی می‌نمود. این پختگی جز در پرتو ازدواج و تشکیل خانواده فراهم نمی‌شود.

## ۲-۲-۴. اهمیت ازدواج در اسلام

### ازدواج محبوب‌ترین بنا نزد خداوند

ازدواج از منظر اسلام بسیار پسندیده و مطلوب است و از منظر فقه اسلامی عملی مستحب و چه بسا مستحب مؤکد و در برخی موارد واجب شمرده می‌شود و مانند هر عمل مستحب، بر انجام آن ثواب و پاداش دنیوی و اخروی مترتب می‌شود. چرا که مورد طلب و درخواست الهی واقع شده است، هر عملی که مورد درخواست اولیای دین واقع شود، نشان از فضیلت و رجحان آن عمل در دیدگاه اولیای دین دارد

۱. الکافی، محمد ابن یعقوب کلینی، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۷، ج ۱۵، ص ۴۷۴.

۲. محمد بن حسن الحر العاملی، ج ۱۴، ص ۵.

۳. ناصر مکارم شیرازی، ج ۱۴، ص ۱۶۵.



و از مطلوبیت ذاتی آن عمل حکایت می‌کند. لذا در منظر اسلام ازدواج عملی مطلوب در گاه الهی و مستحب مؤکد، شمرده می‌شود و انجام دهنده آن مستحق ثواب و پاداش الهی است.<sup>۱</sup>

### ازدواج پیمانی مقدس

در حالی که برای بیان اهمیت ازدواج، مطلوبیت ذاتی و الزام استجابی آن، در اسلام کفایت می‌نماید، اما قداست ویژه آن در بارگاه الهی، خود شاهد دیگری بر این اهمیت و جایگاه خاص است. به بیانی دیگر، افزون بر الزام الهی در مورد ازدواج، که خود به صورت غیر مستقیم از اهمیت ازدواج حکایت می‌کند، در برابر برخی مکاتب و مذاهب که با نگاهی حیوانی و دنیوی و فروافتاده به ازدواج نگاه می‌کنند و فضیلت انسانی را در ترک ازدواج می‌جویند؛ اسلام برای ازدواج، جایگاهی قدسی قائل است. اسلام ازدواج را از مجموعه رفتارهای برخاسته از شهوت و تمایلات حیوانی خارج نموده و در پایگاه قدسی خاص، آن را مدرک فضیلت جویی معرفی می‌نماید و به انسان‌ها توصیه می‌کند که فضایل را در این وادی جستجو کنند. لذا ازدواج را موجب آبادانی خانه‌ها می‌داند و می‌فرماید: هیچ چیزی نزد خدا محبوب‌تر از خانه‌ای که با ازدواج آباد گردد نیست. افزون بر روش‌های فوق، اسلام در مقام بیان اهمیت ازدواج، از دریچه‌های مختلف به آن نگاه می‌کند و براساس نقشی که برای ازدواج قائل است، اهمیت و جایگاه آن را گوشزد می‌نماید. بنابر این بر پایه نقش‌هایی که برای ازدواج در نظر گرفته است، اهمیت ازدواج مشخص می‌شود.<sup>۲</sup>

### تشویق به ازدواج

برخی روایات، خانواده را محبوب‌ترین نهاد نزد خداوند متعال دانسته است. رسول خدا(ص) در این باره می‌فرماید:<sup>۳</sup> «در اسلام هیچ بنایی ساخته نشد که نزد خداوند، محبوب‌تر از جمندتر از ازدواج باشد».<sup>۴</sup> در روایت دیگر از آن حضرت، ازدواج مایه آبادانی خانه معرفی شده است:

«ازدواج کنید و پسران و دختران مجرد را همسر دهید. نشانه نیک‌بختی مسلمان این است که مخارج شوهر کردن زنی را بر عهده بگیرد و هیچ چیز نزد حضرت حق، محبوب‌تر از خانه‌ای که در اسلام به سبب

۱. علی زینتی، مقاله فلسفه ازدواج در اسلام و مسیحیت، فصل‌نامه کتاب زنان، سال هفتم، بهار ۱۳۸۴، شماره ۲۷، ص ۲۰۴.

۲. همان صص ۲۰۴-۲۰۵.

۳. «ما بناء فی الإسلام أحبّ إلى الله تعالی من التّریح»

۴. ابن بابویه، ۱۳۶۴، ۳/۳۸۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۳/۲۲۲.

نکاح، آباد گردد نیست.<sup>۱</sup> در برخی دیگر از روایات، تصریح شده که درهای رحمت خداوند، هنگام ازدواج گشوده می‌شود:

«درهای رحمت آسمانی در چهار وقت گشوده می‌شود؛ موقع بارش باران، زمانی که فرزند به چهره پدر و مادرش می‌نگرد، هنگام گشوده شدن در کعبه، و هنگام برپایی مراسم عقد و عروسی.»<sup>۲</sup>

پیامبر گرامی اسلام(ص) در روایتی دیگر می‌فرماید: «پس از اسلام هیچ نعمتی برای مرد بهتر از زن مسلمانی نیست که هرگاه به او بنگرد، مسرورش کند و هرگاه به او فرمان دهد، اطاعتش نماید و در غیاب او، حافظ ناموس و مالش باشد.»<sup>۳</sup>

### ازدواج، فضیلت بخش عبادت‌ها و اعمال

در اسلام، افزون بر اینکه ازدواج خود عملی ارزشمند و مورد پسند خداوند تلقی می‌شود، بلکه موجب ارزشمندی دیگر اعمال و به خصوص عبادات افراد نیز خواهد بود. یعنی ازدواج سبب می‌شود عبادت فرد متأهل از فضیلت برتری نسبت به فرد مجرد برخوردار باشد. این برتری گاه بدان مرتبه می‌رسد که هفتاد رکعت نماز انسان مجرد، نمی‌تواند با دور رکعت نماز انسان متأهل برابری کند.<sup>۴</sup> و حتی اگر فرد مجرد تمام شب‌ها به نماز و روزها را به روزه مشغول باشد، باز هم نمی‌تواند در فضیلت با دو رکعت نماز شخص متأهل هم تراز می‌کند.<sup>۵</sup>

فراتر از رهنمودهای پیشین، در روایات دیگر تأکید شده است که ارزش عبادت افرادی که ازدواج کردند، کرده‌ها افزایش می‌یابد. رسول خدا(ص) می‌فرماید: «دو رکعت نمازی که همسر دار می‌خواند، برتر از مرد مجردی است که شب را به عبادت و روز را به روزه‌داری سپری کند.»<sup>۶</sup> در حدیث دیگری از ایشان می‌خوانیم: «خواب شخص همسر دار در پیشگاه الهی، از روزه و شب زنده‌دار شخص عزب برتر است.»<sup>۷</sup>

امام صادق(ص) نیز می‌فرماید: «دو رکعت نمازی که همسر دار می‌خواند، برتر از هفتاد رکعت نمازی است که فرد بی همسر بخواند.»<sup>۸</sup>

۱. کلینی، ۱۴۱۰، ۵/۳۲۹؛ حر عاملی، ۱۳۷۶، ۵/۴.
۲. شعیری، ۱۴۰۵، ۵/۷۴۲/۲۷۲؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ۵/۲۲۱/۱۰۳.
۳. ابن بابویه، ۱۳۶۴، ۳/۲۵۵.
۴. الحر العاملی ج ۱۴، ص ۱۴.
۵. همان، ص ۷.
۶. ابن بابویه، ۱۳۶۴، ۳/۳۸۵.
۷. مجلسی، ۱۴۰۳، ۵/۲۲۱/۱۰۳.
۸. حر عاملی، ۱۳۶۷، ۲۱/۲۰.

## ازدواج مایه برکت و موجب خیر

از جمله تعابیر نغز و رسا در اسلام در مورد بیان اهمیت ازدواج، همانا بیان ثمرات و فواید مادی و معنوی مترتب است. با این روش، هم جایگاه ازدواج نزد خداوند بیان می‌کند و هم انسان‌ها را به انجام آن ترغیب می‌نماید. بر همین اساس در مکتب اسلام، ازدواج مایه فزونی رزق و روزی و سبب زیادی ثروت معرفی شده است و موجب به تأخیر افتادن مرگ و بلندی عمر دانسته شده است.<sup>۱</sup>

خداوند در سوره نور آیه ۳۲ می‌فرماید: «مردان و زنان عذب خود را همسر دهید. همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را؛ اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز می‌سازد. خداوند گشای دهنده و آگاه است.»

برخی، از ترس فقر و تنگدستی، تن به ازدواج نمی‌دهند، ولی باید توجه داشت \_ چنان که در آیه به تصریح گذشت \_ خداوند سبحان وعده داده در مال کسانی که قصد ازدواج دارند، گسترش می‌دهد و آنان را بی‌نیاز می‌کند. روایاتی هم از ائمه اطهار رسیده که مؤید این نوید است: «زن بگیرد، که آن مایه روزی بیشتر برایتان است.»<sup>۲</sup>

«سه کار است که هر کس به اعتماد خدا و انتظار ثواب انجام دهد. بر خدا لازم است که وی را یاری کند و او را برکت دهد؛ هر کس در آزاد ساختن خود به اعتماد خدا و به امید ثواب بکوشد، بر خدا لازم است که وی را یاری کند و او را برکت دهد و هر که به اعتماد خدا و به امید ثواب ازدواج کند، بر خدا لازم است که وی را یاری کند و او را برکت دهد و هر که به اعتماد خدا و به امید ثواب، زمین بایری را آباد کند، بر خدا لازم است که وی را یاری کند و او را برکت دهد.»<sup>۳</sup>

امام صادق(ع) نیز می‌فرماید: «هر کس از ترس فقر، ازدواج نکند، نسبت به لطف خداوند بدگمان شده است؛ چرا که خداوند می‌فرماید: اگر آنان فقیر باشند، خداوند از فضل و کرم خود، بی‌نیازشان می‌کند.»<sup>۴</sup>

۱. محمد باقر مجلسی، ج ۱۴، ص ۳۱۱.

۲. مجلسی، ۱۴۰۳ ه، ۲۱۷/۱۰۳.

۳. پاینده، ۱۳۸۲، ۴۱۸.

۴. ابن باویه، ۱۳۶۴ ه، ۲۵۱/۳.

از سوی دیگر، پیامبر اکرم(ص) گونه دیگری از ازدواج را نکوهش می کند: «هر که با زنی به خاطر مالش ازدواج کند، خداوند او را به مال وی واگذار می کند و هر که با او به خاطر جمال و زیبایی اش ازدواج نماید، در او چیزی را که خوشایند او نیست، خواهد دید و هر که با وی به خاطر دینش ازدواج کند تمامی این مزایا را برای او جمع می کند.»<sup>۱</sup>

### ازدواج، سیره عملی انبیاء و اولیاء دین

از جمله راه های نشان دادن اهمیت یک عمل و ترغیب مردم به انجام آن به عنوان یک الگوی اجتماعی، عمل به آن، توسط انسان های برجسته و شاخص آن جامعه همانند معلمان، مربیان، متولیان و حاکمان است. در این جا هم اسلام برای بیان جایگاه ازدواج و ترغیب مردم به آن اعلام می کند که ازدواج، سیره و روش اولیاء و انبیاء است. اگر شما می خواهید در زمره ائمه هدی و حضرات معصومین(ع) باشید، پس همانند آنها عمل کنید و به آنها تاسی نمایید<sup>۲</sup> از این رو در دین اسلام پیامبر این آیین حنیف به مسلمانان گوشزد می نماید که اگر دوست دارید پیرو سنت و مرام من باشید ازدواج کنید و توجه داشته باشید که اگر از ازدواج روی گردانید نمی توانید از پیروان آیین من باشید.<sup>۳</sup>

### ۲-۲-۵. اهداف ازدواج

چرا مردم ازدواج می کنند؟ می دانیم که ازدواج، اغلب برای زنان و مردان بار سنگینی از مسئولیت ها و وظایف را به همراه می آورد، و این را نیز کسانی که قصد ازدواج دارند، به خوبی می دانند. مردی که هنوز ازدواج نکرده است، تنها به خود و نیازهای خود می اندیشد، در حالی که پس از ازدواج، مسئولیت تأمین نیازهای مادی و معنوی زن و فرزندان نیز بر دوش او سنگینی می کند؛ همچنین دختر مجردی که هنوز در خانه پدر خود زندگی می کند، مسئولیت های محدودی بر عهده دارد، ولی پس از ازدواج، مسئولیت خطیر همسری و مادری بر عهده او خواهد بود، اینک جای این پرسش است که چرا مردم علی رغم آگاهی از وظایف سنگینی که ازدواج برای آنها به بار می آورد، باز به ازدواج روی می آورند و به دیگر سخن، هدف و انگیزه افراد از ازدواج چیست؟<sup>۴</sup> به طور کلی می توان گفت در همه زمان ها و مکان ها شکلی از ازدواج دیده می شود و به همین دلیل جهان شمولی ازدواج از نقش بسیار مهم آن در حیات فردی و اجتماعی

۱. حر عاملی، ۱۳۶۷، ۳۱/۱۴.

۲. ص ۲۰۶ علی زینتی.

۳. محمد بن حسن الحر عاملی، ج ۱۴، ص ۱۴.

۴. حسین بستان (نجفی)، اسلام و جامعه شناسی خانواده، چاپ اول، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۳، صص ۱۹-۱۸.

انسان‌ها حکایت دارد. ازدواج نیاز جنسی افراد را در قالب مشروع و مقبول تأمین می‌کند. انسان مانند حیوانات، از یک میل جنسی نیرومند برخوردار است که برای ارضای آن به طور طبیعی به سوی جنس مخالف کشیده می‌شود؛ اما انسان‌ها همواره به روابط جنسی خود از راه ازدواج نظم و قاعده بخشیده، از هرج و مرج جنسی جلوگیری کرده‌اند. ازدواج، افزون بر ارضای نیازهای جنسی، نیازهای عاطفی افراد را نیز تأمین می‌کند. زن و مردی که با هم ازدواج می‌کنند، به یکدیگر محبت می‌ورزند و یکدیگر را محرم اسرار و پناهگاه عاطفی خود می‌دانند.<sup>۱</sup> تولید نسل و تربیت آنها از اهداف دیگر ازدواج است. انسان مانند حیوانات به تداوم نسل خود علاقه مند است و از داشتن فرزند لذت می‌برد؛ لذا اغلب توقع می‌رود که ازدواج به بچه دار شدن نیز بینجامد و از این رو است که در بسیاری از جوامع اگر زن بارور نشود، مرد به ازدواج مجدد اقدام کرده، چه بسا زن عقیم را طلاق دهد. در برخی جوامع قبیله‌ای، زن لازم است پیش از ازدواج، توانایی فرزند زایی خود را دست کم یک بار به اثبات برساند و در برخی دیگر از این جوامع ابتدایی اگر زن بارور نگردد، عقد ازدواج به خودی خود فسخ می‌شود و حتی نیازی به طلاق وجود ندارد.<sup>۲</sup>

از سوی دیگر، در جوامع سنتی، ازدواج وسیله‌ای برای ایجاد روابط خویشاوندی با دیگران است. افراد از راه ازدواج، حوزه روابط خویش را گسترش می‌بخشند و این وظیفه را در بیشتر جوامع اساساً زنان انجام می‌دهند. یک بومی مالزیایی با تمثیل زیبایی این واقعیت را بیان کرده است: «کار زن مانند کار یک سوزن است در دوختن سقف چادر این سوزن گاهی تو می‌آید و گاه بیرون می‌رود؛ اما در همه حال یک نخ را با خودش می‌کشد که الیاف سقف را به هم می‌دوزد»<sup>۳</sup> یعنی زنی که به خانواده یا طایفه دیگر به زنی داده شده و یا از آنها گرفته می‌شود، در حکم سوزنی است که همواره دو خانواده یا طایفه را به هم می‌دوزد و میان آنها پیوند خویشاوندی برقرار می‌سازد.<sup>۴</sup> ازدواج از یک بعد اقتصادی نیرومند نیز برخوردار است. مرد و زنی که با هم ازدواج می‌کنند، می‌خواهند با برقراری یک همکاری طولانی و همه جانبه، زمینه تأمین معیشت گروه خانوادگی خود را فراهم سازند. آنها به سبب ازدواج، به نظامی از تقسیم کار وارد می‌شوند که سنت و فرهنگ زندگیشان، از پیش تعیین کرده است. گذشته از این، در اغلب جوامع، فرزندان که از

۱. همان، ص ۱۹.

۲. حسین بستان (نجفی)، ص ۱۹.

۳. هانری مندراس و ژرژ گوریچ، مبانی جامعه‌شناسی؛ ترجمه باقر پرهام، چاپ پنجم، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۹، ص ۲۳۵.

۴. حسین بستان (نجفی) صص ۲۰-۱۹.

طریق ازدواج متولد می‌شوند نیز در آینده به اقتصاد خانواده کمک می‌کنند. در جوامع سنتی، فرزند نوعی سرمایه‌گذاری به حساب می‌آید و می‌تواند در زمان پیری و افتادگی والدین عصای دست آنان باشد.<sup>۱</sup>

### اهداف ازدواج از دیدگاه اسلام

ازدواج و تشکیل خانواده، در همه مراحل تاریخ، آثار گسترده‌ای بر ابعاد مختلف زندگی بشر داشته است و نمی‌توان آنها را به زمینه‌ای، محدود ساخت.

### ارضای نیازهای جنسی

اندام‌های تناسلی و احساس جنسی، بخش‌های مهمی از وجود انسان هستند. اولین نکته، تصدیق صریح و درک احساس و جنبه جنسی خویش و جنس مخالف است. عدم توجه به این نکته، ممکن است افراد را دچار ناراحتی‌های جدی کند.<sup>۲</sup> در روان‌شناسی فلسفی یکی از قوای انسان را قوه شهویه نامیده‌اند که بخشی از آن به نیازهای جنسی مربوط می‌شود.<sup>۳</sup> با وجود این در بیشتر جوامع تا چند دهه قبل و پیش از افرادی، مانند فروید، مسائل جنسی به صورت تابوی فرهنگی محسوب می‌شد.

فروید در مورد نیاز جنسی پا را فراتر گذاشته و رشد روانی و تحول شخصیت افراد را براساس غریزه جنسی و مرکز آن بر بخش‌های مختلف بدن تبیین کرده‌اند. هر چند همه منتقدان، نگاه فروید به غریزه جنسی را مبالغه آمیز و افراطی تلقی می‌کنند، ولی به طور کلی اصل اهمیت مسائل جنسی و نقش مؤثر آن در رفتارهای انسان قابل انکار نیست، به طوری که سرکوب و بی‌توجهی به این غریزه می‌تواند منشأ بسیاری از اختلالات روانی باشد.<sup>۴</sup>

با این مقدمه، دیدگاه اسلام را در این مورد بررسی می‌کنیم. تعالیم اسلام طبق طبیعت انسان است<sup>۵</sup> و به همه نیازهای جسمانی و روانی انسان‌ها توجه دارد. در این میان بر نیاز جنسی تأکید و در بسیاری از آیات قرآن، نکته‌هایی درباره آن بیان شده است. در قرآن، دوستی روابط جنسی و زینت آن برای زندگی، تصریح

۱. همان، ص ۲۰.

۲. ویر جینیا ستیر، آدم سازی در روانشناسی خانواده، ترجمه بهروز بیرشک، چاپ اول، انتشارات رشد، ۱۳۷۰، ص ۱۳۱.

۳. محمد خواجوی، ترجمه اسفار، ۴ جلد، ج ۲، ص ۸۵-۸۷.

۴. محمدرضا سالاری فر، ص ۲۵.

۵. آیات بسیاری از قرآن بر این واقعیت تأکید دارد، از جمله: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا» (روم (۳۰)، آیه (۳۰)).

شده<sup>۱</sup> و حتی دوستی زنان و روابط جنسی در میان انبیاء مورد تأکید قرار گرفته است،<sup>۲</sup> به گونه‌ای که پیامبر اسلام می‌فرماید: از دنیای شما عطر و زنان را دوست دارم.<sup>۳</sup>

یکی از مسائل مهم زندگی انسان، لذت‌جویی است که می‌توان اوج آن را در روابط جنسی دانست.<sup>۴</sup> تعالیم اسلام این واقعیت زندگی بشری را تأیید می‌کند و حتی آن را به زندگی پس از مرگ تعمیم داده و گفته شده است که مردم در دنیا و آخرت از هیچ چیز به اندازه روابط جنسی لذت نمی‌برند.<sup>۵</sup> علاوه بر این، اسلام به این روابط با دید مثبت نگاه می‌کند و این رفتار مشترک بین انسان و حیوان را، رنگ معنوی و عبادی می‌دهد. اولیای دین در موارد متعددی صحبت از پاداش اخروی در روابط جنسی نموده‌اند که گاه تعجب افراد را بر می‌انگیخت.<sup>۶</sup> اولیای دین در این مورد با معادل سازی پاداش روابط جنسی با برخی تکالیف دینی دشوار، مانند جهاد و ریزش گناهان و پاک شدن افراد<sup>۷</sup>، به دنبال ایجاد نگرش مثبت دینی به این رفتار در زن و شوهر بودند. طبیعی است این امر باعث می‌شود آنان احساس مثبتی در این روابط داشته و لذت و نشاط بیشتری برای آنها حاصل شود. تقویت این نگرش، مانع بروز احساس گناه در اثر روابط جنسی در زن و مرد است. هر چند تعالیم اسلام با روش‌های متعدد، به دنبال فراهم آوردن لذت در روابط جنسی در زن و مرد است. ولی سنت‌های غلط و برداشت‌های نادرست از دین و اخلاق، باعث بروز احساس گناه در برخی افراد بر اثر روابط جنسی است. البته با استفاده از آموزه‌های دینی می‌توان از بروز چنین حالتی جلوگیری کرد. از امتیازهای مهم دین اسلام نسبت به برخی ادیان که غالباً به روابط جنسی با دیدی منفی می‌نگرند<sup>۸</sup> ارزش‌گذاری مثبت به این روابط است.

## آرامش روانی

از هدف‌های مهم ازدواج، تحصیل آرامش روانی و سکون قلبی زن و شوهر در سایه برقراری روابط عاطفی و اجتماعی بسیار نزدیک آنها با هم است. قرآن کریم در آیات متعددی به این واقعیت اشاره می‌کند:

۱. «رِزِينَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ...» آل عمران (۳)، آیه ۱۴.
۲. «من الخلاق الانبياء حب النساء» (محمد بن حسن حر عاملی، ص ۱۰) و «ثلاث من سنن المرسلین ... کثره الطروقه» (همان، ص ۴).
۳. «حَبَّ الی من الدنیا ثلاث: الطیب و النساء و قره عینی فی الصلوه» (محمد باقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۳، ص ۶۴۹).
۴. «الذَّ الْأَشْیَاءِ مِیَابِصَعِ النِّسَاءِ» (محمد بن حسن حر عاملی، ص ۱۰).
۵. «ما تلذذ الناس فی الدنیا و الآخره بلذه اکثر لهم من الذه النساء» (همان، ص ۱۰).
۶. «انت اهلک توجر فقل یا رسول الله (ص) آتیهم و أوجر؟ ... اذا خاف علی نفسه فأتی الحلال أجر» (همان، ص ۷۷).
۷. همان، ص ۷۶.
۸. ر. ا. کنز، برگزیده افکار راسل، روانشناسی رابطه زناشویی، ترجمه عبدالرحیم آگاهی، چاپ اول، تهران، نشر امیر، ۱۳۷۰، صص ۱۲۱-۱۳۶.

«از نشانه‌های خداوند، این است که از نوع خودتان، همسرانی برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید و میانتان دوستی و رحمت نهاد»<sup>۱</sup> «و اوست خدایی که شما را از نفس واحدی آفرید و همسران را از آن پدید آورد تا در کنار او بیاساید»<sup>۲</sup>. نکته مهمی که بیشتر مفسران در این آیات مورد توجه قرار داده‌اند<sup>۳</sup>، هم شکلی در ساختمان و هم نوعی زن و مرد است که در ایجاد آرامش آنها نقش مهمی دارد. نکته دوم، مکمل بودن شخصیت زن و مرد برای یکدیگر است، به طوری که ساختار بدنی و هورمونی زن و مرد و ویژگی‌های روانی آنها مایه جذب طرف مقابل و انس زن و مرد با هم می‌شود.<sup>۴</sup>

سکونت و آرامش، در مقابل تحرک و اضطراب است. زن و مرد در همه مراحل زندگی، به ویژه در جوانی دچار احساسات و کشش‌ها متعارض و در عین حال قوی هستند. این موضوع آنان را دچار نا آرامی می‌کند. خداوند، تسکین بخش این نا آرامی‌ها را روابط ویژه زن و مرد اعلام می‌کند که در سایه ازدواج تحقق می‌یابد. می‌توان گفت که در میان انسان‌ها نزدیک‌ترین رابطه عاطفی میان زن و شوهر برقرار می‌شود. در سایه محبت و عطوفت متقابل بین آنها، آرامش و سکونت خاطر برای هر دو حاصل می‌شود که در کاهش نگرانی‌ها، اضطراب‌ها و آشفتگی‌ها بسیار مؤثر است.<sup>۵</sup>

در جهان امروز که رفتارهای جنسی از چارچوب ازدواج قانونی خارج شده است، اهمیت محبت متقابل که فقط در سایه ازدواج فراهم می‌شود، اهمیت بیشتری دارد، به گونه‌ای که نیاز به مهر و محبت و داشتن شریک و همراه در زندگی، از مهم‌ترین انگیزه‌های ازدواج است. گویا محبت به همسر لازمه زندگی، و غم خواری و پذیرش یکدیگر، در تجربه‌های زندگی ضروری است.<sup>۶</sup>

نقش روابط زن و شوهر وقتی روشن می‌شود که تأثیر فقدان یا آسیب به این روابط را مشاهده می‌کنیم. در میان حوادث استرس‌زا، شدیدترین استرس‌ها در اثر ضربه و از هم گسیختگی روابط خانوادگی پدید می‌آید، به طوری که مرگ همسر، ۱۰۰، طلاق ۷۳، زندگی جدا از همسر ۶۵، مشکلات جنسی ۳۹ و

۱. سوره روم (۳۰)، آیه ۲۱

۲. اعراف (۷)، آیه ۱۸۹.

۳. از جمله: محمود بن عمر زمخشری، الکشاف عن حقائق غوامض التزیل، سه جلد، چاپ سوم، بیروت، دارالکتاب القری، ۱۴۰۷ ق، ج ۳، ص ۴۷۲.

۴. سید محمد حسین طباطبائی، تفسیر المیزان، ۲۰ جلد، چاپ پنجم، قم، نشر جامعه مدرسین، ۱۳۷۴، ج ۱۶، ص ۱۶۶.

۵. محمدرضا سالاری فر، ص ۲۶.

۶. ف.چ بورنستین، روش‌های درمان مشکلات زناشویی، ترجمه حسن نوزنده جانی و نسرین کمال پور، چاپ اول، مشهد نشر مرندیز، ۱۳۸۰، ص ۱۳



تغییر عمده در میزان مشاجرات خانوادگی، ۳۵ درجه تنیدگی به دنبال دارد.<sup>۱</sup> این میزان نسبت به سایر حوادث تنیدگی زای زندگی، بسیار بالاتر است. براین اساس، از بهترین راه‌های مقابله با تنیدگی‌ها، برقراری روابط مناسب و رضایت بخش بین زن و شوهر است. هنگام نیاز به حمایت اجتماعی نیز، زن و شوهر می‌توانند بهترین یاور یکدیگر باشند.<sup>۲</sup> قرآن کریم در توصیف رابطه بسیار نزدیک زن و شوهر، از کنایه زیبایی استفاده می‌کند که می‌توان نکته‌های ظریفی از آن برداشت نمود: «آنان (زنان)، برای شما لباسی هستند و شما برای آنها لباسی هستید».<sup>۳</sup> لباس به معنای مایه آرامش است. تعبیر لباس برای شب نیز به کار رفته است و چنان که شب آرامش بخشی دارد، روابط زن و مرد نیز آرامش بخش است.<sup>۴</sup> علاوه بر این، لباس برای افراد نقش‌های متعددی را ایفا می‌کند: نخست، نقاط حساس بدن را که مایل نیست، دیگران مشاهده کنند می‌پوشاند، دوم، فرد را از سرما و گرما محافظت می‌کند، سوم، تا حدودی از بدن در برابر خطرهای آسیب‌ها محافظت می‌کند و بالأخره در عصر حاضر، مهم‌ترین زینت فرد و نشانه هویت قومی، شغلی و بعضاً شخصیت افراد است. زن و شوهر نیز نسبت به همچنین کارکردهایی دارند، هر یک می‌توانند عیب‌های دیگری را بپوشانند، همدیگر را در خطرهای و فشارها، محافظت کنند و موجب زینت و رشد یکدیگر باشند.<sup>۵</sup>

### رشد و تکامل شخصیت

از آثار مهم ازدواج، رشد شخصیت و کمال معنوی زن و شوهر است. در بُعد معنوی کافی است بدانیم در کلمات اولیای دین تصریح شده است که فرد با ازدواج نیمی از دین خود را کامل می‌کند<sup>۶</sup> و ارزش اعمال عبادی او چندین برابر افراد مجرد می‌شود.<sup>۷</sup> از سوی دیگر، فرد با ازدواج، اخلاق و عفت خود را بهتر حفظ خواهد کرد. تعبیر لباس بودن زن و شوهر برای همدیگر - که به آن اشاره شد - در واقع به حفظ هر یک از زن و شوهر، از پیروی مفسد اخلاقی و آلودگی‌های جنسی توسط دیگری اشاره دارد.<sup>۸</sup> همین مسئله نه تنها درجه معنوی فرد را بالا می‌برد، بلکه به نوعی شخصیت او را رشد می‌دهد. اگر فرد

۱. ام. رابین دیمائو، روانشناسی سلامت، ترجمه پژوهشکده حوزه و دانشگاه، دو جلد، چاپ اول، تهران، نشر سمت، ۱۳۷۸، ج ۲ صص ۵۳۳-۵۳۴

۲. همان، ص ۷۶۴

۳. «مَنْ لَبَسَ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسِ الْهَنْ» بقره (۲)، آیه ۱۸۷.

۴. با استفاده از آیه «و جعلنا الليل لباساً» سوره نبا (۷۸) آیه ۱۰.

۵. ناصر مکارم شیرازی، برگزیده تفسیر نمونه، تحقیق و تنظیم احمد علی بابایی، پنج جلد، چاپ یازدهم، تهران، نشر دار کتب السلامیه، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۱۶۷.

۶. محمد بن حسن حر عاملی، ص ۵.

۷. همان، صص ۶-۷.

۸. سید محمدحسین طباطبایی، ج ۲، ص ۴۴.

ازدواج نکند، ممکن است در اثر فشار نیازهای جنسی به رفتارهایی که باعث بروز احساس گناه و حقارت در فرد می‌شود منجر شود و همین امر به عزت نفس او آسیب وارد می‌کند و بالأخره کاهش ارزش‌های داوری مثبت فرد نسبت به خود، مانعی برای تلاش در جهت رشد و تکامل می‌شود.<sup>۱</sup>

در این جا باید توجه داشت که اگر فرد بدون ازدواج هم بتواند خود را از نظر اخلاقی مهار کند، در عین حال از رشد و تکامل ناشی از ازدواج بی بهره است. چنین افرادی، راه و روش طبیعی مردم، به ویژه کامل‌ترین انسان‌های گذشته، یعنی انبیاء(ع) و اولیاء(ع) را کنار گذاشته‌اند. در این باره، شهید مطهری به افرادی اشاره می‌کند که هر چند بدون ازدواج رفتار خویش را مهار کرده و مقامات علمی کسب نموده‌اند، ولی نوعی نقص، عدم کمال و به تعبیر خامی در آنها مشاهده می‌شود. گویی انسان یک نوع کمال روحی دارد که جز در مدرسه خانواده کسب نمی‌شود. نکته جالب توجه آن است که ازدواج با این که رفتار جنسی در بردارد، ولی جنبه تکاملی و رشدی دارد و به همین جهت در اسلام، سنت مستحب اعلام شده است.<sup>۲</sup>

#### تربیت فرزند

استمرار نسل انسانی و پرورش افراد برای آینده جوامع از اهداف مهم ازدواج است. دین اسلام بر این هدف بسیار تأکید دارد به حدی که به افراد توصیه می‌کند در گزینش همسر به فرزندآوری او توجه داشته باشند.<sup>۳</sup> پیامبر اسلام نیز در تشویق افراد به ازدواج بر تولید نسل تأکید می‌کند و آن را موجب افتخار خود می‌داند.<sup>۴</sup> شالوده هر جامعه، خانواده‌ها هستند و در واقع، هسته اولیه تشکیل جوامع نیز محسوب می‌شوند. نیروهای حرکت دهنده هر جامعه در خانواده‌ها متولد شده و رشد می‌یابند. روابط اولیه افراد در خانواده با والدین و خواهر و برادران، زمینه ساز نوع فعالیت‌های آینده آنان در ابعاد مختلف اقتصادی، فرهنگی و حتی سیاسی است. تجارب افراد در خانواده می‌تواند سال‌ها آنها را تحت تأثیر قرار دهد و پیامدهایی را به دنبال داشته باشد که ارکان مهمی از جامعه را تحت تأثیر قرار دهد.<sup>۵</sup>

به طور خلاصه، خانواده‌های سالم و کارآمد با تربیت افراد موفق و کوشا و تحویل آنها به جامعه، در رشد و تعالی آن مؤثرند و بر عکس خانواده‌های متزلزل و بیمار، فرزندان نا به‌هنجار و بزه‌کار به جامعه

۵. محمدرضا سالاری فر، ص ۲۹.

۲. مرتضی مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ چهلم، تهران، نشر صدرا، ۱۳۷۲، صص ۱۶۶ و ۲۶۶-۲۶۷

۳. محمد بن حسن حر عاملی، ص ۳۳.

۴. «تزوجوا فانی مکاثر بکم الامم غدا فی القیامه ...» (همان، ص ۳)

۵. محمدرضا سالاری فر، ص ۳۰.

وارد می‌کنند که موجب اختلال روند امور جامع و کارکرد نامناسب نهادهای آن می‌شود. از طرف مقابل، نهادهای اجتماعی و فرهنگی هر جامعه در خانواده‌ها اثر می‌گذارد. والدین شیوه پرورش کودک، چگونگی برخورد با او و اخلاقیات فردی را از جامعه می‌گیرند و آگاهانه یا نا آگاهانه به فرزندان خویش منتقل می‌کنند.<sup>۱</sup>

با توجه به این نکته و سایر مباحثی که تاکنون بیان شد، اهمیت خانواده در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی انسان روشن می‌شود. اصل ازدواج در درجه اول بیشترین تأثیر را بر مهار رفتارهای جنسی در هر جامعه دارد. بدیهی است اگر این رفتارها در چارچوب خاصی محدود نشود، افراد جامعه به انحطاط اخلاقی کشیده خواهند شد و همه روابط انسانی تحت الشعاع این امر قرار خواهد گرفت. بنابراین، اصل تشکیل خانواده و چگونگی روابط اعضای آن با یکدیگر امری مهم و حائز توجه است. در این راستا در عصر کنونی دور رسالت، ضروری به نظر می‌رسد: در مرتبه اول، تقویت نهاد خانواده و در مرتبه دوم، کمک به اصلاح روابط اعضای خانواده با یکدیگر و افزایش کارایی و تعالی اخلاقی خانواده‌ها.<sup>۲</sup>

## ۲-۲-۶. ضرورت ازدواج از نظر اسلام

### عامل حفظ پاکدامنی و کسب اخلاق نیکو

رسول خدا(ص) به زید بن حارثه فرمودند: «ازدواج کن تا پاک باشی» و در سخن دیگر «مردان را زن دهید تا خداوند اخلاقشان را نیکو رزقشان را وسیع و جوانمردیشان را زیاد گرداند.»

### عامل تکمیل دین

ازدواج غیر از ایجاد نظم در زندگی، وسیله‌ای برای حفظ و تکمیل دین است. بدان دلیل ازدواج تکمیل کننده ایمان است که به وسیله آن بسیاری از گناهان از وجود آدمی ریشه کن می‌شود و راه برای سعادت‌مندی او از هر سو فراهم می‌شود.

پیامبر اکرم(ص) می‌فرماید: «هر کس ازدواج کند همانا که نصف دینش را حفظ کرده است، پس باید با تقوای الهی و پرهیزگاری نصف دیگرش را حفظ کند.»<sup>۳</sup>

۱. همان، صص ۳۰ - ۳۱

۲. محمدرضا سالاری فر، ص ۳۱.

۳. مکارم الاخلاق، الحسن بن الفضل الطبرسی، نوبت اول، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۴۱۴، ج ۱، ص ۴۲۹

## موجب جلب رضایت الهی

پیامبر اکرم فرمودند: «هیچ چیز نزد خداوند محبوب‌تر از این نیست که خانه‌ای در اسلام به وسیله ازدواج آباد گردد.»<sup>۱</sup>

## موجب کسب طهارت معنوی

پیامبر (ص) فرمودند: «هر کس که می‌خواهد خداوند را پاک و پاکیزه ملاقات کند باید هنگام مرگ متأهل باشد.»<sup>۲</sup>

## ۲-۲-۷. ملاک‌های ازدواج از دیدگاه اسلام

۱. **دینداری:** تدین همسر از اهمیت بسیاری برخوردار است و تأثیر بسزایی در سعادت زندگی خانوادگی دارد. رسول خدا (ص) می‌فرماید: زن را به چهار چیز کابین می‌بندند: ثروت، دین، زیبایی و حسب و نسبش، پس بر تو باد ازدواج با زن دیندار.<sup>۳</sup>

۲. **اخلاق:** اخلاق پسندیده از جمله عوامل خوش بختی زن و شوهر است و نقش تعیین‌کننده‌ای در زندگی مشترک آن دو دارد. مردی به نام حسین بشار می‌گوید: خدمت حضرت رضا (ع) رفتم و گفتم: یکی از بستگانم برای خواستگاری دخترم نزد من آمده است. ولی او جوانی بد اخلاق است. حضرت فرمودند: «اگر بد اخلاق است به او زن مده.»<sup>۴</sup>

۳. **اصالت خانوادگی:** پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: «با خانواده اصیل و شایسته ازدواج کنید، زیرا عرق (نطفه و زن‌ها) تأثیر می‌گذارد.»<sup>۵</sup>

۴. **هم کفو بودن:** رسول خدا (ص) می‌فرمایند: «وقتی اشخاص هم‌شان برای خواستگاری آمدند، دخترتان را به آنها بدهید و منتظر خواهش نباشید.»<sup>۶</sup>

۱. شیخ صدوق، ج ۳، ص ۳۸۳.

۲. میرزا حسین نوری، مستدرک الوسائل، ۱۸ جلد، چاپ اول، قم، مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ قمری، ج ۱۴، ص ۱۵۰.

۳. محمد بن حسن حر عاملی، ج ۱۴، ص ۲۲.

۴. محمد بن حسن حر عاملی، ج ۱۴، ص ۵۴.

۵. محمدحسن ری شهری، منتخب میزان الحکمه، حدیث ۲۷۸۹.

۶. نهج الفصاحه، حدیث ۱۹۳.

## ۲-۳. رسانه

با در نظر گرفتن اهمیت ازدواج در دین اسلام و همچنین در نظام جمهوری اسلامی ایران، و از سوی دیگر نقش تلویزیون به عنوان تأثیرگذارترین رسانه ملی در عرصه اجتماعی و فرهنگی نظام در بخش بعد به بررسی این رسانه می‌پردازیم.

### ۲-۳-۱. اهمیت رسانه

عصر کنونی را بسیاری عصر انقلاب اطلاعات و ارتباطات نامیده‌اند. عصری که در واقع می‌توان گفت وسایل ارتباط جمعی پیچیده‌ترین ابزار القای اندیشه‌ها و کارآمدترین سلاح‌ها برای تسخیر آرام جوامع هستند. در چند دهه اخیر با توجه به سرعت سرسام‌آور پیشرفت و رشد تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات، هر روزه بر پیچیدگی و کارآمدی این ابزار و وسایل در جهان افزوده می‌شود. گستردگی و پیچیدگی جامعه انسانی در عصر کنونی، وجود رسانه‌های جمعی را در صحنه مناسبات اجتماعی انسان‌ها امری اجتناب‌ناپذیر نموده است. تصویری که از حقیقت در ذهن خود می‌سازیم، نمادی از ادراک و برداشت ما از واقعیت محسوس و ملموس زندگی است.<sup>۱</sup> رسانه‌های همگانی مانند تلویزیون امروزه با پیشرفت ارتباطات جوامع دستخوش تغییرات بسیار شده‌اند. تلویزیون و ماهواره در سطح جامعه جایگاهی را اشغال کرده‌اند که از آن جایگاه به طور فزاینده چه در سطح ملی و بین‌المللی مطرح شده‌اند. از آن جا که فرهنگ از طریق رسانه‌های جمعی جریان می‌یابد، اشکال متفاوت زندگی توسعه می‌یابند. با پیدایش پدیده جهانی شدن و گسترش آن به همه دنیا، رسانه‌های جمعی بیش از پیش اهمیت پیدا کرده‌اند. در اکثر نقاط جهان در همه کشورها بسیاری از مردم ساعت‌های بسیاری را صرف تماشای رسانه‌های دیداری و شنیداری می‌کنند. در گذشته به سبب وجود ارتباطات سنتی ارتباطات چهره به چهره بر روابط اجتماعی غالب بود. افراد در ارتباطات چهره به چهره کسب خبر می‌نمودند و روند فرهنگ‌پذیری بیشتر در خانواده و گروه همسالان شکل می‌گرفت. اما امروزه عواملی چون وسایل ارتباط جمعی در این جوامع عامل مهمی در تأثیرگذاری و فرهنگ‌پذیری افراد به شمار می‌روند. تلویزیون و ماهواره از جمله رسانه‌های جمعی هستند که، اکثر مردم از آنها استفاده می‌کنند. این نوع رسانه‌های جمعی توانسته‌اند بینندگان زیادی را به خود جذب کنند. در نتیجه دامنه موضوعات مورد بحث زیادی را به خود اختصاص داده‌اند. مک لوهان معتقد

۱. خوشنویس، ۱۳۸۸: ص ۲.

بود که هر کسی این وسایل ارتباطی را در اختیار داشته باشد حتی فرهنگ عام را نیز تحت نفوذ دارد و اگر ارشمیدس نقطه اتکایی می خواست تا جهان را دگرگون کند، من رسانه‌ها را می خواهم تا جوامع را دگرگون سازم.<sup>۱</sup>

به تعبیر ژان کازنو، ورود وسایل ارتباط جمعی باعث شکستن محدوده جغرافیایی می شود و شکستن پوسته‌های محدوده جغرافیایی می تواند به سطحی سازی فرهنگی و یکسان شدن الگوها و اندیشه‌ها بیانجامد. با ورود وسایل جمعی به همه زوایای یک جامعه، همبستگی ملی بسط و قوام می یابد. قبیله‌های دورافتاده یا یک روستای دور دست از تعلق خود به سبک واحد ملی آگاهی می یابند و تبادل آگاهی بین آنان، زمینه بسط این تعلق را در عمل فراهم می سازند.<sup>۲</sup>

## ۲-۳-۲. انواع ارتباطات

بیشتر، تصور می شود که ارتباطات تنها میان دو نفر و بیشتر از دو نفر شکل می گیرد، ولی واقعیت امر چنین نیست. ارتباطات در شرایط مختلف و با افراد و گروه‌های مختلف شکل می گیرد. گاهی ما با خود ارتباط برقرار می کنیم؛ زمانی با انسانی دیگر و گاه با شمار بسیاری از افراد. از اینرو، فرایندهای ارتباطی را می توان بر حسب معیارهای مختلف، از جمله تعداد افراد شرکت کننده در این فرآیند و یا رسانه‌های به کار رفته در آن به انواعی تقسیم کرد:

## ۲-۳-۲-۱. انواع ارتباط از لحاظ رسانه‌های مورد استفاده

الف) **ارتباط کلامی**: نوعی ارتباط است که در آن پیام‌ها در قالب رمزهای کلامی مثل اصوات، کلمات، عبارات و... چه به صورت شفاهی و چه به شکل نوشتاری منتقل می شود؛<sup>۳</sup>

ب) **ارتباط غیر کلامی**: در این نوع ارتباط از رمزهای غیر کلامی استفاده می شود؛ مثل طراحی، نقاشی، عکس، فیلم و موسیقی.<sup>۴</sup>

## ۲-۳-۲-۲. انواع ارتباط از لحاظ تعداد افراد درگیر

الف) ارتباط درون فردی یا درون شخصی که فرد با خود در ارتباط است؛

ب) ارتباط میان فردی یا ارتباط چهره به چهره که فرآیند تبادل پیام بین دو نفر شکل می گیرد؛

۱. همان: ص ۵.  
۲. مریجی، ۱۳۹۳: ص ۱۴۳-۱۴۴.  
۳. همان: ص ۱۴۶.  
۴. همان: ص ۱۴۷.

ج) ارتباط گروهی که افراد قابل شمارش را در بر می گیرد؛

د) ارتباط جمعی، نوعی ارتباط است که در آن افراد زیادی ناآشنا، غیر مشخص و نامتجانس که به آسانی قابل شمارش نیستند، مشارکت دارند. سخنرانی در مجامع عمومی و یا ارسال پیام از طریق برنامه های رادیویی، تلویزیونی و نشریات از این جمله است.<sup>۱</sup>

### ۲-۳-۳. رسانه و ویژگی های آن

رسانه وسیله ای است که فرستنده به کمک آن، معنا و مفهوم مورد نظر خود (پیام) را به گیرنده منتقل می کند؛ به عبارت دیگر، رسانه، وسیله حامل پیام از فرستنده به گیرنده است. کتاب، روزنامه، مجله، عکس، فیلم، نوار صوتی و تصویری، رادیو، تلویزیون، ماهواره و... نمونه هایی از رسانه هستند. رسانه های جمعی افزون بر ویژگی های مشترک، هر یک دارای مزیت ها و محدودیت های خاص خود هستند، ولی درباره ویژگی های مشترک وسایل ارتباط جمعی سادنی مید، می گوید: ویژگی های زیر وسایل ارتباط جمعی را به ابزاری ویژه تبدیل کردند:

۱. تعداد گیرندگان وسایل ارتباط جمعی نسبتاً زیاد است؛

۲. ترکیب گیرندگان بسیار متنوع است؛

۳. با ارسال پیام از طریق وسایل ارتباط جمعی نوعی تکثیر پیام به وجود می آید؛

۴. توزیع پیام سریع است؛

۵. هزینه برای مصرف کننده کم است.<sup>۲</sup>

در میان وسایل ارتباط جمعی، روزنامه، رادیو و تلویزیون بیش از هر رسانه دیگری وقت افراد جامعه را به خود اختصاص می دهند و این امر به دلیل ویژگی هایی است که آنها از آن برخوردارند. در این میان تلویزیون دارای ویژگی های منحصر به فرد است که آن را از دیگر رسانه های جمعی، حتی روزنامه و رادیو متمایز می سازد.<sup>۳</sup>

۱. تلویزیون توان بسیار بالایی در جهت پر کردن اوقات فراغت جوان و حتی غیر جوان را دارد و

می تواند با نشان دادن صحنه های تفریحی، ساعت ها افراد را به خود مشغول کند.

۱. همان: ص ۱۴۷.

۲. مریجی، ۱۳۹۳: ص ۱۴۷.

۳. همان: ص ۱۴۷.

۲. تلویزیون در کشور ایران بیش از رادیو و روزنامه مخاطب دارد؛ چون با پیروزی انقلاب و برق‌رسانی به نقاط دورافتاده و شبانه‌روزی کردن برنامه‌های تلویزیونی و نیز با توجه به ویژگی‌هایی که تصویر دارد، بیشتر افراد جامعه، حتی روستاییان، رغبتی برای گوش دادن به برنامه‌های رادیویی ندارند و این امر قابل مشاهده و ملموس است. افزون بر آن به جهت رایگان بودن تماشای برنامه‌های تلویزیون (برخلاف جوامع صنعتی که برای تماشای تلویزیون باید حق اشتراک پرداخت کنند) و گوناگونی شبکه‌ها (که فرد به دلخواه اجازه استفاده هر کدام را دارد) این امر را از روزنامه و خواندن آن نیز ارزان‌تر کرده است و با وجود سیستم تله‌تکس، حتی روزنامه‌ها، حداقل خبرهای مهم آن را، از طریق تلویزیون می‌خوانند. ۳. قدرت فوق‌العاده تصویر که هر تصویری را برابر با هزار واژه دانسته‌اند، از دیگر ویژگی‌هایی که رسانه‌هایی چون روزنامه و رادیو ندارند. تلویزیون می‌تواند با بهره‌گیری از تصویر، بسیاری از ناگفتنی‌ها را به تصویر کشد. بسیاری از ارزش‌هایی که به قلم و بیان نمی‌آیند، در تصویر متجلی می‌گردند. این ویژگی‌هاست که تلویزیون را رسانه‌ای پر قدرت ساخته است. امام خمینی (ره) در این باره می‌فرماید: دستگاه تلویزیون اگر آموزنده باشد، برای همه ملت آموزندگی دارد و اگر خدای ناخواسته انحراف داشته باشد، همه ملت را به انحراف می‌کشد.<sup>۱</sup>

#### ۲-۳-۴. کارکردهای رسانه‌های جمعی

رسانه‌ها با توجه به توانمندی‌هایی که دارند، یکی از عوامل بسیار مهم دگرگونی ارزش‌ها و باورها و معیارهای ملی‌اند. قادرند با برنامه‌ریزی‌های دقیق و کنترل شده، اندیشه‌های مردم یک جامعه را شکل دهند و رفتار آنها را به صورت دلخواه سمت و سو دهند. این امر در دنیای امروز که گروه‌های اولیه جای خود را به گروه‌های ثانویه داده‌اند و روابط عاطفی چهره به چهره رنگ باخته است، نمود بیشتری دارد و مردم بیش از پیش تحت تأثیر رسانه‌های جمعی قرار دارند. و این امر موجب سنگین شدن مسئولیت رسانه‌ها و صاحبان و گردانندگان آن می‌شود.<sup>۲</sup>

امام خمینی (ره)، درباره رسالت رسانه‌ها می‌فرماید: «این دستگاه‌ها (رسانه‌ها) دستگاهی تربیتی است. باید تمام اقشار ملت با این دستگاه‌ها تربیت بشوند. یک دانشگاه عمومی است. دانشگاه‌ها، دانشگاهی

۱. مریجی، ۱۳۹۳: ۱۴۹-۱۵۰.  
۲. همان: ۱۵۳.



موضعی هستند. این دانشگاه عمومی است؛ یعنی دانشگاهی است که در تمام سطح کشور گسترده است و وظیفه دارد که با مردم حکم معلم و شاگرد داشته باشد.»<sup>۱</sup>

لسول، یکی از صاحب نظران وسایل ارتباطی جمعی معتقد است این وسایل باید به حراست از محیط و همبستگی بین اجزای جامعه و انتقال میراث اجتماعی از نسلی به نسل دیگر کمک کند.

تلویزیون تأثیرگذارترین رسانه‌ای است که در عرصه اجتماعی و فرهنگی فعالیت می‌کند. این رسانه به سبب برخورداری از ویژگی‌ای خاص و با توجه به گستردگی میدان عمل خود، می‌تواند جنبه‌های متعددی از زندگی فردی و اجتماعی افراد در جامعه را تحت تأثیر خود قرار دهد که ارزش‌ها از جمله آن است:

هرچند تلویزیون رسانه‌ای است که در بدو اختراع بیشتر جنبه سرگرمی و تفریح داشت و دیگر جنبه‌ها همچون آموزش و خبررسانی و... در رتبه بعدی قرار داشته است، ولی این بدان معنا نیست که در بخش سرگرمی هم نتوانیم نمایش‌ها و فیلم‌هایی را در اختیار بیننده قرار دهیم که جنبه معرفتی و آموزشی داشته باشد. سریال‌ها و مجموعه‌های نمایشی با رویکرد تاریخی، علمی و فرهنگی گویای این حقیقت است که این رسانه می‌تواند در عین سرگرمی و تفریحی بودن، جنبه آموزشی نیز در آن لحاظ گردد. همه شاهد بودیم که تلویزیون پیش از انقلاب به عنوان ابزار ابتدال و انحراف مطرح بود و دین‌داران و نیروهای ارزشی از آن دوری جسته بودند، ولی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، این رسانه با ارائه برنامه و نمایش‌های سالم و ارزشی مورد استقبال همگان قرار گرفت و به عنوان مهم‌ترین ابزار سرگرمی و آموزشی جایگاه خاصی در میان خانواده‌های مذهبی باز کرد.

تلویزیون نیز همانند سینما، البته نه به اندازه آن، روند دیگری را پس از اتمام جنگ در پیش گرفت. حتی به نوعی مسیر انحراف از ارزش‌ها را به بهانه جذب مخاطب و جلوگیری از روی آوردن آنان به ابزارهایی چون اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای و امثال آن، در پیش گرفت و با ساخت نمایش‌هایی، در صدد دفع افسد به فاسد شد. این در حالی است که آن دسته از افرادی که به ماهواره و امثال آن روی

آوردند، غالباً مخاطب و بیننده برنامه‌های تلویزیونی نبوده و نیستند و با این سیاست، به دست خود و البته با هزینه سنگینی که از بیت‌المال گرفته می‌شود، دین باوران را به سوی انحراف از ارزش‌ها سوق دادیم.<sup>۱</sup>

تهیه برنامه‌ها و سریال‌های تلویزیونی یکی از اهداف اساسی و اصلی برنامه‌سازان و دست‌اندرکاران این ابررسانه به شمار می‌آید و در واقع یکی از روش‌هایی می‌باشد که می‌توانند از طریق آن به نوعی مواردی چون: مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اعتقادی را به طور غیر مستقیم به مخاطب ارائه نموده و آموزش‌هایی را در این زمینه‌ها داشته باشد.<sup>۲</sup> هر خانواده ایرانی پس از فراغت از کار روزانه پای آن می‌نشیند تا خستگی فکری و جسمانی را از تن به در کند. در میان برنامه‌های تلویزیون، سریال‌ها به ویژه از نوع ایرانی آن مهمترین برنامه تفریحی سرگرمی است که بعضاً بینندگان زیادی را به خود جذب می‌کنند. بسیاری از خانواده‌ها هر شب بخشی از وقت خود را به دیدن سریال‌های ایرانی می‌گذرانند و ماجرای داستانی را که هفته قبل دیده‌اند، تعقیب می‌کنند. علاوه بر کارکرد تفریحی سرگرمی، سریال‌های تلویزیونی آموزش نیز می‌دهند. اتفاقاً این کارکرد، با برد و تأثیر بیشتر همراه است، چرا که آموزش سریال‌های غیر مستقیم است و با مقاومت مخاطب مواجه نمی‌شود. انتقال ارزش‌ها و سبک زندگی در سریال‌های تلویزیونی با ظرافت تمام (به عنوان مثال از طریق کلمات، حرکات، موسیقی، ابزار و وسایل مورد استفاده در برنامه، تکنیک‌های خاص تصویری، نوع لباس و...) و در لابه‌لای برنامه پوشیده و مستور است و افراد با شیوه‌های مختلفی چون همانندسازی و تقلید، ارزش‌ها و سبک زندگی نمایش داده شده را درونی می‌کنند. به این ترتیب، سریال‌های تلویزیونی به طور غیر مستقیم، اما مؤثر و پنهان بر تمامی وجوه زندگی مادی و معنوی خانواده‌ها تأثیر گذارند.<sup>۳</sup>

جریانی که تلویزیون در سریال‌های نمایش ایجاد می‌کند، می‌تواند انسان رها شده را به راحتی و بدون هیچ مقاومتی با خود همراه کند و مخاطب را به هر جا که می‌خواهد ببرد. مخاطب نیز در این حالت با تلویزیون صمیمی‌تر است. بر خلاف زمانی که احساس جدیت می‌کند. پیام‌های ضمنی و زیر پوستی

---

۱. مریچی، ۱۳۹۳: ۱۵۵.

۲. خوشنویس، ۱۳۸۸: ۹.

۳. عیوضی، ۱۳۸۸: ۲.

برنامه‌های غیر جدی چون فیلم و سریال از پیام‌های صریح و آشکار برنامه‌های جدی چون خبر، میزگرد و پیام بازرگانی بسیار نافذتر است.<sup>۱</sup>

در ادامه به برخی از کارکردهای رسانه‌های جمعی می‌پردازیم.

**کارکرد فرهنگی:** اگر فرهنگ را مجموعه منسجم از آرا، باورها، ارزش‌ها، هنر، آداب، رسوم بدانیم که از سوی بیشتر افراد جامعه پذیرفته شده و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود، ارائه مباحث نظری درباره هر یک از موارد یاد شده را می‌توان کارکرد فرهنگی رسانه‌ها به شمار آورد. امروزه بسیاری از افراد بخش عمده معلومات خود را مرهون برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی و یا بهره‌گیری از رسانه‌های نوشتاری‌اند.<sup>۲</sup>

**کارکرد سیاسی:** در عصر حاضر رسانه‌ها با بهره‌گیری از قدرت تأثیر فوق‌العاده خود به راحتی می‌توانند جریان‌ها و گرایش‌های سیاسی را برای مخاطبان خود راهبری یا تبیین کنند. عینی‌ترین کارکرد رسانه‌ها در دنیای امروز، در همین بخش ظاهر شده و به تعبیر تافلر، بشر امروز کاملاً منفعل از رسانه‌ها به ویژه در بعد دمکراسی و امور سیاسی آینده تمام نمای رسانه‌هاست. چه کسی است که نداند ابر رسانه‌ها کاملاً در اختیار گرایش‌های سیاسی صهیونیسم بین‌المللی بوده و اجرا کننده برنامه‌های سیاسی مورد علاقه آنهاست؟ با نگاهی گذرا به تاریخ سیاسی معاصر، به خوبی می‌توان دید بسیاری از منازعات و کشمکش‌های سیاسی با یاری و یا هدایت و پرچمداری رسانه‌ها تبدیل به جریان‌های قوی سیاسی شده و یا تعدیل و حتی خاموش گردیده‌اند.<sup>۳</sup>

**کارکرد اطلاعاتی:** امروزه بخش عمده‌ای از انتظارات مخاطبان رسانه‌ها، دریافت اخبار و اطلاعات روزمره است. از این رو، رسانه‌های گروهی را دارای حضور بسیاری جدی در متن زندگی خود می‌دانند. افراد جامعه بیشتر، اطلاعات لازم را از طریق رسانه‌های نوشتاری و تصویری و یا صوتی به دست می‌آورند. اگر فردی بنا به گرایشی که دارد، نخواهد از برنامه‌های تلویزیونی بهره‌گیرد، دست کم از اخبار آن بهره‌مند می‌شود.<sup>۴</sup> (مریجی، ۱۵۲)

۱. صادقی، ۱۳۸۶: ۶۳.

۲. همان: ص ۱۵۱.

۳. صادقی، ۱۳۸۶: ۱۵۲.

۴. مریجی: ۱۵۲.

**کارکرد تفریحی:** شنیدن و دیدن فیلم‌ها، نمایش‌ها، مسابقات و سرگرمی‌ها، سرودها و اشعار مفرح که از طریق رسانه‌های صوتی و تصویری پخش می‌شوند، در کنار مطالعه و ملاحظه قصه‌ها و... که در مطبوعات چاپ و منتشر می‌گردند، بخش بزرگی از اوقات فراغت افراد را به خود اختصاص داده است؛ به گونه‌ای که امروزه بسیاری از افراد برای پر کردن اوقات فراغت خود، به رسانه پناه می‌برند و از طریق مشاهده برنامه‌های تفریحی و سرگرم کننده، خود را سرگرم می‌کنند. در کشور ما، بسیاری از افراد به جای مبتلا شدن به برخی از راه‌های انحرافی و سرکردن با گروه‌های کج‌رو، ترجیح می‌دهند در منزل و با بهره‌گیری از برنامه‌های ورزشی و تفریحی اوقات فراغت خود را پر کنند.<sup>۱</sup>

### ۲-۳-۵. نظریات رسانه

نظریه‌ها از کان اساسی علوم را تشکیل می‌دهند، زیرا تمام تفسیرها و تحلیل‌های ما از پدیده‌های طبیعی و اجتماعی در قالب نظریه‌ها صورت می‌گیرد. بدون ذهن مسلح به نظریه، قادر به درک علمی از جهان پیرامون خود نیستیم. نظریه به داده‌ها و مشاهدات هر فرد نظم، ترتیب و میدان دید می‌دهد. کوین ویلیامز در تعریف نظریه می‌نویسد: «نظریه بخشی از کوشش محققان برای قابل فهم کردن رویدادهایی است که پیرامون آن‌ها جریان دارد. هدف نظریه تشریح و کمک به درک و تفسیر پدیده‌ها و ارائه رهنمودهایی است تا نشان دهد که چرا چنین پدیده‌هایی به شیوه‌هایی خاص اتفاق می‌افتد»<sup>۲</sup>

### نظریه یادگیری مشاهده‌ای

طبق نظریه آلبرت بندورا نهادهای اجتماعی مانند رسانه‌های گروهی و به خصوص تلویزیون در ایجاد و شکل دادن به خصوصیات سالم و ناسالم افراد، نقش تعیین کننده، وسیع و عمیقی دارند. وی با تأکید بر الگوگیری و تقویت از طریق یادگیری نهفته، معتقد است که از طریق مشاهده، یادگیری انجام می‌شود و زمانی که فرد در موقعیت مناسب قرار گیرد یادگیری به عملکرد تبدیل می‌شود. بندورا تأکید می‌کند تنها چیزی که مورد مشاهده قرار می‌گیرد، آموخته می‌شود.<sup>۳</sup> یادگیری مشاهده‌ای در همه وقت اتفاق می‌افتد و پس از آن که توانایی یادگیری مشاهده‌ای به حد کمال رشد کرد، کسی قادر نخواهد بود مانع دیگران شود

۱. مریجی، ۱۳۹۳: ۱۵۴-۱۵۳.

۲. سید محمد مهدی زاده، نظریه‌های رسانه، اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی، چاپ اول، تهران، انتشارات همشهری، ۱۳۸۹، صص ۱۶-۱۵

۳. هرگنهان، ۱۳۷۶: ۳۸۷.

تا آن چه را که می‌بینند یاد نگیرند.<sup>۱</sup> پژوهش‌ها نشان می‌دهند که الگوهایی که از لحاظ جنس، سن، و جز اینها شبیه مشاهده کننده هستند، بیشتر مورد توجه او قرار می‌گیرند. همچنین ویژگی‌های دیگر الگو از جمله قابلیت احترام، پایگاه اجتماعی، شایستگی و قدرتمندی او نیز بر جلب توجه مشاهده کننده مؤثرند.<sup>۲</sup>

### نظریه کاشت

نظریه کاشت حاصل تحقیقات جرج گربنر در اوایل دهه ۱۹۶۰ بر روی پروژه مطالعه شاخص‌های فرهنگی است. این پروژه در حدود دو دهه ادامه داشت و به بررسی موضوع خشونت در برنامه‌های تلویزیونی می‌پرداخت. این بررسی نقطه آغاز طرح مطالعاتی موسوم به شاخص‌های فرهنگی بود که به بررسی محتوای برنامه‌های تلویزیونی و تأثیر آن بر ادراک و رفتار گروه‌های مختلف بینندگان اختصاص داشت.<sup>۳</sup>

این نظریه عبارتست از اینکه تلویزیون در میان رسانه‌های مدرن چنان جایگاه محوری در زندگی روزمره ما پیدا کرده است که منجر به غلبه آن بر محیط نمادین شده و پیام‌هایش در مورد واقعیت، جای تجربه شخصی و سایر وسایل شناخت جهان را گرفته است. نظریه کاشت بیشتر بر سطح شناختی مخاطب تمرکز کرده و درباره این است که قرار گرفتن در معرض رسانه‌ها، تا چه حد می‌تواند به باورها و تلقی عموم از واقعیت خارجی شکل دهد. نظریه کاشت برای ارائه الگویی از تحلیل، تبیین شده است؛ تا نشان‌دهنده تأثیر بلندمدت رسانه‌هایی باشد، که اساساً در سطح برداشت اجتماعی عمل می‌کنند.<sup>۴</sup> نظریه کاشت به بررسی این نکته می‌پردازد که تماس فزاینده با تلویزیون بر مفهوم‌سازی مخاطبان از واقعیت اجتماعی تأثیر می‌گذارد و این عمل به گونه‌ای اتفاق می‌افتد که متناوب‌ترین، متداول‌ترین و پایدارترین الگوهای تصویری و ایدئولوژی را که تلویزیون ارائه می‌کند، بازتاب می‌دهد. بزرگ شدن و زیستن در چنین محیط نمادینی که تلویزیون بیشترین روایت‌ها را از آن در بیشتر اوقات برای بیشترین مخاطبان تعریف می‌کند، منجر به شکل‌گیری تصویر ذهنی غیرواقعی از جهان می‌شود.<sup>۵</sup> نظریه پردازان کاشت استدلال می‌کنند که تلویزیون اثرات درازمدت تدریجی، غیرمستقیم اما متراکم و انباشتی دارد. آنها تأکید می‌کنند

۱. همان.

۲. هرگنهان، ۱۳۷۶: ۳۸۰.

۳. مهدی‌زاده، ۱۳۸۴: ۲۲.

۴. مک کوایل، ۱۳۸۵: ۳۹۹.

۵. باهنر، ۱۳۸۹: ۱۴۰.

که تماشای تلویزیون بیشتر اثرات نگرشی دارد تا رفتاری. تماشای زیاد تلویزیون، به عنوان کاشت نگرش‌هایی دیده می‌شود که بیشتر با جهانی که برنامه‌های تلویزیونی به تصویر می‌کشند هماهنگ است تا با جهان واقعی.<sup>۱</sup>

گرنبر برای تلویزیون نقش بازوی فرهنگی جامعه را در نظر گرفت و بیان داشت که تلویزیون عضو اصلی خانواده به شمار می‌رود که در بیشترین ساعات برای مردم بیشترین داستان‌ها را می‌گوید. در واقع تئوری کاشت به معنی القای جهان‌بینی مشترک، نقش‌های مشترک و ارزش‌های مشترک از سوی تلویزیون است که این رسانه ذهنیت بینندگان خود را به گونه‌ای نشان می‌دهد که از نظر بینندگان پرمصرف، جهان پدیده‌ای نا آرام و پست جلوه می‌کند.<sup>۲</sup>

به اعتقاد گرنبر از نظر تماشاگران پرمصرف، تلویزیون عملاً سایر منابع اطلاعات، افکار و آگاهی‌ها را به انحصار خود در می‌آورد و آنها را یک کاسه می‌کند. اثر این مواجهه با پیام‌های مشابه، چیزی را تولید می‌کند که گرنبر آن را کاشت می‌خواند. به عبارتی آموزش جهان‌بینی رایج، نقش‌های رایج و ارزش‌های رایج.<sup>۳</sup> اکثر تحلیل‌های کاشت حول تلویزیون متمرکز است که علت آن هم به ویژگی‌های منحصر به فرد پیام‌های تکرار شونده و فراگیر این رسانه و سلطه آن در میان سایر رسانه‌ها، تقریباً رایگان باز می‌گردد. تحلیل کاشت بر شناسایی و ارزیابی متناوب‌ترین و پایدارترین الگوها، در محتوای تلویزیون یعنی بر تصاویر، تمثیل‌ها و ارزش‌های دائم و رایج تأکید می‌کند که در اکثر برنامه‌ها وجود دارد.<sup>۴</sup>

پر واضح است نظریه کاشت که به معنی خلق راه‌های مشترک انتخاب و نگریستن به رویدادهاست، همه زمینه‌ها و موضوعات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و رویه‌های زندگی را مد نظر دارد. به عنوان مثال ترویج سبک زندگی تلویزیون (پوشش، مسکن، اتومبیل، ازدواج و ...) می‌تواند به عنوان نمونه‌هایی از این نظریه، تلقی و بررسی شود.<sup>۵</sup>

---

۱. مهدی زاده، ۱۳۸۹: ۶۶.

۲. فربود، ۱۳۹۲: ۲۷.

۳. سورین، تانکاراد ۱۳۸۴: ۳۹۰.

۴. مهدی‌زاده، ۱۳۸۴: ۲۹-۲۸.

۵. مهدی‌زاده، ۱۳۸۳.

## نظریه استفاده و رضایتمندی

نظریه استفاده و رضایتمندی ضمن فعال انگاشتن مخاطب، بر نیازها و انگیزه‌های وی در استفاده از رسانه‌ها تأکید می‌کند و بر آن است که ارزش‌ها، علایق و نقش اجتماعی مخاطبان مهم است و مردم براساس این عوامل آن‌چه را می‌خواهند ببینند و بشنوند، انتخاب می‌کنند. پرسش اساسی نظریه استفاده و رضایتمندی این است که چرا مردم از رسانه‌ها استفاده می‌کنند و آنها را برای چه منظوری به کار می‌گیرند؟ پاسخی که به اجمال داده می‌شود این است که مردم برای کسب راهنمایی، آرامش، سازگاری، اطلاعات و شکل‌گیری هویت شخصی، از رسانه‌ها استفاده می‌کنند.<sup>۱</sup>

نظریه استفاده و رضایتمندی با اتخاذ رویکردی کارکردگرایانه به ارتباطات و رسانه، مهم‌ترین نقش رسانه‌ها را برآورده ساختن نیازها و انگیزه‌های مخاطب می‌داند. بنابراین، به هر میزان که رسانه‌ها این نیازها و انگیزه‌ها را برآورده سازند، به همان میزان موجبات رضایتمندی مخاطب را فراهم می‌کنند. یکی از مفاهیم و مفروضات اصلی نظریه استفاده و رضایتمندی، فعال بودن مخاطب است. به این معنا که افراد مخاطب، کم و بیش به صورت فعال، به دنبال محتوایی هستند که بیشترین رضایت را برای آنان فراهم سازد. میزان این رضایت بستگی به نیازها و علایق فرد دارد.<sup>۲</sup> به این معنا که مخاطب در استفاده از رسانه‌ها به دنبال رفع نیازها و کسب رضایتمندی است و باور دارد که انتخاب رسانه، رضایتمندی مورد نظرش را تأمین می‌کند.

با توجه به اهمیت نیازها و انگیزه‌های مخاطب در استفاده از رسانه‌ها و زمینه‌ی فردی و اجتماعی این نیازها، الیهو کاتز و هربرت بلومر، الگوی این نظریه را چنین ترسیم کرده‌اند: زمینه‌های اجتماعی و روانشناختی باعث [ایجاد] نیازهایی می‌شود که نتیجه‌ی آنها انتظارات و توقعات از رسانه‌های جمعی است که موجب تنوع و گوناگونی الگوی عرضه‌ی رسانه می‌شود و به برآورده شدن نیازها می‌انجامد.<sup>۳</sup> مجموع نیازها و انگیزه‌های مخاطب در استفاده از رسانه‌ها را می‌توان در چهار مقوله اصلی جای داد:

۱. آگاهی و نظارت: مردم به منظور کسب اخبار و اطلاعات از دنیای پیرامون و نظارت بر محیط

اجتماعی خویش، از رسانه‌ها استفاده می‌کنند.

۱. مک کوایل، ۱۳۸۵: ۱۰۴.

۲. ویندال، سیگنایزر و اولسون، ۱۳۷۶: ۲۷۴.

۳. همان: ۲۷۵.

۲. **روابط شخصی:** مردم در فرایند ارتباط، رسانه‌ها را همراه و همنشین خود تلقی می‌کنند و از محتوای رسانه‌ای برای ارتباط و گفت‌وگو با دیگران استفاده می‌کنند.

۳. **هویت شخصی:** مردم از رسانه‌ها برای کسب خود آگاهی، یافتن الگوهای رفتاری و تقویت ارزش‌های شخصی استفاده می‌کنند.

۴. **سرگرمی و گریز از واقعیت:** مردم از رسانه‌ها برای سرگرم شدن و گریز از مشکلات زندگی روزمره و تخلیه عاطفی استفاده می‌کنند.<sup>۱</sup>

## ۴-۲. بازنمایی

با در نظر گرفتن تلویزیون به عنوان تأثیرگذارترین رسانه‌ای که به سبب برخورداری از ویژگی‌های خاص و همچنین گستردگی میدان عمل خود، جنبه‌های متعددی از زندگی فردی و اجتماعی افراد جامعه را با ارائه الگوهای مختلف سبک زندگی به طور خاص سبک ازدواج تحت تأثیر قرار داده است، در این پژوهش ابتدا به بررسی مفهوم و رهیافت‌های بازنمایی پرداخته شده و سپس روند بازنمایی ابعاد سه گانه ازدواج در تلویزیون مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

### ۴-۲-۱. مفهوم بازنمایی

بی شک تبیین و تعریف اصطلاحاتی چون بازنمایی دشوار است، زیرا انواع رویکردها و دیدگاه‌هایی که در این زمینه عرضه شده، به راحتی تن به نظم و طبقه‌بندی و تعریف نمی‌دهد. وقتی این دشواری را در زبان‌ها و فرهنگ‌هایی که خود زاینده‌ی این واژه‌ها و اصطلاحات بوده‌اند مشاهده می‌کنیم، آن وقت معلوم می‌شود که چرا وجود عاریتی آنها در زبان و فرهنگ ما دچار اغتشاشی مضاعف شده است. در حوزه رسانه‌ها از واژه بازنمایی برای بیان ویژگی رسانه‌ای عرضه تصویری از جهان استفاده می‌شود. امروزه مفهوم بازنمایی در مطالعات رسانه از جایگاه برجسته‌ای برخوردار است. معمولاً بازنمایی را «معناسازی از طریق به کارگیری نشانه‌ها و مفاهیم» یا «استفاده از یک چیز به جای چیزی دیگر با هدف انتقال معنا» تعریف می‌کنند. بازنمایی فرایند تولید و مبادله معنا بین اجزای یک فرهنگ از طریق به کارگیری زبان،

---

۱. مهدی‌زاده، ۱۳۸۹: ۷۴-۷۳



نشانه‌ها و تصاویر برای بازنمایی مطالب است. بازنمایی به این نکته اشاره دارد که پدیده‌ها فی‌نفسه دارای معنا نیستند، بلکه معنای پدیده‌ها محصول چگونگی بازنمایی آن‌هاست.<sup>۱</sup>

در واقع بازنمایی از مفاهیم کلیدی در مطالعه تمام رسانه‌ها و متون است. «این مفهوم شدیداً به بحث‌های مربوط به نمایش واقعیت ارتباط پیدا می‌کند. زیرا سعی بسیاری از متون بر این است که واقعی به نظر برسند. اما آنچه ما در نزد خود واقعی می‌پنداریم، خارج از بازنمایی وجود ندارد. این موضوع جدای از امور واقعی و تجربی است که در جهان اطراف ما روی می‌دهد. به دیگر سخن، منظور از آن چیزی است که ما در داوری شخصی و جمعی خود به عنوان واقعیت می‌پذیریم یا رد می‌کنیم. بنابر این اشیاء، افراد، رویدادها و پدیده‌ها برای اینکه به واقعیت تبدیل شوند، باید به شکل بازنمایی در آیند و این کار از طریق ورود آنها به عرصه زبان ممکن می‌شود.»<sup>۲</sup>

#### ۲-۴-۲. رهیافت‌های بازنمایی

استوارت هال از مطرح‌ترین چهره‌های مطالعات فرهنگی است که نوشته‌ها و آثار وی درباره بازنمایی و اهمیت آن در فرهنگ رسانه محور امروزی، این مفهوم را یکی از بنیادی‌ترین مسائل حوزه مطالعات فرهنگی تبدیل کرده است.<sup>۳</sup>

از دیدگاه وی سه رهیافت مطرح در خصوص نحوه بازنمایی از طریق زبان وجود دارد: بازتابی، تعمیدی و برساختی. در نگاه بازتابی، ادعا بر این است که زبان به شکل ساده‌ای بازتابی از معنایی است که از قبل در جهان خارجی وجود دارد. به عبارت دیگر معنا در شیء، شخص یا ایده رویداد در جهان واقعی وجود دارد و زبان همانند آینه‌ای عمل می‌کند تا معنای واقعی را به همان گونه که در جهان وجود دارد، بازتاب می‌دهد. در نگاه تعمیدی یا ارجاعی گفته می‌شود که زبان صرفاً بیان‌کننده چیزی است که نویسنده یا نقاش قصد بیان آن را دارد. رهیافت تعمیدی استدلال می‌کند که این مولف است که معنای منحصر به فرد خود را از طریق زبان تحمیل می‌کند. واژه‌ها همان معنا را می‌دهد که نویسنده یا گوینده مدنظر داشته

---

۱. کرم حبیب‌پور کتابی، بازنمایی اشتغال زنان و نقش آن در ساختار خانواده، فصلنامه مطالعات سبک زندگی، سال دوم، شماره ۳، بهار ۱۳۹۲: ۷۱-۷۲.

۲. محمدپور، احمد، روش تحقیق کیفی ضد روش ۲، تهران، انتشارات جامعه‌شناسان، ۱۳۹۰: ۱۲۱.

۳. استوارت هال، گزیده‌هایی از عمل بازنمایی، نظریه‌های ارتباطات: مفاهیم انتقادی در مطالعات فرهنگی و رسانه، احسان شاه قاسمی، چاپ ۱، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۷: ۳۵۰.

است. نگاه برساختی به بازنمایی مدعی است که معنا «در» و «بوسیله» زبان ساخته می‌شود. این رهیافت ماهیت اجتماعی و عمومی زبان را به رسمیت می‌شناسد و قبول دارد که نه چیزها به خودی خود و نه کاربران زبان به تنهایی نمی‌توانند معنا را در زبان تثبیت کنند. چیزها معنا ندارند، ما معنا را با استفاده از نظام‌های بازنمایی می‌سازیم. از این روست که به آن رهیافت ساخت گرامی گویند. طبق این رهیافت، این جهان مادی نیست که حاوی و ناقل معنا باشد بلکه این سیستم زبان است که ما برای ارائه مفاهیم خود استفاده می‌کنیم. این بازیگران زبان هستند که از سیستم‌های مفهومی و فرهنگ و سایر سیستم‌های زبانی و بازنمایی دیگر برای ساخت معنا استفاده می‌کنند تا بدین وسیله جهان را معنادار سازند.<sup>۱</sup>

رهیافت ساخت گرامی دارای دو رویکرد «نشانه شناختی» و «گفتمانی» است. میان رویکرد نشانه‌شناختی و گفتمانی، شباهت‌ها و تفاوت‌های عمده‌ای وجود دارد: یکی از تفاوت‌های مهم میان آنها این است که رویکرد نشانه‌شناختی به این توجه دارد که بازنمایی و زبان چگونه معنا تولید میکنند؟ در حالی که رویکرد گفتمانی بیشتر به تاثیرات و پیامدهای بازنمایی یعنی سیاست‌های آن توجه دارد. این رویکرد گذشته از آنکه بررسی می‌کند زبان و بازنمایی چگونه معنا تولید می‌کنند، به دانش یا معرفتی که تولید یک گفتمان خاص است، ارتباط گفتمان با قدرت، تنظیم عملکرد یا رفتار توسط گفتمان، شکل دادن به هویت‌ها یا ذهنیت‌ها (توسط گفتمان) و ... نیز می‌پردازد. در رویکرد گفتمانی همیشه تاکید روی خاص بودن تاریخی یک شکل یا رژیم خاص بازنمایی است؛ تاکید روی زبان به عنوان یک مسئله عام وجود ندارد بلکه روی زبان‌های خاص یا معانی و نحوه به کارگیری آن‌ها در زمان‌ها و مکان‌های خاص تاکید می‌شود.<sup>۲</sup>

یکی از شاخه‌های رویکرد برساخت گرامی، نشانه‌شناسی است. پرسش اصلی در بررسی نشانه‌شناسانه این است که معناها چگونه ساخته می‌شوند و واقعیت چگونه بازنمایی می‌شود. نشانه‌شناسی به همه حوزه‌هایی که به گونه‌ای با ارتباطات و انتقال اطلاعات سروکار دارند، مربوط می‌شود. موضوع نشانه‌شناسی، بررسی شیوه‌های تولید نظام‌های معنابخش است. نشانه‌شناسی مربوط به هر چیزی است که به جای

---

۱. همان: ۳۵۲

۲. استوارت هال، گزیده‌هایی از عمل بازنمایی، نظریه‌های ارتباطات: مفاهیم انتقادی در مطالعات فرهنگی و رسانه، احسان شاه قاسمی، چاپ ۱، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۷: ۳۵۳

دیگری می نشیند. باید به یاد داشت که نمی توان نشانه ها را به شیوه ای مجزا مطالعه کرد، بلکه مطالعه هر نشانه، در «نظام نشانه ای»، «ژانر» یا «رسانه» و موضوع مورد نظر معنا دارد.<sup>۱</sup>

در نشانه شناسی، رمزگان ها قواعد انتقال پیام هایی هستند که توسط نشانه ها حمل شده و با رمزگشایی قابل خوانش می شوند. رمزگان ها مجموعه ای از نشانه ها هستند که میان ارسال کننده پیام و دریافت کننده آن پیوند برقرار می کنند و نشانه را به نظام های معنادار تبدیل می کنند که در چارچوب آن ها میان دال و مدلول نوعی همبستگی ایجاد می شود. فرایند خلق یا تفسیر یک متن، که به ترتیب رمزگذاری و رمزگشایی نام دارد، متضمن برخورداری از این رمزگان ها یا قراردادهای برای ایجاد ارتباط است.<sup>۲</sup>

چنانچه طبق نظر جان فیسک فرهنگ فیلم و تلویزیون از ساختاری سلسله مراتبی از رمزها در سه سطح ایدئولوژی، بازنمایی و واقعیت تشکیل یافته است. به عبارت دیگر واقعه‌ای که قرار است به فیلم سینمایی تبدیل شود، قبلا با رمزهای اجتماعی رمزگذاری شده‌است، یعنی سطح واقعیت و برای این که به لحاظ فنی قابل پخش باشد، از فیلتر رمزهای فنی می گذرد و به وسیله رمزگان ایدئولوژیک در مقوله انسجام و مقبولیت اجتماعی قرار می گیرد. (فیسک، ۱۳۸۶ش، صص ۱۲۸-۱۲۷)

---

۱. دانیل چندلر، مبانی نشانه شناسی، ترجمه مهدی پارسا، چاپ سوم، تهران، نشر سوره مهر ۱۳۸۷: ۲۵

۲. محمد، ضیمران، درآمدی بر نشانه‌شناسی هنر، تهران، انتشارات قصه، ۱۳۵: ۱۳۸۲

## ۲-۵. بازنمایی ازدواج در تلویزیون

### ۲-۵-۱. سبک‌های سه گانه ازدواج<sup>۱</sup>

هرچند ازدواج واقعیتی تاریخی در ابعادی جهانی است که انواع مختلفی از الگوها را شامل می‌شود، الگوهایی که گاه در تضاد بایکدیگر واقع می‌شوند اما نحوه بازنمایی‌هایی رسانه‌ای از شیوه‌های همسرگزینی، همیشه صورتی محدود و هدفمند دارند. تلویزیون در فرآیند بازنمایی فرهنگی از ازدواج در دو دهه اخیر، دست کم سه گونه بازنمایی از شیوه‌ها و الگوهای ازدواج را به خود دیده است: ازدواج سنتی، نیمه سنتی و مدرن.<sup>۲</sup>

### ۲-۵-۱-۱. ازدواج سنتی

یکی از معانی ازدواج سنتی را می‌توان شیوه‌ای از پیوند دانست که فرهنگ و رسوم اخلاقی پیشینیان یک قوم بر چگونگی شکل‌گیری آن غلبه دارد. در این ازدواج‌ها خانواده، نماینده سنت است و به دلیل اقتدار سنت، اقتدار آنها نیز چشمگیر و تعیین‌کننده است. شیوه بازنمایی ازدواج در رسانه کاملاً رمزگذاری شده و دلالت‌مند است. دختران در ازدواج سنتی، همسر آینده خود را از بین «خواستگاران» انتخاب می‌کنند که خانواده به آنها اذن دخول داده به خانه را داده است. و پسرها به خواستگاری دخترانی می‌روند که مادران و پدران، برایشان نشان کرده بوده‌اند. ازدواج‌های خویشاوندی و ازدواج‌های مبتنی بر آشنایی قبلی والدین (و نه آشنایی قبلی خود زوجین) از نتایج مهم ازدواج‌های سنتی است. از طرف دیگر، در ازدواج سنتی دایره همسرگزینی محدود است. موضوعی که در مقابل سبب می‌شد درصد ازدواج‌های خویشاوندی بالا می‌رود.

ازدواج سنتی می‌تواند ازدواجی «ارزیابانه» و از روی عقلانیت و محاسبه باشد؛ یعنی کنشی عقلانی که در راستای انتخاب شریک زندگی بوده و نتایج مختلفی را با خود به همراه داشته باشد. یکی از این

---

۱. از آنجایی که مبحث پیاده شده در مقاله «بازنمایی ازدواج در سریال‌های تلویزیونی اثر خانم سهیلا صادقی کاملاً منطبق بر هدف رساله بوده و با عنایت به عدم منبع کافی در این زمینه، مطالب مذکور از مقاله یاد شده اقتباس شده است.

۲. صادقی فسایی، سهیلا، بازنمایی ازدواج در سریال‌های تلویزیونی، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۲۲، بهار، ۱۳۹۰، ص ۷۶

نتایج، عدم وجود رابطه پیش از ازدواج بین دختر و پسر در این شیوه است؛ رابطه‌ای که در صورت پیدایش، خود مقدمه عشق و نایبایی است. بر این اساس، در ازدواج سنتی، رابطه احساسی و عاطفی چندانی «قبل از ازدواج» بین زوجین شکل نمی‌گیرد و به همین دلیل، در این دوران محاسبه سود و زیان مطرح است؛ کنشی عقلانی که بیشتر از سوی خانواده‌ها و با مدیریت آنها صورت می‌گیرد. در واقع ازدواج سنتی بیشتر محصول تفاهم خانواده‌ها است و نه زوجین. ازدواج سنتی، ازدواجی ساختارگرا است که بسیاری از امور را از قبل تعیین کرده است.

## ۲-۱-۵-۲. ازدواج مدرن<sup>۱</sup>

ازدواج مدرن می‌تواند به عنوان یک ابزار تحلیلی با نفی ارزش‌های ازدواج سنتی مشخص می‌شود. ازدواج سنتی، با قدرت فزاینده خانواده‌ها و فقدان آن در فرزندان در فرآیند انتخاب همسر، همراه بود اما ازدواج مدرن، درست بر عکس آن است، الگویی که ریشه‌های آن را باید در فرآیند مدرنیته ایرانی و تماس آن با ارزش‌های فرهنگی مناطق دیگر جستجو نمود. در ازدواج مدرن، با جوانانی روبرو می‌شویم که ارزش‌های سنت پیشین را به نقد و چالش می‌کشیده و به دنبال یافتن الگوهای جدید برای انتخاب همسر خویش هستند. اساساً مشخصه اصلی مدرنیته، نقد سنت است. به تعبیر گیدنز، تضاد با سنت معادل مدرنیته است. در ازدواج مدرن، دخالت خانواده‌ها به حداقل می‌رسد و قدرت انتخاب زوجین به حداکثر. ویژگی ازدواج مدرن، عاقلانه نگاه کردن به سنت و عاشقانه نگاه کردن به پیوند است. انسان مدرن، سنت و ارزش‌های برآمده از آن را به چالش می‌کشد تا قدرت خانواده را در تصمیم‌گیری‌ها، تضعیف و قدرت خویش را در انتخاب همسر تقویت کند. در گفتمان جدید، فردیت به عنوان یک ارزش بنیادین ارج و قرب یافته و در پی آن، سنت به مثابه یک متغیر مزاحم در مواجهه با آمال فردی، در بستر نقد عریان قرار می‌گیرد. انسان مدرن با نقد سنت پیشین، به دنبال رهایی از بند الزام‌های آن و افزایش آزادی‌های شخصی خویش است؛ تلاش برای دوری از فشارهای هنجاری سنت الزام‌آور که زمینه را برای دور کردن خانواده (به مثابه نماینده سنت) از عرصه‌های تصمیم‌گیری شخصی فراهم می‌کند و همین امر، مقدمه را برای شکل‌گیری الگویی جدید از همسرگزینی که به «انتخاب‌های عاشقانه» می‌انجامد مهیا می‌کند؛ الگویی که

---

۱. تمایز «سنتی و مدرن» در این جا به هیچ وجه، بار ارزشی ندارد و صرفاً ابزارهای مفهومی لازم برای تحلیل واقعیت اجتماعی رایج در جامعه هستند و نه الزاماً تمایزی انضمامی و عینی.

در مقابل اندیشه «زندگی عاشقانه» در ازدواج سنتی قرار می‌گیرد و فراتر از آن، مرحله «انتخاب» شریک زندگی را هم از دریچه عشق می‌نگرد و «انتخاب عاشقانه» را سعادت‌مندانه‌تر از انتخاب‌های سرد عاقلانه در الگوی سنتی می‌داند. در این میان، رسانه با مفهوم عشق به معنای ناب آن در نمی‌آویزد، چرا که اساساً تداوم بنیاد خانواده، نیاز به وجود عنصر عشق بین اعضاء دارد. زندگی خانوادگی بدون عشق، تداوم یک رابطه سرد و بی‌روح است. آن چیزی که دغدغه‌های مسئولان رسانه‌ای را برانگیخته است خود عشق نیست که «نقطه شروع» تعاملات عاشقانه است؛ بازنمایی عشق در ازدواج سنتی، پس از ازدواج است و در ازدواج مدرن، قبل از آن. شیوه‌ای از بازنمایی همسرگزینی در الگوی مدرن که با کمرنگ کردن عنصر عقلانیت، نتایج ناگوارایی را با خود به همراه دارد و بر این اساس، رسانه به عنوان یکی از متولیان حفظ و بازسازی فرهنگ در عرصه کلان، خود را موظف به مقابله با این اندیشه جدید در جامعه می‌بیند.

از طرفی، مفهوم خواستگاری هم در این دوره با چالش‌هایی مواجه شده است؛ اگر در ازدواج سنتی، خواستگاری جنبه کارکردی داشت در ازدواج مدرن کارکردهای این نقش به شدت تقلیل یافته‌اند. خواستگاری در ازدواج سنتی نه تنها برای آشنایی خانواده‌ها و رسمی کردن امور که از آن مهم‌تر برای «شناخت» دختر و پسر از یکدیگر ترتیب داده می‌شد، اما در ازدواج مدرن، مراسم خواستگاری کاملاً جنبه نمادین دارد و شکل سنتی خواستگاری رفتن و «پسندیدن و پسندیده شدن» صرفاً یک نوع تشریفات است. در بازنمایی این ازدواج‌ها، نه تنها آشنایی زوجین که ارتباط و عشق بین آنها پیش از خواستگاری، کاملاً شکل گرفته است و این مراسم صرفاً برای آشنایی خانواده‌ها و «رسمیت دادن» به رابطه از پیش موجود، صورت می‌گیرد. «عشق رمانتیک پیش از ازدواج» در ازدواج‌های مدرن کاملاً پررنگ و الزامی است. در این بین لازمه «شناخت شخصی»، وجود ارتباط است. در ازدواج مدرن، با هدف شناخت بیشتر، «روابط پیش از ازدواج» بین دختر و پسر گسترش می‌یابد. رابطه‌ای که با رمزگذاری‌های رسانه‌ای همیشه به عشقی ناپایدار می‌انجامد.

در بازنمایی رسانه‌ای، نقص ازدواج مدرن به نفی سنت و حضور عنصر عشق در آن بر می‌گردد؛ جوان مدرن با غیر عقلانی پنداشتن سنت پیشین، به دنبال عقلانی جلوه دادن الگوهای مدرن همسرگزینی است؛ الگوهایی که در آن، این بار نه خانواده سوژه، که خود او در انتخاب شریک زندگی اش، نقشی تعیین کننده دارد و به همین دلیل، روابط پیش از ازدواج را برای شناخت بیشتر بین خود و همسر احتمالی آینده‌اش

توجیه و به سمت آن حرکت می‌کند. دلالت ضمنی شیوه و نحوهٔ بازنمایی ازدواج مدرن در رسانه بر آسیب‌پذیری «انتخاب عاشقانه» تأکید دارد؛ به نظر می‌رسد که راه خردمندانه انتخاب مدرن، «تأیید» نزدیکان معتمدی است (خانواده) که خود درگیر عشق نیستند و امور را از دریچهٔ خرد می‌نگرند، امری که در هیچ مرحله‌ای در ازدواج مدرن توسط فرزندان پذیرفته نمی‌شود و حتی حضور محدود خانواده را در فرآیند تصمیم‌گیری، مداخله در استقلال شخصی می‌پندارند و آن را رد می‌کنند؛ رویکردی که بازنمایی ازدواج نیمه سنتی تا حدی به آن پرداخته و راه حلی برای آن سامان داده شده است.

### ۲-۵-۱-۳. ازدواج نیمه سنتی

ازدواج نیمه سنتی را می‌توان رویکردی جدید در رسانه ملی دانست که از اواسط دههٔ ۸۰ و در تقابل با ازدواج‌های مدرن وارد مجموعه‌های تلویزیونی شده است. ازدواج نیمه سنتی، ناشی از برآیند تحولات مدرن و تغییرات سنت در طول زمان است. در گذشته ازدواج سنتی، با حضور بسیار پررنگ خانواده‌ها همراه بود. در بسیاری از موارد، حق انتخاب همسر با خانواده بود و صرفاً فرزند، از بین «انتخاب‌های خانواده»، دست به انتخاب می‌زد اما امروزه بسیاری از ارزش‌های ازدواج سنتی، در نوک پیکان تهاجمات ارزش‌های مدرن قرار گرفته‌اند و با چالش‌هایی عظیم مواجه گردیده‌اند؛ تحولاتی که صرفاً ریشه‌های آن را نمی‌توان در «تغییر بنیان‌های ارزشی» در جامعه عنوان نمود؛ که اتفاقاً باید آن را در «تحولات اجتماعی» سال‌های اخیر در جامعهٔ ایرانی جستجو نمود؛ ورود زنان به محیط دانشگاه و سپس فضای کار، افزایش تحصیلات و گسترش فناوری‌های ارتباطی و در نتیجه تسهیل ارتباط بین دختر و پسر و توانایی بیشتر طرفین در پنهان کردن این ارتباط در جامعهٔ معاصر ایرانی، در کنار کاهش روابط خویشاوندی در شهرهای بزرگ و مواردی از این قبیل، از جمله وقایعی هستند که ازدواج سنتی با الگوهای پیشین را با چالش‌های مهمی مواجه کرده‌اند. شرایط جدید، زمینه‌های اجتماعی مختلفی را برای آشنایی دختر و پسر و سپس ازدواج‌های آنها فراهم کرده است؛ ازدواج‌هایی که با ازدواج‌های پیشین تفاوت‌های آشکاری دارند.

در جامعهٔ شهری مدرن، خواستگاری سنتی با مشکلات عدیده‌ای مواجه شده است. ازدواج در گذشته، بیشتر صورتی «درون همسر» داشت. خواستگاری در ازدواج‌های سنتی ناشی از آشنایی قبلی «خانواده‌ها» بود. در گذشته، وقتی که خانوادهٔ پسر پیشنهاد خواستگاری می‌داد حداقل چند نسل از خانوادهٔ دختر را می‌شناخت. اما امروزه به دلیل گستردگی شهرها و افزایش فرصت گمنامی و همچنین افزایش

ارتباط‌های نوین و گسترش برون همسری، خواستگاری را به شیوه سنتی اما «بدون آشنایی‌های قبلی»، ازدواج‌های سنتی امروزی را دچار ابهام‌های شناختی متعددی کرده است. این جا خود زوجین هستند که به میدان شناخت آمده‌اند تا یکدیگر را قبل از ازدواج مورد ارزیابی قرار دهند و همین نقطه، محل چالش‌های فراوان اجتماعی و رسانه‌ای شده است.

به نظر می‌رسد با توجه به تغییر شرایط اجتماعی موجود، دیگر نمی‌توان کاملاً به ازدواج‌های سنتی با همان ویژگی‌های پیشین بازگشت ولی از سوی دیگر و به دلایل مختلف، نمی‌توان کاملاً آن را هم نادیده گرفت. سنت برای بقا باید تغییرات پویا و نظام‌مند داشته باشد. رسانه برای این کار، ازدواج نیمه سنتی را وارد عرصه بازنمایی خود کرده است. ازدواج نیمه سنتی، بر «سنت پویا» تأکید دارد. سنت پویا، سنتی در قید تغییر است که خود را با تحولات دنیای مدرن، هماهنگ می‌کند.

در ازدواج‌های سنتی معمولاً والدین، همسر فرزند و خانواده او را انتخاب می‌کنند و فرزندان فقط می‌توانند از بین «انتخاب‌های والدین»، دست به انتخابی محدود بزنند (خانواده گزین). امری که در ازدواج‌های مدرن کاملاً متفاوت است. در ازدواج‌های مدرن، جای خالی خانواده و والدین در هر مرحله از انتخاب به خوبی احساس می‌شود. در الگوی مدرن، ازدواج صرفاً یک «تصمیم فردی» است (شخصی گزین). اما در بازنمایی ازدواج نیمه سنتی، فرزند خود دست به انتخاب می‌زند اما در تعامل مستمر با خانواده خویش است. خانواده در ازدواج نیمه سنتی، نه یک تصمیم‌گیر تمام عیار (الگوی سنتی)، و نه یک عنصر مداخله‌گر (الگوی مدرن) که یک مشاور امین است. خانواده در الگوی جدید، نقش خود را تعدیل کرده و خود را با اقتضائات زمان تطبیق داده است. در ازدواج سنتی، فرزند، تأیید کننده «انتخاب‌های والدین» بود و در ازدواج نیمه سنتی، خانواده تأیید کننده «انتخاب‌های فرزند» است با این حال بر خلاف ازدواج مدرن، در هر دو الگوی ازدواج اخیر (سنتی و نیمه سنتی)، نقش خانواده پررنگ است. در کنار این، به همان میزان که نقش خانواده در ازدواج نیمه سنتی کاهش یافته، نقش زوجین پررنگ‌تر شده است. اما این تغییر نقش‌ها، حالتی تعادلی یافته‌اند و سهم زوجین و خانواده به خوبی ادا شده است.

در ازدواج نیمه سنتی، مفهوم خواستگاری دچار تعدیل و تحول شده است. در ازدواج نیمه سنتی مانند ازدواج مدرن، فرآیند شناخت متقابل از جلسه خواستگاری به «قبل از آن» منتقل شده است اما از طرفی مانند ازدواج سنتی، هرگونه ارتباطی با اطلاع و رضایت خانواده‌ها صورت می‌گیرد. ازدواج نیمه سنتی،



دیالکتیک سنت و مدرنیته است. در ازدواج سنتی، خانواده‌ها نقش بسیار پررنگی در ازدواج فرزندان‌شان ایفا می‌کردند اما به تدریج می‌بینیم که در الگوی نیمه سنتی، این نقش‌ها تغییر کرده است و اکنون انتخاب همسر، بیشتر در حوزه فردی و شخصی صورت می‌گیرد اما در نهایت به تأیید خانواده‌ها می‌رسد. به طور خلاصه، وجه تمایز مشخص بازنمایی ازدواج سنتی از ازدواج مدرن در سریال‌های تلویزیونی را می‌توان در دو عامل عمده زیر دانست:

۱. میزان روابط پیش از ازدواج

۲. میزان دخالت خانواده‌ها

در بازنمایی رسانه‌ای، این دو عامل در تقابل با یکدیگر قرار گرفته‌اند. بدین معنی که افزایش هر کدام، باعث تضعیف دیگری شده است. سنت و مدرن، مفاهیمی پیوستاری و برداری هستند (سنتی، سنتی‌تر - مدرن، مدرن‌تر). در واقع هر چقدر دخالت خانواده‌ها بیشتر و روابط پیش از ازدواج بین دختر و پسر کمتر باشد با بازنمایی سنتی‌تری از ازدواج روبرو خواهیم بود و بالعکس هر قدر میزان دخالت خانواده‌ها کمتر و میزان روابط پیش از ازدواج بیشتر باشد، با الگوی مدرن‌تری از ازدواج سروکار داریم. حد مناسب بین این دو، ما را به ازدواج نیمه سنتی رهنمون می‌کند.

فصل سوم:  
روش تحقیق

### ۳- ۱. روش تحقیق

پژوهش در رسانه‌های جمعی (مانند فیلم) مثل همه پژوهش‌های دیگر می‌تواند کمی یا کیفی باشد. پژوهش کیفی به چندین روش گردآوری داده‌ها اطلاق می‌شود. از جمله مشاهده میدانی، مصاحبه عمیق و مطالعات موردی. به رغم وجود تفاوت‌های محتوایی میان فنون، همگی مستلزم آن چیزی است که «نزدیک شدن به داده‌ها» خوانده می‌شود. پژوهش کیفی چندین مزیت دارد. در بسیاری از موارد، این نوع پژوهش محقق را قادر می‌سازد رفتار را در محیط طبیعی دیده و از جنبه‌های تصنعی پژوهش‌های آزمایشی یا پیمایشی (که تنها اعداد و ارقام را به رسمیت می‌شناسند) در امان باشد و فهم پژوهشگر از پدیده مورد مطالعه را عمیق‌تر کند. همچنین روش‌های کیفی انعطاف‌پذیرند و به پژوهشگر امکان می‌دهند تا حوزه‌های جدیدی را کندوکاو کند.<sup>۱</sup>

نگاه اجمالی به روش‌های مطالعات تصاویر بیانگر این نکته است که نشانه‌شناسی غالب‌ترین الگوی روش‌شناختی مطالعات تصویر بوده است.<sup>۲</sup> نشانه‌شناسی، مطالعه تولید اجتماعی معنا براساس نظام‌های نشانه‌ای است.<sup>۳</sup> هدف از تحلیل نشانه‌شناختی، معلوم کردن لایه‌های معانی رمزگذاری شده‌ای است که در ساختار متن وجود دارند.<sup>۴</sup> تصویری که فیلم از جامعه و روابط اجتماعی ارائه می‌دهد، پیشاپیش با رمزهای اجتماعی (لباس، ظاهر، چهره‌پردازی، محیط، رفتار، گفتار، حرکات سر و دست، صدا و غیره) و رمزهای ایدئولوژیک (مثل فردگرایی، پدرسالاری، نژاد، طبقه اجتماعی، مادی‌گرایی، سرمایه‌داری و غیره) رمزگذاری شده است.<sup>۵</sup>

می‌توان در نشانه‌شناسی، از دو سنت عمده یاد کرد: سنت فردیناند دوسوسور و سنت چارلز سندرس پیرس. به نظر دوسوسور، نشانه‌شناسی دانشی است که به مطالعه نقش نشانه‌ها به مثابه بخشی از زندگی اجتماعی می‌پردازد. اما نشانه‌شناسی به نظر پیرس، با منطبق ارتباط نزدیک‌تری دارد.<sup>۶</sup> نشانه‌شناسی به همه حوزه‌هایی

۱. ویمر و دومینیک، تحقیق در رسانه‌های جمعی، مترجم کاووس سید امامی، انتشارات سروش - مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای، چاپ دوم ۱۳۹۲، ص ۱۸۴.

۲. عبدالله گیویان؛ محمد سروی زرگر، «بازنمایی ایران در سینمای هالیوود»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره دوم، شماره ۸، زمستان ۱۳۸۸، ص ۱۵۷.

۳. تام آسولویان، جان هارتلی؛ دانی ساندرو؛ جان فیسک؛ مفاهیم کلیدی ارتباطات، ترجمه میر حسن رئیس‌زاده، نشر فصل نو، تهران، ۱۳۸۵، ص ۳۶۰.

۴. جان فیسک، ج. «فرهنگ تلویزیون، ترجمه مژگان برومند، فصلنامه ارغنون، شماره ۱۹، ۱۳۸۰، ص ۱۳۰».

۵. دانیل چندلر، مبانی نشانه‌شناسی، ترجمه مهدی پارسا، نشر سوره مهر، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۷، ص ۲۴.

۶. همان، ص ۳۰.

که به گونه‌ای با ارتباطات و انتقال اطلاعات سر و کار دارند، رسوخ کرده است. هر چیزی می‌تواند به شیوه‌های مختلف پذیرای تحلیل نشانه‌شناختی باشد. تا جایی که نشانه‌شناسی را ملکه علوم تفسیری و کلید کشف معانی پدیده‌های فرهنگی می‌دانند.<sup>۱</sup>

### ۳-۲. تحلیل همنشینی و جانشینی

چنانچه ذکر شد تحلیل نشانه‌شناختی به معانی موجود در متن‌ها می‌پردازد. معانی‌ای که از روابط و مشخصاً از روابط میان نشانه‌ها ناشی می‌شود. سوسور تأکید می‌کند که معنا ناشی از روابط بین نشانه‌هاست و این روابط بر دو نوع‌اند: همنشینی و جانشینی. منظور از همنشینی، زنجیره‌ای از چیزهاست و تحلیل همنشینی یک متن یعنی نگاه کردن به آن همچون سلسله‌ای از رویدادها که نوعی روایت خاص را می‌سازد.<sup>۲</sup> در حقیقت با مطالعه روابط همنشینی، به قراردادهای یا قواعدی دست می‌یابیم که مبنای تولید و تفسیر متون می‌باشند. از طرف دیگر، تحلیل همنشینی به معنای ظاهری متن می‌پردازد و تحلیل جانشینی در جستجوی الگوی پنهان تقابل‌های نهفته در متن و سازنده معنا است. به عبارت دیگر تحلیل همنشینی به معنای ظاهری متن و تحلیل جانشینی به معنای ضمنی و نهفته آن می‌پردازد. معنا و ساخت ظاهری شامل آن چیزی که اتفاق می‌افتد و ساخت پوشیده در برگیرنده موضوع متن است. آنچه در تحلیل جانشینی مورد توجه است عمل شخصیت‌ها نیست. بلکه نیت و منظور آنان از عمل است. بنابر این در روش نشانه‌شناسی از تحلیل همنشینی برای کشف معنای آشکار فیلم و از تحلیل جانشینی برای کشف معنای پنهان یا همان پیام فیلم استفاده می‌شود. بدین ترتیب، در سطح همنشینی فیلم‌های مورد مطالعه، کارکرد هر سکانس بررسی می‌شود. سکانس‌ها در کنار یکدیگر به عنوان زنجیره‌هایی در رویدادها، روایت خاصی را به وجود می‌آورند. تحلیل جانشینی یک متن به معنای جستجوی الگوی پنهان تقابل‌های نهفته در متن و سازنده معنا است.<sup>۳</sup> معنا و ساخت ظاهری شامل آن چیزی است که اتفاق می‌افتد و ساخت پوشیده در برگیرنده موضوع متن است. واحد تحلیل در تحلیل همنشینی و جانشینی و به طور کلی تحلیل نشانه‌شناسی فیلم، سکانس است. سکانس، بخشی از فیلم، تقریباً معادل فصلی از یک رمان است که معمولاً دارای یک سری وقایع

۱. کمال خالقی پناه، نشانه‌شناسی و تحلیل فیلم، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال چهارم، شماره ۱۲، پاییز ۱۳۸۷، ص ۱۶۳.

۲. آسا برگر، آرتور، روش‌های تحلیل رسانه‌ها، ترجمه پرویز اجلالی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، تهران، ۱۳۷۹، ص ۳۲.

۳. همان، ص ۳۹.

است که از لحاظ مکان و زمان یا هر دو به هم مربوط هستند.<sup>۱</sup> سکانس، بخشی از فیلم است که اگر انتخاب و گزیده شود حاوی معانی معین در کل روایت است و شامل مجموعه‌ای از نماهاست و نما خود شامل تصویر فیلمبرداری شده میان لحظه‌ای است که دوربین را به کار می‌اندازیم تا لحظه‌ای که آن را متوقف می‌کنیم. در واقع سکانس، متشکل از نماهای متعددی است که بخشی از فرآیند کلی داستان فیلم را طرح می‌کند و مجموعه سکانس‌ها، داستان و روایت اصلی فیلم را می‌سازد.

### ۳-۳. تحلیل رمزگان

نظام رمزگان، مفاهیمی را در فرهنگ اشاعه می‌دهد که موجب حفظ و ترویج آن فرهنگ است. رمزها شبکه‌ای از معانی را به وجود می‌آورند که سازنده فرهنگ و دارای ساختاری سلسله‌مراتبی و پیچیده هستند.<sup>۲</sup> نشانه‌شناسان معاصر فراگرد تولید و تفسیر متن را به ترتیب رمزگذاری و رمزگشایی می‌نامند. بنابراین رمزگان را باید مهم‌ترین جنبه نشانه‌پردازی به منظور ایجاد معنا از طریق نشانه‌ها قلمداد کرد.<sup>۳</sup> بنابراین می‌توان رمزگان‌ها را به صورت زیر تقسیم کرد:

#### ۱. رمزگان اجتماعی:

(الف) رمزهای کلامی (نحوی، واژه‌ای، فرازبانی)

(ب) رمزهای اندامی (برخورد جسمی، ظاهر، حالات چهره، حالات بدن، حرکت سر، اشارات و ...)

(ج) رمزهای کالا محور (مد، لباس، فناوری)

(د) رمزهای رفتاری (مراسم، بازی‌ها، تشریفات، ایفای نقش)<sup>۴</sup>

#### ۲. رمزگان متنی یا بازنمودی:

رمزگان بازنمودی که فیسک آن را رمزگان فنی و گیرو از آن با عنوان رمزگان زیبایی شناختی یاد می‌کند، کمتر اجتماعی شده‌اند و بیشتر متضمن قدرت آفرینندگی فرستنده‌اند. آنها تصاویری از واقعیت به شمار می‌روند که مبهم و بی‌ثبات‌اند. این رمزگان‌ها ابزاری هستند برای درک امور نادیدنی (که معنا را از

۱. ویلیام جینکز، ادبیات فیلم، جایگاه سینما در علوم انسانی، ترجمه محمد تقی احمدیان و شهلا حکیمیان، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۱، ص ۱۹۶.

۲. محمد ضیمران، درآمدی بر نشانه‌شناسی هنر، تهران، انتشارات قصه، ۱۳۸۲، ص ۱۳۳

۳. همان، ص ۱۵۱

۴. همان، ص ۱۳۶.

لحاظ فنی قابل نمایش در فیلم می‌کنند)، وصف ناپذیر و نامعقول و توان تحلیل امیال انسانی<sup>۱</sup> را به دست می‌دهند. می‌توان آنها را به دسته‌ای زیر تقسیم کرد:

الف) رمزگان‌های فنی (از جمله رمزگان‌های تصویری و رسانه‌ای)

ب) رمزگان‌های سبکی، خطابی و بلاغی مانند روایت (شخصیت، بازیگری و ...)

۳. رمزگان تفسیری یا ایدئولوژیک:

الف) رمزگان ادراکی (ادراک بصری)

ب) رمزگان ایدئولوژیک (پدرسالاری، نژادپرستی، فردگرایی ...)<sup>۲</sup>

یک فیلم ابتدا با رمزهای اجتماعی (مانند ظاهر، لباس، چهره پردازی، محیط، رفتار، گفتار، حرکات سر و دست، صدا و غیره) رمزگذاری شده، به رمزهای فنی سینمایی (مانند فاصله دوربین و موسیقی) مجهز شده و سرانجام به وسیله رمزهای ایدئولوژیک (مانند مذهب‌گرایی، فردگرایی، مادی‌گرایی و ...) پیام خود را ارائه می‌کند.<sup>۳</sup>

### ۳-۳-۱. رمزگان اجتماعی

می‌توان رمزها را برحسب واسطه بیان آنها تعریف کرد. یعنی برحسب رنگ پوست، لباس، مو، حالت چهره و از این قبیل که بستگی تام به فرهنگ و اجتماع مربوطه دارد. هر کس می‌خواهد فیلم بسازد ناگزیر است به زبان مردم حرف بزند. ادراک ما از اشخاص مختلف براساس ظاهرشان، طبق رمزهای متعارف در فرهنگ شکل می‌گیرد. کارگردان با استفاده از این رمزها کار انتخاب بازیگران و دیگر امور را آگاهانه‌تر و متعارفانه‌تر انجام می‌دهد. واقعیت، پیشاپیش رمزگذاری شده است. فقط به وسیله رمزگان فرهنگ است که می‌توان واقعیت را درک و فهم کرد. در هر فرهنگی آنچه واقعیت تلقی می‌شود محصول رمزگان همان فرهنگ است. اگر این واقعیت رمزگذاری شده به نمایش گذاشته شود، رمزهای فنی و عرف‌های بازنمایی بصری بر آن تأثیر می‌گذارند تا آن برنامه اولاً به لحاظ فنی، پخش کردنی باشد و ثانیاً واجد متن فرهنگی موردنظر کارگردان برای بینندگان باشد.<sup>۴</sup>

۱. پی‌یر گیرو، رمزگذاری و رمزگشایی، در مطالعات فرهنگی، ترجمه شهریار وفقی پور، نشر نی، تهران، ۱۳۸۰، ص ۱۲۶.  
۲. محمد ضمیران، ص ۱۳۶.  
۳. محمد علی بهشتی، تحلیل نشانه‌شناختی نحوه بازنمایی نمادهای مذهبی در سینمای ایران، مقطع کارشناسی ارشد، رشته تبلیغ و ارتباطات فرهنگی، قم، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، تابستان ۱۳۹۲: ۸۱.  
۴. همان: ۸۱.

### ۳-۳-۲. رمزگان فنی

واقعهای که در فیلم پخش می‌شود، برای اینکه رنگ واقعیت به خود بگیرد با رمزهای اجتماعی رمزگذاری می‌شود و از رمزهای فنی نظیر دوربین، نورپردازی، صدا، وسایل صحنه، و ... بهره می‌گیرد. یک مفهوم به شرطی دارای معنا است که در نظام متنی یک فیلم و در رمزگان فنی آن قرار گیرد.<sup>۱</sup> برخی از رمزگان‌های مهم فنی به شرح ذیل هستند:

#### زمان و مکان

بسیاری از رمزگان فیلم براساس زمان و مکان فیلم برگزیده می‌شوند. مکان محل زندگی، کار یا فعالیت قهرمان فیلم در جهت اهداف کارگردان، معنای موردنظر را به مخاطب منتقل می‌سازد. زمان نیز از آن جهت مهم است که شرایط اجتماعی که فیلم در آن زمان ساخته شده تأثیراتی بر فیلم می‌گذارد و فیلم نمی‌تواند خود را از شرایط فرهنگی و اجتماعی زمان سخت جدا کند و بافت موقعیتی هر فیلم در خلق معنای آن تأثیر گذار است.<sup>۲</sup>

#### دوربین

کاربردهایی که دوربین در جهت القای معنای موردنظر خود استفاده می‌کند دو دسته است. نمای دوربین و زاویه دوربین نما و زاویه دوربین می‌توانند تماشاگر را در یک حوزه از فضای فیلم قرار دهد.<sup>۳</sup>

#### الف) نمای دوربین

نماها به بیننده نشان می‌دهند که ماجراها و وقایع کجا اتفاق می‌افتند و کمک می‌کنند تا مخاطب، سمت و سوی صحنه را تشخیص دهد. تماشاگر، طرح و مشخصات محیط را بررسی و وضعیت قرارگرفتن افراد و وسایل صحنه را کشف می‌کند.<sup>۴</sup> لذا مهم‌ترین نماهای دوربین عبارتند از: نمای دور، بر بخش کوچکی از نما متمرکز شده و معمولاً در مناظر و چشم اندازها استفاده می‌شود و برای معرفی مکان و صحنه به کار می‌رود. درنمای دور، گاه دوربین، به سوژه نزدیک‌تر شده و تمام هیكل سوژه را نشان می‌دهد اما محیط همچنان بخش عمده نما را اشغال می‌کند.<sup>۵</sup> در نمای متوسط سوژه و محیط به یک اندازه نما را پر

۱. جرمی جی. باتلر، تلویزیون؛ کاربرد و شیوه‌های نقد، مهدی رحیمیان، چاپ اول، تهران، دانشکده صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۸، ص ۱۵۷.

۲. محمد علی بهشتی، ص ۸۳

۳. دیوید بوردول و کریستین تاسون، هنر سینما، فتاح محمدی، چاپ هشتم، تهران، نشر مرکز، ۱۳۹۰، ص ۲۳۰.

۴. محمد علی بهشتی، ص ۸۴

۵. کیت سلبی و ران کاودری، راهنمای بررسی تلویزیون، مترجم علی عامری مهابادی، تهران انتشارات سروش، ۱۳۸۰ ص ۷۲

می‌کنند و تأکید بیشتری بر حالات چهره شخصیت می‌شود. این نما بیشتر برای صحبت و گفتگو استفاده شده و روابط شخصی با شخصیت سوژه را نشان می‌دهد.<sup>۱</sup>

نمای نزدیک یا نمای سر و شانه، نمایی است که اشیای کوچک را نشان داده و هیكل سوژه بخش عمده فضا را پر می‌کند و فقط اندکی از محیط دیده می‌شود. این نما روی حالات چهره تأکید کرده و جزئی‌نگری را می‌رساند.<sup>۲</sup> علاوه بر اینها نمای بسیار نزدیک نیز نمای دیگری است که بر بخشی از چهره شخصیت مانند چشم‌ها و لب‌ها متمرکز شده و حالت درونی شخصیت را روشن می‌کند و مانع ایجاد حس صمیمیت بین تماشاگر و بیننده می‌گردد.<sup>۳</sup>

### ب) زاویه دورین

زاویه دورین - نسبت به صحنه - در زیبایی و بعد تصویری و همچنین تأثیر و القای احساسی درون تصویر، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زاویه‌ای که توسط آن از یک اتفاق یا شخصیت فیلمبرداری می‌شود به اقتضای هدف کارگردان مختلف است. هر تغییری در زاویه دورین یک خصیصه شخصیت را نشان می‌دهد.<sup>۴</sup>

زاویه رو به بالا: مبین قدرت، عظمت و توانایی شخصیت داستان است. سوژه نسبت به مخاطب هیبت و تسلط دارد.

زاویه رو به پایین: بیانگر ضعف، ناتوانی، خرد شدن و یا شکست شخصیت داستان است و احساس برتری مخاطب بر سوژه را نشان می‌دهد.

زاویه هم‌تراز: دید معمولی بازیگران که به نقطه‌ای یا چیزی در صحنه نگاه می‌کند. احساس برابری مخاطب با سوژه و حس همدلی و همدردی با وی.

### صدا

صدا روشی نیرومند برای درگیر کردن مخاطب با فیلم و جهت دادن به درک و تفسیر بیننده از فیلم است. اگر دقایقی از فیلم را با صدا و بدون تصویر و دقایقی دیگر را با تصویر و بدون صدا ببینیم، بی‌گمان

۱. جرمی جی، باتلر، ص ۱۵۴.

۲. کیت سلیبی و ران کاودری، ص ۷۲ و دیوید بوردول و کریستین تامسون ص ۷۵.

۳. همان، ص ۷۲.

۴. مارتین اسلین، دنیای درام: نشانه‌ها و معنا در رسانه‌های نمایشی، تئاتر و سینما و تلویزیون، ترجمه محمد شهبان، نشر هرمس، چاپ سوم، تهران، ۱۳۸۷، ص ۴۴ و جرالده میلرسون، تولید و کارگردانی در تلویزیون، ترجمه غلامرضا طباطبایی، سمت، تهران، ۱۳۸۱، ص ۳۰۳.



در می‌یابیم صدا نقش حیاتی و اصلی در درک و فهم فیلم بر عهده دارد. صدا در فیلم مشتمل بر گفتگو و موسیقی است.<sup>۱</sup>

### الف) گفتگو

صدا به صورت کلام مهم‌ترین وسیله ایجاد ارتباط بین افراد است. گفتگو، نوعی خصیصه صوتی است که تماشاگر فیلم به سرعت و سهولت به آن واکنش نشان می‌دهد. در فیلم هیچ چیز سهل الوصول‌تر از درک و مفهوم حرف‌های که شخصیت‌ها بر زبان می‌آورند، نیست. از راه‌های ایجاد همدلی در بیننده استفاده از گفتگوی شخصیت‌ها است.<sup>۲</sup>

### ب) موسیقی

موسیقی حس عاطفه و همدردی مخاطب را نسبت به قهرمان فیلم بر می‌انگیزد و وی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین می‌تواند تداعی کننده فضا و موقعیت یا معنای ویژه‌ای باشد. موسیقی می‌تواند حس و حال خاصی را بیافریند و با تکرار در سکانس‌های فیلم، معنا و حس را در سکانس‌های دلخواه کارگردان جاری سازد.<sup>۳</sup>

### بازیگران

بازیگری علاوه بر جنبه تکنیکی و ذهنی، دارای بعد احساسی و روحی است که اکتسابی نیست و مستقیماً با روحيات و خلق و خوی شخصی بازیگر مربوط است. لذا انتخاب بازیگر بخش مهمی از ساخت فیلم را تشکیل می‌دهد و نشانگر اهداف و انگیزه‌های کارگردان است. احساسات، انگیزه‌ها، سلايق، و ذهنیت شخصیت‌ها از طریق بازیگران به مخاطب منتقل می‌شود. از این زاویه، سه موضوع نام، انتخاب و شیوه رفتار بازیگران مورد بررسی قرار می‌گیرند.<sup>۴</sup>

نام بازیگران، از جمله موارد مهم در تحلیل فیلم است. نامی که کارگردان برای بازیگران انتخاب می‌کند، بار معنایی خاصی را به شخصیت نسبت داده و با توجه به مثبت یا منفی بودن شخصیت، نگاه و پیام کارگردان را در سفید نمایی یا سیاه نمایی طبقه اجتماعی آن شخصیت نشان می‌دهد. انتخاب بازیگران، گزینه بعدی است. بازیگران، حامل ارزشی و ایدئولوژیک فیلم هستند که این کار را با استفاده از رمزگان

۱. محمد علی بهشتی، ص ۸۶

۲. همان.

۳. محمد علی بهشتی، ص ۸۷

۴. همان.

اجتماعی قابل فهم برای عموم مردم انجام می‌دهند. هر بازیگر با توجه به سابقه سینمایی و نقش‌هایی که در دیگر فیلم‌ها و سریال‌ها برعهده داشته است، ذهنیت و انتظاراتی از خود در ذهن مخاطبان ایجاد می‌کند که ویژگی‌های شخصیتی خاصی را به او نسبت می‌دهد و کارگردان با توجه به آنها دست به انتخاب وی می‌زند.<sup>۱</sup>

همچنین، نحوه اجرا و رفتار بازیگران نشان‌دهنده قهرمان بودن، ضد قهرمان بودن، مثبت یا منفی بودن، مطلوب یا غیر مطلوب بودن و ... است. حالت بدن، طرز راه رفتن، حرکات سر و صورت و دیگر شیوه‌های بدنی، از این جمله‌اند. لذا نقش اصلی را در نقش آفرینی، بازیگر دارد و خوب یا بد بودن اعمال و تیپ شخصیتی نقش را که پیام فیلم است نشان می‌دهد. به عنوان مثال مبادی آداب بودن و حفظ احترام بازیگر نقش مذهبی توسط دیگر شخصیت‌ها، نشانه علاقه کارگردان به مذهب و افراد مذهبی و بالعکس است.<sup>۲</sup>

### ۳-۳-۳. رمزگان ایدئولوژی

رمزگان ایدئولوژیک، رمزگان اجتماعی و رمزگان فنی را با یکدیگر پیوند می‌دهد و واقعیت فیلم را (که لزوماً واقعیت حقیقی نیست) آن‌طور که کارگردان قصد دارد نمایش می‌دهد و فرهنگ را بازنمایی می‌کند.<sup>۳</sup>

برای درک رمزگان ایدئولوژیک و مفاهیم ایدئولوژیک، مفهوم اصلی هر فیلم که پیام اصلی کارگردان در آن فیلم است، به همراه دسته‌بندی دیگر مفاهیم کمک‌کننده به مفهوم اصلی در هر فیلم بررسی می‌گردد. همچنین مفاهیم فرعی و در حاشیه هر فیلم که کنار گذاشته شده و کارگردان با وجود ارتباط با موضوع فیلم به آنها نپرداخته است، مورد توجه قرار خواهند گرفت. مفهومی که کارگردان در کل فیلم به دنبال نشان دادن آن است و به عبارتی جان‌مایه متن محسوب می‌شود، مفهوم اصلی نام دارد و تمام مفاهیم دیگری که کارگردان در جهت اثبات مفهوم اصلی از آن بهره می‌گیرند، دسته‌بندی و توضیح

۱. همان، صص ۸۸-۸۷

۲. همان، ص ۸۷

۳. جان فیسک، فرهنگ تلویزیون، ترجمه مژگان برومند، فصلنامه ارغنون، شماره ۱۹، ۱۳۸۰، ص ۱۳۲.

خواهیم داد. همچنین اهم مفاهیم مهمی که کارگردان آنها را غایب کرده و در حالی که می توانسته آنها را بیان کند، اما به آنان نپرداخته است، ذکر خواهد شد.<sup>۱</sup>

### ۳-۴. جمعیت و نمونه آماری

سریال‌های پربیننده سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ جامعه آماری این تحقیق بوده و از میان آنها به روش نمونه‌گیری هدفمند دو سریال را که دارای سبک‌های مختلف ازدواج بوده و سریال‌های مطرح و تأثیرگذاری بوده‌اند، به عنوان نمونه آماری، انتخاب و بررسی نشانه‌شناسانه خواهند شد. با توجه به اینکه این پژوهش به دنبال بررسی نحوه نمایش سبک‌های مختلف ازدواج در سیمای جمهوری اسلامی ایران است، دو سریال با توجه به اهداف پژوهش انتخاب شده‌اند:

۱. سریال‌ها پر مخاطب می‌باشد.
۲. دیدگاه‌های جدی در رابطه با موضوع تحقیق داشته باشد.
۳. شخصیت اول درگیر موضوع ازدواج باشد.
۴. سریال‌ها در راستای موضوع و اهداف تحقیق باشد.
۵. از حیث زمان نیز بین نمونه‌ها متنوع باشد.

### ۳-۵. روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات

در این تحقیق، به روش کتابخانه‌ای، ادبیات، سوابق، مسئله و موضوع تحقیق، مطالعه می‌شود. سپس سریال‌های پر فروش دهه اخیر تلویزیون ایران گردآوری و از میان آنها فیلم‌های منتخبی که اسناد تصویری، خواهند بود، انتخاب می‌گردد. معیارهای مختلفی (سکانس، صحنه، نما و...)، در مطالعات فیلم و سریال وجود دارد که بر اساس آن می‌توان قسمت‌های مختلف سریال را مطالعه و مشاهده کرد. معیار ما در این پژوهش مفهوم سکانس است؛ در اینجا سکانس‌های هر فیلم به مثابه یک متن تصویری، مورد خوانش و مشاهده دقیق و چندباره قرار خواهند گرفت و رمزگان، روایت و داستان فیلم بررسی خواهند گردید تا نحوه نمایش سبک‌های ازدواج در آنها به دست آید.

### ۳-۶. روش تحلیل اطلاعات

با توجه به گوناگونی داده‌های کیفی از جمله یادداشت‌هایی که در جریان مشاهده میدانی (تماشای فیلم) نوشته شده و اسناد، دفاتر خاطرات، و یادداشت‌های روزانه؛ سازماندهی، تحلیل و مفهوم کردن همه این اطلاعات، دشواری‌های خاصی را در بر دارد. تحلیل داده‌ها در مطالعات کیفی مانند تحلیل فیلم، در همان ابتدای فرایند گردآوری داده‌ها شروع شده و در طول طرح تحقیقاتی ادامه می‌یابد. در روش نشانه‌شناسی که روش مختار این نوشتار است، داده‌های مربوط به یک موضوع گردآوری و در عناوین مناسب و معنادار دسته‌بندی می‌شوند و تبیین‌ها از درون داده‌ها پدیدار می‌شوند.<sup>۱</sup> نشانه‌شناسی، یکی از ابزارهای مناسب برای تحلیل متون سینمایی در قالبی فراتر از نگاه صرف زیبایی‌شناسانه است. سوسور، ابزارهای مفهومی بسیار کارایی در اختیار متفکران نشانه‌شناس قرار می‌دهد که می‌توانند در تمام حوزه‌های مطالعاتی نشانه‌ها مورد استفاده قرار گیرد. اختیاری بودن نشانه‌ها، نظام دالی و مدلولی موجود در نشانه‌ها و محورهای تحلیلی جانشینی و همنشینی، در کنار ایجاد امکان تحلیل‌های همزمان؛ بخشی از امکاناتی هستند که سوسور برای تحلیل‌های نشانه‌شناسی فراهم می‌کند.<sup>۲</sup>

بنابراین در این تحقیق، صحنه‌های منتخب فیلم‌ها با روش نمونه‌گیری هدفمندانه (صحنه‌هایی که دارای سبک‌های ازدواج) انتخاب شده و سبک‌های ازدواج موجود در آنها و نحوه نمایش آنها تحلیل نشانه‌شناسانه خواهند شد.

---

۱. ویمر و دومینیک، تحقیق در رسانه‌های جمعی، مترجم کاووس سید امامی، انتشارات سروش - مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای، چاپ دوم ۱۳۹۲، ص ۱۶۳.

۲. محمد علی بهشتی، ص ۹۱

SCCcr.ir

فصل چهارم:  
گونه‌های ارائه شده سبک ازدواج  
در سریال‌های تلویزیونی منتخب

## ۴-۱. تحلیل سریال شمس العماره<sup>۱</sup>

### مشخصات فیلم

نام سریال	شمس العماره
کارگردان	سامان مقدم
بازیگران اصلی	مهرانه مهین ترابی (شمس الزمان)، مسعود رایگان (هرمز)، رویا تیموریان (پری)، فرهاد آیش (رحمت)، مرجانه گلچین (زیور)، هانیه توسلی (لیلا)، ملیکا شریفی نیا (دریا)، امیرحسین رستمی (شکور)
تهیه کننده	رامین عباسی
مجری طرح	حنان فیلم (مؤسسه فرهنگی هنری)
فیلمنامه	امید سرابی
فیلمبرداری	شامل تافته، هادی شالوند، محمد خیاطان
صدابرداری	ناصر انتظاری
موسیقی	امیر توسلی
سال پخش	۱۳۸۸
محصول	شبکه دو سیما

<sup>۱</sup>. طبق نظرسنجی های سازمان صدا و سیما، سریال شمس العماره با ۶۷ درصد بیننده مواجه بود که ۸۴ درصد رضایت مندی داشتند. (

خبرگزاری ایسنا، سه شنبه ۲۴ آذر ۱۳۸۸)

شمس‌العماره روایتگر داستان خانواده‌ای اشرافی است که در عمارتی بسیار مجلل و وسیع زندگی می‌کنند. در این عمارت جشن عروسی در حال برگزاری است که بعد از خواندن خطبه عقد شکور و دریا، با فوت هدایت خان بزرگ خاندان گشایش این عروسی به عزا تبدیل می‌شود. هدایت خان شب قبل از مرگش دختر خود لیلا را - که در کودکی مادر خود را از دست داده است - به خواهر خود شمس‌الزمان می‌سپارد. وی لیستی از پسرانی که لیلا را از او خواستگاری کرده بودند در اختیار خواهرش می‌گذارد. از طرفی دیگر لیلا که قصد عزیمت به خارج از ایران را برای ادامه تحصیل دارد، با از دست دادن پدر خود در یک دو راهی جدید قرار می‌گیرد از یک طرف تمامی آمال و آرزوهای خود را در ادامه تحصیل در خارج از کشور می‌جوید و از طرف دیگر عمل به وصیت پدر خویش و کنجکاوای نسبت به شناخت لیست خواستگاران او را مردد می‌کند. در نهایت در آستانه سفر، عمه شمس‌الزمان پرده از راز شمس‌العماره بر می‌دارد که در صورت ازدواج لیلا با خواستگار نشان شده پدرش، عمارت شمس‌العماره به او خواهد رسید. خواستگاران مختلف یکی پس از دیگری به عمارت شمس‌العماره می‌آیند. تمامی اعضای این عمارت، عمه شمس‌الزمان، عمو هرمز، شکور خواهرزاده ایشان، همسرش دریا، مادر همسرش پری خانم و حتی سرایداران عمارت مش رحمت و زیور و دخترشان شریفه در رسیدن لیلا به خواستگار نشان شده‌اش همکاری می‌کنند. در این میان که عمه خانم از بیماری سختی رنج می‌برد لیلا در جستجوی نامزد سابق عمه خانم فرخ پارسا است. لیلا به صورت اتفاقی متوجه می‌شود که پدرش مدت‌ها بعد از فوت مادرش با زنی به نام جیران در شیراز ازدواج کرده است. لیلا با کمک وی نامزد سابق عمه خانم را پیدا می‌کند. وی بعد از ازدواج ناموفقی که ثمره آن پسری بوده است خواستار ازدواج با شمس‌الزمان است. عمو هرمز و پری خانم نیز که در اثر نشست و برخاست با هم به یکدیگر علاقه‌مند شدند با هم ازدواج می‌کنند. لیلا و سپهر پسر فرخ به طور اتفاقی باهم برخورد و باهم ازدواج می‌کنند و عمارت شمس‌العماره به همت لیلا و همسرش و با کمک جیران تبدیل به شیرخوارگاه خیریه خورشید می‌شود.



#### ۴-۱-۲. تحلیل همنشینی

موضوع سریال شمس‌العماره عبارت است از زندگی خاندان گشایش در عمارت شمس‌العماره و در این میان محور اصلی سریال بر روند ازدواج لیلا دختر بزرگ این خاندان هدایت خان می‌چرخد. آنچه روایت بازگو می‌کند، عبارت است از زندگی دختری که قصد ادامه تحصیل در خارج از کشور را دارد، اما با مرگ ناگهانی پدرش در موقعیت جدیدی قرار می‌گیرد. وی برای عمل کردن به وصیت پدر خویش مبنی بر ازدواج و از طرفی رسیدن به عمارت شمس‌العماره باید خواستگاران مختلف مورد تأیید پدر خویش را ببیند. در این میان که لیلا سرگرم خواستگاران خویش است، شکور و دریا زوج تازه ازدواج کرده شمس‌العماره درگیر مسائل ابتدای ازدواج هستند، پری خانم مادر دریا و عمو هرمز که هر دو ازدواج‌های ناموفقی داشتند کم‌کم به یکدیگر علاقه‌مند می‌شوند. عمه شمس‌الزمان که با بیماری سخت خود دست و پنجه نرم می‌کند، ناگهان با نامزد سابق دوران جوانی خویش روبه‌رو می‌گردد. شریفه دختر سرایداران عمارت که قصد ادامه تحصیل در خارج از کشور را دارد، نیز تصمیم به ازدواج با یکی از همکلاسی‌های خود را می‌گیرد. لیلا بعد از دیدن همه خواستگاران خود، در نهایت با سپهر پارسا پسر فرخ رو برو می‌شود و ازدواج می‌کند.

فیلم با مطرح کردن سبک‌های مختلف ازدواج، آشکارا بر سبک ازدواج جدیدی پافشاری می‌کند. در این سبک دختر تحصیل کرده و روشن فکر خاندان گشایش خواستگاران خود را در خانه می‌پذیرد و با آنان به مانند اعضای خانواده خویش رو برو می‌شود. به راحتی با آنان نشست و برخاست می‌کند و روابط دوستانه و صمیمانه‌ای دارد وی هم‌زمان خواستگاران مختلف خویش را می‌بیند و از طرفی به هیچ‌کدام جواب مثبت یا منفی نمی‌دهد. به نظر می‌رسد وی در ابتدا این روابط را بیشتر به منزله بازی و تفریح می‌نگرد، بازی‌ای که با هدف دستیابی به عمارت شمس‌العماره شروع می‌شود و لیلا به عنوان شرکت‌کننده اصلی این بازی نقش مهمی را ایفا می‌کند.

#### ۴-۱-۳. تحلیل جانشینی

در تحلیل جانشینی که به معانی ضمنی و نهفته در متن می‌پردازد، هدف جستجو و کشف الگوی پنهان تقابل‌های نهفته در متن و سازنده معناست.

#### ۴-۱-۳-۱. سبک زندگی طبقه مرفه مدرن / سبک زندگی طبقه فقیر سنتی

دیگر تقابل فیلم، تقابل میان دو طبقه اجتماعی است که دو دسته از خصوصیات را در برابر هم قرار می‌دهد و ارزش‌ها و مفاهیم خاصی را به آنها نسبت می‌دهد. اشاره‌های مستقیم افراد خانواده گشایش به سبک زندگی اشرافی خود در مقاطع بسیاری از سریال قابل مشاهده است. در یکی از قسمت‌های سریال لیلا می‌گوید: «من کفشای زیادی دارم، یکی برای کوه، یکی برای...» در جای دیگری، یکی از خواستگاران لیلا تفریحات خود را اسب سواری، ماهیگیری و... می‌شمارد که از تفریحات اقشار ثروتمند محسوب می‌شود و از بضاعت قشر متوسط دور است. نکته مهم دیگری که دلالت بر زندگی مرفه و اشرافی خانواده گشایش دارد، بیکاری اعضای این خانواده است، به نظر نمی‌رسد هیچ کدام از شخصیت‌های اصلی خانواده گشایش به غیر از رحمت و زیور که خدمتکاران خانه به حساب می‌آیند، شاغل باشند. در زندگی این خانواده، دغدغه تأمین مخارج زندگی روزمره به چشم نمی‌خورد و شخصیت‌های سریال برای کسب درآمد تلاشی نمی‌کنند. خانواده گشایش مدرن، روشنفکر و تحصیل کرده هستند و در مقابل خانواده مش رحمت فقیر، سنتی و کم‌سواد هستند، البته دختر این خانواده یعنی شریفه در اثر ارتباطات نزدیک با خاندان گشایش امروزی، روشنفکر و تحصیل کرده است. سهم این خانواده از عمارت شمس‌العماره یک اتاق کوچک، ساده و محقر است.

#### ۴-۱-۳-۲. دنیای مجردی / متأهلی

یکی از محورهای عمده جانشینی، تقابل جهان مجردی در مقابل جهان متأهلی است. دنیای مجردی دنیای آزادی، استقلال، تنهایی لذت‌بخش و اراده در تصمیم‌گیری‌ها است. در مقابل دنیای تأهل به معنای اسارت، وابستگی و لزوم تشکیل شورای تصمیم‌گیری برای مسائل مختلف است. لیلا دختر مستقل و تحصیل کرده‌ای است که استقلال و آزادی خود را در گرو ازدواج نکردن می‌داند. وی به طور مستقل و بدون داشتن آقا بالاسر برای زندگی خود تصمیم می‌گیرد. به نظر وی ازدواج کردن مساوی با از دست دادن آینده موفق و اسارت است. در مقابل دریا که تازه با شکور ازدواج کرده است احساس عدم آزادی و

استقلال می‌کند. وی به تنهایی قدرت تصمیم‌گیری ندارد و در گرفتن تصمیمات مختلف ناچار است که به گفته لیلا شورای تصمیم‌گیری با همسر خویش تشکیل دهد.

#### ۴-۱-۳- ازدواج مدرن، سنتی و نیمه سنتی

از آنجا که در سریال با دو نوع سبک زندگی رو به رو هستیم، سبک‌های مختلفی از ازدواج را نیز در این سریال مشاهده می‌کنیم. ازدواج دریا و شکور و شریفه و امید نماینده ازدواج مدرن در این سریال معرفی می‌شود. دریا و شکور در یک شهر بازی با یکدیگر آشنا شده و در یک نگاه عاشق یکدیگر می‌شوند و بدون شناخت کافی تصمیم به ازدواج می‌گیرند. شریفه و امید نیز در دانشگاه با یکدیگر همکلاسی بوده‌اند و به واسطه خواهر امید با یکدیگر از نزدیک آشنا می‌شوند و تصمیم به ازدواج می‌گیرند. در هر دو این ازدواج‌ها آشنایی زوجین قبل از ازدواج صورت گرفته است و مراسم خواستگاری جنبه تشریفاتی داشته و صرفاً در جهت آشنایی خانواده‌ها با یکدیگر و رسمیت دادن به رابطه از پیش موجود صورت می‌گیرد. ازدواج رحمت و زیور نشان دهنده سبک ازدواج سنتی است، ازدواجی که در گذشته به عنوان تنها سبک ازدواج موجود و مطلوب به شمار می‌رفته است. رحمت با اشاره‌های مکرر به زادگاه خود روستای نهر آباد، از خاطرات قدیمی خود مربوط به جریان خواستگاری‌های چندباره خود از زیور و سرانجام ازدواجشان صحبت می‌کند.

از سوی دیگر لیلا بنا به وصیت پدر خویش، تصمیم می‌گیرد همسر آینده خود را از میان خواستگاران که مورد تأیید پدر خویش بوده‌اند انتخاب کند، از سوی دیگر خواستگاران مختلف نیز براساس آشنایی قبلی خانواده‌ها پای در عمارت شمس‌العماره می‌گذارند. از طرفی نقش خانواده وی نیز در این میان به برگزاری جلسات خواستگاری و سایر تشریفات محدود می‌شود و دخالت چندانی جهت انتخاب بهتر لیلا صورت نمی‌گیرد. البته در بعضی موارد لیلا از راهنمایی‌های عمه شمس و عمو هرمز به عنوان مشاورانی امین استفاده می‌کند. افزون بر این سبک جدیدی از خواستگاری در این سریال ارائه می‌شود؛ به این صورت که لیلا با همه خواستگاران که یکی پس از دیگری وارد می‌شوند، روابط دوستانه و صمیمانه‌ای برقرار می‌کند. از سوی دیگر بی‌تفاوتی و خونسردی لیلا در برخورد با خواستگاران این امر را القا می‌کند که مسئله خواستگاری چندان جدی و حساس نیست و این روابط بیشتر به یک تفریح شباهت پیدا می‌کند.

لیلا با خواستگاران خود بحث می‌کند و از موضوعی آسوده و فارغ‌البال، مشکلات رفتاری و اخلاقی آنها را گوشزد می‌کند. او عزم جدی و قابل باوری برای تشکیل زندگی از خود نشان نمی‌دهد.

SCC.ir

۴-۱-۴. تحلیل رمزگان

۴-۱-۴-۱. رمزگان فنی

زمان و مکان

زمان و مکان فیلم به خلق معنای کلی فیلم کمک می‌کند. زمان فیلم به دوران پس از انتخابات ۱۳۸۸ برمی‌گردد. زمانی که به دلیل شرایط موجود قشر روشنفکر و تحصیل کرده و بعضاً مرفه جامعه در تلاش

برای مهاجرت به خارج از کشور است. فیلم به نوعی روایتگر زندگی خانواده‌ای مرفه و بعضاً تحصیل کرده است که آمال و آرزوهای خود را در فرنگ می‌جوید. به نظر می‌رسد ماندن در شرایط فعلی در ایران موجب از دست دادن آینده خواهد شد. این مسئله در لابه‌لای گفتگوهای لایلا و شریفه آینده خود را در گرو ادامه تحصیل در خارج از کشور و همچنین عمو هرمنز تازه از فرنگ برگشته مشخص است؛ حتی بعضی از خواستگاران لایلا نیز در خارج از کشور تحصیل کردند و یا مشغول به کار هستند. همچنین مکان فیلم مربوط به شهر تهران است و مکان زندگی خانواده گشایش عمارت شمس‌العماره است. خانه‌ای ویلایی در میان یک باغ که نه هزار متر وسعت دارد که نسل به نسل در آن زندگی کرده‌اند. زندگی در چنین عمارتی که خرید آن در میان اقشار ثروتمند جامعه نیز به آسانی ممکن نیست، فاصله زیاد سطح زندگی شخصیت‌های سریال با واقعیت موجود در جامعه را به وضوح نشان می‌دهد.

## دوربین

### نمای دوربین

بر اساس نماهای گرفته شده از شخصیت‌های مختلف فیلم می‌توان نتیجه گرفت، که در این فیلم سعی شده است لایلا و خواستگاران در نمای نزدیک نمایش داده شوند که باعث ایجاد حس صمیمیت و نزدیکی با آنها می‌شود. در صحنه پایانی سریال مربوط به ازدواج لایلا و سپهر، همه زوجینی که به تازگی ازدواج کردند، شمس‌الزمان و فرخ، پری خانم و هرمنز و شریفه و امید، و همچنین زوجین قبلی دریا و شکور و زیور و مش رحمت نیز با لبخندی رضایت بخش در قالب نمای نزدیک نشان داده می‌شوند. به نظر می‌رسد علی‌رغم تأکید سریال بر سبک ازدواج لایلا، در پایان همه زوجین که سبک‌های مختلفی برای ازدواج داشته‌اند، در نمایی نزدیک و به طور یکسان به تصویر کشیده می‌شوند.

### زاویه دوربین

بررسی زوایای دوربین به کار رفته برای تصویربرداری از شخصیت‌های مختلف فیلم نشان می‌دهد که لایلا و خواستگاران در بیشتر صحنه‌ها از زاویه دوربین هم سطح چشم نشان داده شده‌اند. این زاویه نشان دهنده احساس برابری بیننده با سوژه و احساس همدردی و همدلی با این شخصیت می‌شود. همچنین در صحنه پایانی سریال همه زوجین، از همین زاویه به تصویر کشیده شده‌اند که موجب احساس همدلی مخاطب با این شخصیت‌ها می‌شود.



### تعریف ازدواج

لیلا که فقط در آرزوی سفر به خارج از کشور برای رسیدن به آرزوهای دور و دراز خود بود، ناگهان با مطرح شدن جریان خواستگاری‌های خود، به تعبیر خود درگیر یک بازی جدید شد؛ بازی جذاب و هیجان‌انگیزی که به خاطر تعداد شرکت کنندگانش تا رسیدن به دور نهایی قطعاً طول می‌کشید.

عمه شمس الزمان: مگر مشاعرت رو از دست دادی؟ ازدواج سنته، به قتلگاه که نمی‌خوان بیرنت.

لیلا: من مال این بازی‌ها نیستم عمه جون!

### معیارهای ازدواج

در این سریال با اشاره به معیارهای مختلف ازدواج بر معیار اصالت خانوادگی تأکید بسیار شده است. در صحنه خواستگاری خانواده شایگان که از دوستان خانوادگی و قدیمی خاندان گشایش هستند، بر تغییر ظاهری انسان و در عین حال تغییر نکردن رگ و ریشه‌های خانوادگی اشاره می‌شود.

عمو هرمز: ریش و مو عوض می‌شود اما ریشه‌ها عوض نمی‌شود.

عمه شمس الزمان: ما وقتی متوجه شدیم شما برای خواستگاری می‌آیید خیالمان راحت شد که کسی میاد که رگ و ریشه‌اش را می‌شناسیم.

### تأکید بر اهمیت رسم و رسومات ازدواج

دریا: بخونید عقد رو تورو خدا، دیره

عمه شمس الزمان: عزیزم دریا جون هر کاری یک رسم و رسوماتی داره، بزرگترها دایی‌ها داماد هنوز

نیامدن.

### خرافات رایج درباره ازدواج

همسایه: یه ده دقیقه جنازه هدایت خان رو به من قرض بده، شاطر عباس دختر دم بخت داره.

مش رحمت: خوب این چه دخلی به مرده دارد؟

همسایه: از قدیم گفتن دختر دم بخت اگر از جنازه رد بشه شوهر می‌کنه و خیلی خوشبخت میشه.

### افکار عامیانه درباره ازدواج

پری خانم: لیلا عیبی ایرادی چیزی نداره؟

زیور: بچه که بود آنقدر بر و رو داشت، خاطرخواه داشت، آنقدر نه و نو کرد که دیگه هیچکس

خواستگاری نیامد.

### نگرش لیلا به ازدواج

شریفه: حتماً عروس داماد دارن درباره آیندشون صحبت می کنند.

لیلا: دیگه آینده‌ای ندارن خودشون رو اسیر کردن.

### آسیب‌های ازدواج

شکور: نه خونه دارم، نه کار، نه پول، نه تفریح، از همه بدتر زن دارم!

هرمز خان: اگر به جو عقل قاطیش کنی حله، از هم دیگه فرار نکنید بنشینید با شریک زندگیت

بحث بکنید دیالوگ!

شکور: من و دریا صحبتمون همش به دعوا ختم می شه، به هر دری که می زنیم بسته است.

### مخالفت با آشنایی‌های قبل ازدواج مدرن

لیلا: راستش من به بهروز اعتماد دارم، چون می شناسمش اما بقیه چی؟

عمو هرمز: آره به این راحتی هم نیست، باید طرفتو ببینی، بسنجی، بشناسی و آلا رابطه‌ای که تو خیابون

یا اینترنت شکل بگیره به جایی نمی رسه.

### نگرش‌های متفاوت نسبت به همسر

الف) عمه شمس: می بینی عمه جون اگر الان شوهر کرده بودی تو این وضعیت که پدرت فوت

کرده، یکی بود که دلداریت بده، کنارت باشه، غصه‌ات رو بخوره.

لیلا: شریفه هست عمه جون!

ب) پری خانم: پس این چیه که عمه خانم میگه لیلا مستقله؟

لیلا: فکر می کنم اینم به قضیه شوهر نکردن مربوط میشه، ما می تونیم جور دیگه به زندگی نگاه

کنیم، من و امثال من آقا بالا سر نمی خوایم.



## ب) موسیقی

در ملاقات‌های بین لیلا و خواستگاران‌ش معمولاً از نوع موسیقی آرام و دلنشین استفاده می‌شود، به نحوی که این سبک استفاده از موسیقی باعث هم‌ذات‌پنداری مخاطب با لیلا می‌شود.

### بازیگران

#### نام بازیگران

اکثر شخصیت‌های سریال نام‌های ایرانی و غیر مذهبی دارند، این موضوع نه تنها شامل شخصیت‌های اصلی و محوری سریال مانند شمس الزمان، هرمز خان و پری خانم می‌شود، بلکه خواستگاران نیز از این امر مستثنی نیستند. به نظر می‌رسد نام‌گذاری افراد نشان‌دهنده فرهنگ نام‌گذاری خانواده‌های اشرافی قبل از انقلاب هستند. از سوی دیگر نام‌گذاری شخصیت‌های جوان سریال لیلا، شریفه و شکور نشان‌دهنده فرهنگ نام‌گذاری افراد بعد از انقلاب است. مش رحمت نیز که مردی در ظاهر سنتی و مذهبی و در عین حال خرافی است، نام مذهبی دارد.

#### انتخاب بازیگران

این سریال به لحاظ بازیگران، از بازیگران بسیار خوب و حرفه‌ای بهره می‌برد و بازی‌ها در این سریال بسیار یک دست و خوب به نظر می‌رسید؛ از نکات جالب دیگری که پیرامون بازیگران این سریال می‌توان بدان اشاره نمود آن است که کارگردان حتی در انتخاب بازیگرانی که نقش‌های غیر اصلی و کوتاه در سریال ایفا می‌کنند نیز دقت به خرج داده و نگذاشته حضور نابازیگران به کار لطمه وارد نماید. به عنوان مثال مهرانه مهین‌ترابی در نقش شمس الزمان، در واقع بعد از بازی در سریال همسران در اوایل دهه هفتاد در نقش زنی مدیر، مدبر و مستقل، به

ایفای نقش به همین صورت در سریال‌های بعدی و خصوصاً سریال مذکور همچنان ادامه داد.

#### شیوه رفتار یا اجرای بازیگر

در عمارت شمس‌العماره خاندان گشایش، شمس الزمان و برادرش هرمز و برادرزاده ایشان لیلا با هم زندگی می‌کنند. از طرفی خواهرزاده ایشان شکور نیز به همراه همسر و مادر همسر خویش ساکن این عمارت شده‌اند. مش رحمت و خانواده‌اش نیز سرایداران خانه‌زاد این عمارت بوده‌اند. در روابط این شخصیت‌ها که همگی، به جز دو زوج رحمت و زیور و شکور و دریا، مجرد هستند، صمیمیت و دوستی زیادی مشاهده می‌شود به نحوی که نشانی از پابندی به روابط محرم و نامحرم دیده نمی‌شود. در واقع نوع

سبک زندگی نزدیک آنها به گونه‌ای است، که عملاً امکان پابندی آنها به حدود شرعی و عرفی معمول جامعه را از بین برده است.

مش رحمت: سرایدار ارادتمند عمارت شمس‌العماره، فردی معرفی می‌شود که هم ظاهری مذهبی دارد و هم از ادبیات دینی نظیر توکل و دعا و... استفاده می‌کند. این در حالی است که خصوصیات فردی وی و نوع برخوردش از وی شخصیتی بی‌سواد و خرافاتی و سطحی‌نگر و نامتعادل نمایش می‌دهد. وی مردی مذهبی، سنتی و خرافی است. هرمز خان نماد فردی روشنفکر و متجدد است که سال‌ها زندگی در خارج از کشور، وی را متأثر از فرهنگ غربی کرده است. این موضوع در ظاهر، رفتار، پوشش و اصطلاحات و تکیه کلام‌های وی کاملاً مشخص است. به طور مثال وی اساساً در ایجاد روابط محبت‌آمیز با خانم‌ها تبحر ویژه‌ای دارد و به مجرد ورود هر خانم میان‌سال به داستان به ایجاد رابطه‌ای دوستانه با وی مبادرت می‌ورزد. با این حال به واسطه نوع شخصیت‌پردازی به شدت مورد هم‌ذات‌پنداری مخاطب قرار می‌گیرد و حتی موقعیتی دارد که امین سایر شخصیت‌ها حتی دختر سرایدار عمارت، شریفه محسوب می‌شود و افراد ضمن در میان گذاشتن مشکلات خود با وی، از مشورت او نیز بهره می‌گیرند. هرمزخان ازدواج ناموفقی نیز داشته است. عمه شمس‌الزمان، زنی فرهیخته، روشنفکر و داناست و پیوسته مورد مشورت اهالی عمارت مخصوصاً لیلا قرار می‌گیرد. در واقع مدیریت عمارت بزرگ شمس‌العماره به عهده اوست. وی در جوانی نامزدی ناموفقی داشته و دیگر هیچگاه ازدواج نکرده است، از این رو در تلاش است، در مواقع مختلف با راهنمایی‌های عاقلانه و دلسوزانه خود در مسیر ازدواج لیلا، وی را از گرفتار سوء تفاهمات شدن نجات دهد. به عنوان مثال در ماجرای گم شدن سند عمارت و بحثی که به دنبال آن بین لیلا و بهروز شایگان یکی از خواستگاران وی پیش آمد، عمه شمسی پادرمیانی کرد. «من صحبت‌م اول با شما دو تا جوونه، اول به حرفم گوش کنید بعداً تصمیم بگیرید، شما یادتونه یک نفر از در خونه رفت و دیگه برنگشت، همش به خاطر یک سوء تفاهم، زندگی من به خاطر یک سوء تفاهم عوض شد. الان دلم نمی‌خواد این اتفاق برای لیلا بیفته».

لیلا در سریال شمس‌العماره نماد دختر امروزی، روشنفکر و تحصیل کرده ایرانی در دهه هشتاد است که در واقع بعد از انتخابات سال ۱۳۸۸، آینده خود را در خارج از کشور می‌جوید. وی که در ابتدای سریال عازم سفر به خارج از کشور است، با مرگ پدرش و قرار گرفتن در دوراهی انتخاب ادامه تحصیل در خارج

یا ازدواج و صاحب شمس‌العماره شدن، تصمیم به ازدواج می‌گیرد. خواستگاران مختلف یکی پس از دیگری، به راحتی در شمس‌العماره رفت و آمد دارند. لیلا با همه این خواستگاران، روابط دوستانه و صمیمانه‌ای برقرار می‌کند؛ و در عین حال بی‌تفاوتی و خونسردی لیلا در برخورد با خواستگاران این امر را القا می‌کند که مسئله خواستگاری چندان جدی و حساس نیست و این روابط بیشتر برای وی حکم بازی و تفریح را دارد. علاوه بر این عدم پابندی شخصیت‌ها به حفظ حدود محرمیت در این روابط مشهود است. به عنوان مثال در یکی از قسمت‌های سریال، لیلا خاطره سفر مشترک خانواده با مهران مقرنسی را ذکر می‌کند و او پاسخ می‌دهد که در آن سفر «مادرم همی سر به سرم می‌گذاشت که یه جوری پیام سر صحبت را با شما باز کنم». یا در جای دیگر پیمان پزشک‌پور یکی دیگر از خواستگاران لیلا برای تولد وی هدیه می‌خرد. پری خانم، مادر همسر شکور که پس از ازدواج شکور و دریا به همراه ایشان در عمارت شمس‌العماره زندگی می‌کنند؛ وی زنی ساده دل و شهرستانی است که سه ازدواج ناموفق داشته است. پری خانم از ابتدای سریال با رفتارهای عشوه‌گرانه خود سعی در جذب علاقه هرمزخان دارد.

کاربرد رمزهای اجتماعی نظیر وضع ظاهر، لباس، محیط، گفتار به صورتی است که رویداد ارتباطی را واقعی نشان دهد. وضع ظاهر، لباس، محیط و گفتار خانواده گشایش نشانگر سبک زندگی طبقه مرفه جامعه است. خواستگاران مختلف لیلاً نیز که به شمس‌العماره رفت و آمد می‌کنند، اکثراً از طبقه مرفه و ثروتمند جامعه هستند. در مقابل وضع ظاهر، لباس، محیط و گفتار خانواده مش رحمت سرایدار عمارت، نشانگر سبک زندگی طبقه پایین جامعه است، طبقه‌ای که معمولاً از فقر مادی و بعضاً فقر فرهنگی رنج می‌برند. البته دختر این خانواده به خاطر همنشینی با خاندان گشایش امروزی و تحصیل کرده است.

نوع پوشش زنان سریال در خانه همانند اکثر سریال‌های ایرانی ترکیبی از پیراهن، دامن و روسری است، البته با توجه به این امر که این پوشش در عمارتی است که زنان و مردان نامحرم خانه با یکدیگر مراودات نزدیکی دارند. افزون بر این پوشش زنان عمارت در برابر خواستگاران نیز به همین سبک و البته رسمی‌تر است. لیلاً در موقعیت‌های مختلف خواستگاری، لباس‌های متنوعی که از ترکیب‌بندی رنگی مناسبی برخوردار است، همراه با آرایشی که کاملاً با آن هماهنگ شده است، استفاده می‌کند. پری خانم که زنی ساده دل، سبک سر و پرحرف است، معمولاً از لباس‌های رنگارنگ و پرنقش و نگار و آرایشی خاص که متناسب با فرهنگ زنان در شهرستان است، استفاده می‌کند؛ در مقابل عمه شمسی متناسب با سن و سال و شخصیت جا افتاده و متینش در سریال معمولاً از لباس‌های رسمی و تیره و آرایش سنگین استفاده می‌کند. ظاهر، رفتار، پوشش و اصطلاحات و تکیه کلام‌های عمو هرمز نشان‌دهنده مردی روشنفکر و مدرن است که سال‌ها زندگی در خارج از کشور، وی را متأثر از فرهنگ غربی کرده است؛ به عنوان مثال کلاهی که معمولاً به همراه دارد و در برخورد با زنان آن را برمی‌دارد. رفتار وی معتدل، منطقی و کاملاً عقلانی است، و به نظر می‌رسد این عقلانیت و امدار زندگی در غرب مدرن است. مش رحمت و زیور نیز مطابق با طبقه اجتماعی خود از ظاهر، رفتار و پوششی ساده و گفتاری آمیخته با خرافات استفاده می‌کنند.

### مفهوم اصلی

مضمون اصلی داستان سریال شمس‌العماره، ارائه سبک ازدواج ابزار گرایانه است که در غالب پرداختن به زندگی خاندان گشایش در عمارت شمس‌العماره ارائه می‌شود. شخصیت محوری سریال یعنی لیلا دختر خاندان گشایش، که در ابتدای فیلم عازم خارج از کشور جهت ادامه تحصیل است، بر طبق وصیت‌نامه پدر خویش تصمیم به ازدواج و انتخاب همسر از بین خواستگاران مورد تأیید پدرش می‌گیرد. وی بدون طرح انگیزه اصلی خود از ازدواج یعنی دستیابی به عمارت شمس‌العماره در جهت تحقق اهداف فمینیستی خود یعنی تاسیس انجمن زنان مستقل دانش‌پژوه، خواستگاران مختلف را بدون بستن پرونده خواستگار قبلی یکی پس از دیگری می‌پذیرفت.<sup>۱</sup> در واقع ازدواج که خود هدفی مقدس است، به عنوان یک وسیله برای رسیدن به اهداف مادی یعنی عمارت شمس‌العماره قرار می‌گیرد. بنابراین سبک ازدواج ابزار گرایانه، ازدواجی است که در جهت اهدافی غیر از اهداف اصلی ازدواج محقق می‌شود.

### دسته بندی مفاهیم

#### نگرش نسبت به ازدواج سنتی

ازدواج سنتی، ازدواجی است که در آن به آداب و رسوم ازدواج بسیار اهمیت داده می‌شود. در مناسک مربوط به ازدواج نقش نهاد خویشاوندی به صراحت دیده می‌شود و به آن ماهیتی نمادین می‌بخشد. مناسکی از این قبیل عملاً به منزله قراردادهای نمادینی هستند که اهمیت ازدواج را برای اعضای جامعه بیان کرده یا به نمایش می‌گذارند. خواستگاری، رسمی قدیمی است که در روزگاران پیشین وجود داشته و بسیاری از ادیان بر آن مهر تأیید نهاده‌اند.<sup>۲</sup> خواستگاری در عمارت شمس‌العماره به عنوان یکی از مهم‌ترین آداب و رسوم ازدواج به شمار می‌رود؛ در واقع یک فرصت و موقعیت مناسب است که لیلا و خواستگاران با نظارت مستقیم خانواده در کانون گرم خانواده نسبت به یکدیگر شناخت پیدا کنند. از طرفی این رسم

---

۱. فمینیست‌های رادیکال معتقدند که در مبارزه با نظام مردسالار نخست باید ذهن زنان را به گونه‌ای اساسی بازسازی کرد، تا آن که هر زنی ارزش و توانایی‌اش را تشخیص دهد؛ فشارهای پدرسالارانه را از ذهن خود بردارد تا دیگر خود را ضعیف، وابسته و دست‌دوم نپندارد؛ در اتحاد با زنان دیگر و بدون توجه به تفاوت‌هایشان عمل کند، تا از این طریق رابطه گسترده‌خواهرانه سرشار از اعتماد، حمایت، تفاهم و دفاع متقابل را برقرار سازد. (جورج ریتزر، نظری‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، محسن ثلاثی، چاپ سیزدهم، تهران، ۱۳۸۷، ۴۹۰)

۲. محمد مهدی لیبی، جامعه‌شناسی تاریخی ازدواج، چاپ اول، تهران، انتشارات علم، ص ۱۵۰

قدیمی به صورتی نوین در شمس‌العماره برگزار می‌شود؛ بدین صورت که لیلا در تلاش برای شناخت هرچه بیشتر خواستگاران، به برقراری روابط دوستانه و صمیمانه‌ای با همگی ایشان مبادرت می‌کند.

### **نگرش لیلا به ازدواج**

لیلا ازدواج را مانعی برای پیشرفت می‌داند و این مسئله ریشه در زندگی پدر و مادرش دارد. لیلا علی‌رغم علاقه وافر به پدرش، وی را عامل اصلی عدم درک نیازهای مادرش می‌داند. مادر لیلا زنی برون‌گرا، بلندپرواز، عاشق مسافرت و زندگی پرهیجان بوده است، اما پدرش مردی رفیق باز بوده است، که اکثر اوقات خود را به دوستانش اختصاص می‌داده است. بر همین اساس مادر لیلا ازدواج خود را عامل محدودیت و جلوگیری از پیشرفت خود می‌دانسته است؛ و همین تجربه نه چندان خوشایند مادر لیلا، موجب ترس و دلهره وی از ازدواج کردن شده است. لیلا ازدواج کردن را به معنای از دست دادن استقلال و آزادی، اسارت و محدودیت و از دست دادن آینده خود می‌داند.

### **نگرش مادی نسبت به مناسک ازدواج**

با فوت هدایت‌خان بزرگ خاندان گشایش عملاً مجلس عروسی دریا و شکور به عزا تبدیل شد. فردای روز عروسی، در حالی که مجلس ختم در شمس‌العماره برپاست، پری خانم مادر عروس معتقد است که باید حتی در شرایط فعلی نیز مجلس پاتختی برگزار شود، چرا که عروس و داماد نیازمند پول جهت رهن خانه هستند، و از سوی دیگر پری خانم نیز به دلیل شرکت در پاتختی‌های مختلف، در واقع توقع دارد که امروز، مهمانان در پاتختی دخترش جبران کنند. بنابراین وی با همکاری زیور پاتختی را بدون سر و صدا در طبقه دوم عمارت برگزار می‌کند. اما برخلاف انتظارش، مهمانان هدایای تکراری و غیر کاربردی آورده‌اند.

### **سبک خواستگاری دوستانه**

سبک جدیدی از خواستگاری در این سریال ارائه می‌شود؛ به این صورت که لیلا با همه خواستگاران که یکی پس از دیگری وارد می‌شوند، روابط دوستانه و صمیمانه‌ای برقرار می‌کند؛ چنان که گویی یکی از اعضای خانواده وی هستند. از سوی دیگر بی تفاوتی و خونسردی لیلا در برخورد با خواستگاران این امر را القا می‌کند که مسئله خواستگاری چندان جدی و حساس نیست و این روابط بیشتر به یک تفریح شباهت پیدا می‌کند. لیلا با خواستگاران خود بحث می‌کند و از موضعی آسوده و فارغ‌البال،

مشکلات رفتاری و اخلاقی آنها را گوشزد می‌کند. او عزم جدی و قابل باوری برای تشکیل زندگی از خود نشان نمی‌دهد. لیلا با صراحت از دیدن آدم‌های مختلف ابراز رضایت می‌کند و برخوردی نه چندان جدی با چنین مسئله حساس و مهم دارد. به گونه‌ای که این نوع روابط در ازدواج سنتی در فرهنگ ایرانی، بعید به نظر می‌رسد؛ رابطه صمیمانه لیلا با خواستگاران اثر نامطلوبی بر مخاطبان تلویزیون به ویژه در شهرها و روستاهای با بافت سنتی می‌گذارد و به صورت غیرمستقیم، فرهنگ سنتی آنان را مورد تهاجم و تهدید قرار می‌دهد. به ویژه آنکه، شخصیت لیلا به عنوان قهرمان داستان بیش از سایر شخصیت‌ها شرایط هم‌ذات‌پنداری با مخاطب را دارا است. این نوع روابط نزدیک دختر و پسر بیشتر در مراحل آشنایی ازدواج مدرن رخ می‌دهد.

#### مفاهیم غایب و به حاشیه رفته

#### عدم تأکید بر سبک ازدواج سنتی

در سریال شمس‌العماره برخلاف تأکید بر دو نوع سبک ازدواج یعنی سبک ازدواج مدرن و نیمه‌مدرن، بر سبک ازدواج سنتی تأکید خاصی نمی‌شود. در واقع تنها سبک ازدواج سنتی که صراحتاً نمایش داده می‌شود، ازدواج رحمت و زیور است که در گذشته در روستای خود ازدواج کردند. ازدواج‌های ناموفق پری خانم نیز سنتی بوده‌اند.

#### معیارهای ازدواج

در میان چهار معیار اصلی ازدواج یعنی ایمان، اخلاق، اصالت خانوادگی و کفویت صرفاً بر اهمیت معیار اصالت خانوادگی خواستگاران به طور مکرر تأکید شده است و به سایر معیارها به ندرت پرداخته شده است. به طور مثال در میان معیارهای اخلاقی خواستگار، بر معیارهای جوانمردی، معرفت، مردمی بودن (دستگیری از مردم) و سر به زیر بودن اشاره می‌کند، و در میان معیارهای ظاهری به جذاب بودن، خوشتیپ بودن و هیجان‌انگیز بودن خواستگار اشاره می‌شود و سایر معیارهای کفویت عملاً نادیده گرفته می‌شود.

برخلاف دقت نظری که لیلا در برخورد با خواستگاران مختلفش دارد، در قسمت پایانی سریال که دیگر چندان تمایلی به ازدواج نیز ندارد، ناگهان به صورت اتفاقی با سپهر پسر فرخ‌خان نامزد سابق عمه خانم روبرو می‌شود؛ و به یکباره بعد از گذشت خواستگاری‌های متعدد قبلی که همگی را با نگاه نقادانه و تیزبین رد کرده بود؛ با یک نگاه عاشق می‌شود، و با خود می‌گوید: «فهمیدم در نهایت این دل است که

تصمیم می‌گیرد». در هنگام برگزاری مراسم عقد، با یادآوری شعر پدر مرحومش «به مال و روی یار دل نبند، که زیبایش به تبی بند است و پولش به شبی که به باد رود»، در حدیث نفسش به تنها معیار انتخاب سپهر پارسا اشاره می‌کند: «سپهر پارسا، شریک زندگی من آدم ساده‌ای بود که قلب بزرگی داشت؛ مردی بود که خدا در قلبش حضور داشت و این حضور به من نیرویی می‌ده که توان روبرو شدن با همه مشکلات زندگی رو داشته باشم». لیلا، در یک تحول و دگرگونی نسبتاً عمیق در نگرش‌ها و ارزش‌هایش نسبت به ازدواج، که منشأ آن مشخص نیست، تصمیم به ازدواج با سپهر پارسا، مرد با ایمانی که خدا در قلبش حضور دارد، می‌گیرد. به نظر می‌رسد ایمان سپهر که به عنوان تنها معیار ازدواج لیلا قرار گرفته است حتی نمود بیرونی و ظاهری ندارد. از سوی دیگر لیلا و سپهر بعد از ازدواجشان عمارت شمس‌العماره را تبدیل به شیرخوارگاه خیریه خورشید می‌کنند.



## ۴-۲. تحلیل سریال فاصله‌ها<sup>۱</sup>

### مشخصات فیلم

نام سریال	فاصله‌ها
کارگردان	حسین سهیلی زاده
بازیگران اصلی	رضا توکلی (رضا)، دانیال حکیمی (محسن)، فاطمه گودرزی (لیلا)، حسن جوهرچی (فرهاد)، شاهرخ استخری (سعید)، بهاره افشاری (بیتا)
تهیه کننده	محمد رضا شفیعی
مجری طرح	مؤسسه فرهنگی هنری وصف صبا
فیلمنامه	مسعود بهبهانی نیا
فیلمبرداری	سهیل نوروزی
صدابرداری	مهدی آزادی
موسیقی	آرمان موسی پور
سال پخش	۱۳۸۹
محصول	شبکه سه سیما

<sup>۱</sup>. طبق نظرسنجی های سازمان صدا و سیما، سریال فاصله‌ها با کسب ۷۰ درصد بیننده و ۹۰ درصد رضایت مردمی، توانسته به لحاظ ارتباط با مخاطب در صدر سریال‌های صدا و سیما قرار بگیرد (جام جم آنلاین، یکشنبه ۳ مرداد ۱۳۸۹).

داستان درباره پسری به نام سعید است که در یک خانواده مذهبی و سنتی بزرگ شده است اما با روحیه تنوع طلب و مدرنی که دارد علاقه مند است شیوه های زندگی نوین را که دوست های خیابانی از آن زمره است برگزیند. او ابتدا با خواهر دوست دختر ساسان که برادرزاده شوهر عمه اش است آشنا می شود و با او طرح دوستی می ریزد. تا اینکه با تصادفی همه چیز به هم می ریزد. محسن پدر سعید که فردی مذهبی و از رزمندگان دفاع مقدس است با آگاهی از موضوع ارتباط سعید با آن دختر با پیگیری هایی که می کند منجر بهم خوردن ارتباطشان می شود. از طرفی سعید که علی رغم میل پدرش با ساسان که فردی بی مبالا و بی قید است ادامه می دهد. او که پولی را از پدرش قرض گرفته و به ساسان داده است برای پس دادن پول پدرش نزول می گیرد و برای پراخت اقساط آن مجبور می شود کار کند. ساسان براساس نقشه قبلی سعید را به یک مرکز تهیه غذا معرفی می کند. سعید در آن جا استخدام می شود. به مرور زمان بین او و بیتا دختری که در آن جا کار می کند رابطه عاطفی شکل می گیرد و آن دو با هم طرح دوستی می ریزند.

علی رغم رابطه خوبی که بین محسن و سعید به وجود آمده است اما محسن متوجه رفتارهای مشکوک سعید می شود و با پیگیری کارهای او متوجه می شود که او دانشگاه را ترک کرده و مشغول کار در تهیه غذای صبا شده است. او برای این که مانع سعید از کار کردن در آن جا شود به ملاقات صاحب محل کار او می رود. در آن جا لیلا و محسن که در دوره جنگ با هم نامزد بوده اند همدیگر را می بینند و روابط عاطفی بین آنها شکل می گیرد. محسن که در جریان مشکلات لیلا در رابطه با پیدا کردن دخترش قرار می گیرد سعی می کند به او کمک کند اما جریان رابطه اش با لیلا را از سعید مخفی می کند. اما سعید که به واسطه نقشه ساسان برای پیدا کردن چک و سفته های مهراں داماد ناخلف لیلا وارد دفتر کار لیلا شده است عکس دوره نامزدی لیلا و پدرش را می یابد و پی به رابطه مشکوک بین آن دو می برد. همین مسئله دست آویزی می شود برای او تا رابطه اش را با بیتا تحکیم ببخشد و به عنوان اینکه این رابطه رابطه ای مطلوب و سالم است با توسعه این رابطه به فکر ازدواج با بیتا بیفتد.

محسن که تلاش هایش برای منصرف کردن سعید از رابطه اش با بیتا ناکام مانده است با تعقیب و تهدید بیتا می خواهد بین او و سعید جدایی بیندازد. در همین زمینه متوجه می شود که بیتا دختری فاسد است و به جز سعید با مردان هوس باز دیگر ارتباط دارد. همین مسئله محسن را تحریک می کند تا اینکه با یافتن

محل زندگی بیتا او را می‌بیند و تهدیدش می‌کند تا دست از رابطه‌اش با سعید بکشد. بیتا که از این برخورد محسن به شدت ناراحت شده است تصمیم می‌گیرد با تقویت رابطه‌اش با سعید به مقابله بیشتر با محسن بپردازد. بیتا با کتمان حقیقت و دروغ‌هایی که به سعید می‌گوید سعی دارد رابطه او را با پدرش تخریب کند و خودش را به او نزدیک‌تر کند. سعید که حرف‌های بیتا را درباره پدرش باور کرده است با مطرح کردن آگاهی‌اش از مسئله ازدواج و ارتباط محسن و لیلا از آن به عنوان نقطه ضعفی علیه پدرش استفاده می‌کند. رابطه بین سعید و محسن بدتر از قبل می‌شود. عمو رضا که از مسئله بین پدر و پسر آگاه است با راهنمایی سعید او را وادار می‌کند تا درباره بیتا بیشتر تحقیق کند. سعید که به کارهای و رفتارهای بیتا مشکوک شده است تصمیم به تحقیق درباره او می‌گیرد تا اینکه متوجه می‌شود چیزهایی که دیگران درباره بیتا به او می‌گفته‌اند حقیقت داشته است. بیتا او را توجیه می‌کند که به خاطر تأمین دیه پدرش که به خاطر نجات او از دست مردی متجاوز مرتکب قتل شده و در زندان است این کارها را می‌کند. در نهایت سعید که از بیتا متنفر شده است رابطه‌اش را با او قطع می‌کند، اگرچه از طریق عمو رضا سعی در کمک کردن به پدر بیتا را دارد. سعید دوباره رابطه‌اش را با پدر بهبود می‌بخشد و به او و لیلا کمک می‌کند تا به هم برسند. بیتا اما همچنان به کارهای دزدی و فحشا خود ادامه می‌دهد و نتیجه شوم عمل خودش را می‌بیند.

#### ۴-۲-۲. تحلیل همنشینی

سریال فاصله‌ها مضمونی اجتماعی دارد که به مسائل و مشکلات جوانان و ارتباط نسل‌های مختلف با یکدیگر می‌پردازد. یکی از زمینه‌های مهم در این رابطه مسئله ازدواج است که در سریال شاهد چندین مورد از این دست هستیم. ازدواج‌هایی که به ظاهر کاملاً سنتی هستند یعنی از رسوم و آداب اجتماعی فرهنگ ایرانی و اسلامی نشأت گرفته‌اند. ازدواج‌هایی که بر پایه مناسبات اجتماعی مدرن که نمونه بارز آن دوستی‌های خیابانی است، شکل گرفته‌اند و دسته دیگر ازدواج‌هایی که حالت بینابین دارند. از آن جا که هر رویه‌ای که رسانه در تأکید بر هنجارها و ناهنجارهای اجتماعی پیش می‌گیرد به نوعی تأیید و یا عدم تأیید آن مورد است به نظر می‌رسد رویه رسانه در ارتباط با سبک ازدواج در سریال فاصله‌ها، طرد ازدواج مدرن است و این مسئله را با پایان بدی که برای این سبک ازدواج‌ها در نظر گرفته است نشان می‌دهد. از سوی دیگر کفه ترازو به سمت ازدواج نیمه سنتی گسترده می‌شود؛ زیرا هر دو مورد ازدواجی که در سریال به این سبک رخ می‌دهد کاملاً مورد تأیید اعضای خانواده و یا اجتماع است. بنابراین باید بگوییم آنچه که مورد تأیید رسانه قرار گرفته و گویا هدف از سریال ترویج این گونه سبک ازدواج است، سبک ازدواج نیمه مدرن یا نیمه سنتی می‌باشد.

#### ۴-۲-۳. تحلیل جانشینی

#### ۴-۲-۳-۱. قشر مذهبی / قشر غیر مذهبی

چیزی که در این سریال نمود پر رنگی دارد مسئله مذهبی بودن خانواده‌های مهم سریال است. لذا بررسی سبک ازدواج در این افراد اهمیت بسزایی می‌یابد. زیرا در این جا این افراد از سطح یک خانواده ایرانی معمولی عبور کرده‌اند؛ در پردازش آنها سعی شده از کدهای خاصی استفاده شود که برای مخاطب ایرانی شناخته شده باشد. این افراد نماینده غالب کثیری از افراد اجتماع ایران هستند که مذهبی و سنتی هستند و هر تصویری که از سبک ازدواج در این سریال ارائه می‌شود به واقع انعکاس دهنده این طبقه از افراد جامعه می‌باشد. از این جهات این مسئله اهمیت بیشتری می‌یابد. محسن خود فردی مذهبی و از کسانی است که در جبهه جنگ هم حضور مؤثری داشته است و جانباز است. از همین رو مورد احترام و توجه سایر شخصیت‌های دیگر داستان است. در این سریال رضا برادر و عموی بزرگ خانواده همواره با راهنمایی‌های خود در حال حل مشکلات اعضای خانواده و بهبود بخشیدن به رابطه بین آنها است. از سویی او به عنوان فردی مذهبی و تمام عیار در مناسبات خانوادگی خود نیز فرد موفقی است و به تفسیر سعید فرد روشنفکری است. ازدواج به سبک سنتی به ظاهر در خانواده او در میان پسرش امیر و منار رخ داده است. در مورد ریحانه دختر رضا اما ازدواج به سبک نیمه مدرن تبدیل شده است. مرضیه، نیما، زهره هم افرادی مذهبی معرفی شده‌اند. در این میان افرادی هم مثل لیلا هستند که نمود مذهبی بودن به طور بارز در آنها دیده نمی‌شود ولی به نظر می‌رسد که گرایش آنها هم به سمت مذهبی بودن باشد. مثلاً لیلا هم مانند محسن مخالف رابطه و ازدواج از طریق دوستی‌های خیابانی است.

#### ۴-۲-۳-۲. ازدواج مدرن / ازدواج نیمه مدرن

سبک ازدواج در سریال فاصله‌ها نمودهای مختلفی دارد. از آن جا که در سریال با طیف‌های متفاوتی از افراد روبرو هستیم. در تقسیم‌بندی این افراد با دو قشر مذهبی که پایبند به عقاید دینی و اصول اخلاقی هستند. در گروه دیگر با افراد غیر مذهبی که هیچ قید و بند اخلاقی ندارند روبرو هستیم. در مورد سبک ازدواج در گروه دوم آنچه مشاهده می‌شود ارتباط‌های بی‌پایه و اساس براساس دوستی‌های خیابانی است که غالباً یا به ازدواج نمی‌انجامد یا کمتر به وقوع می‌پیوندد. ازدواج‌هایی بر پایه تفاهم‌های صوری و عدم اعتماد که نمود حقیقی آن را در رابطه بین ساسان و شیدا می‌بینیم. علی‌رغم اینکه شیدا اطمینان کافی به

ساسان ندارد اما برای رسیدن به هدف اصلی خود یعنی رفتن به خارج از کشور همچنان اصرار دارد تا با ساسان ازدواج کند. ساسان که هدفش فریب و کلاهبرداری از سرمایه شیداست همچنان علاقه‌مند است تا به ارتباط بی قید و بند و خارج از اساس ازدواج خودشان ادامه دهند زیرا معتقد است که ازدواج کاری خردان است.

چیزی شبیه همین رابطه را در روابط بین سعید و بیتا مشاهده می‌کنیم. رابطه‌ای که براساس دوستی بین دو جنس مخالف و برای ارضای نیازهای عاطفی شکل می‌گیرد. در ادامه این رابطه سعید که وابستگی عاطفی شدیدی به بیتا پیدا کرده است سعی دارد این رابطه را به ازدواج بکشاند، زیرا هدفش از این دوستی‌ها را به نوعی شناخت طرف مقابل می‌داند. بیتا اگر چه قصد سوء استفاده مالی از سعید را ندارد اما می‌داند که ازدواج آنان هیچگاه نمی‌تواند شکل واقعی به خود بگیرد اما مثل ساسان علاقه‌مند است تا رابطه آنان به صورت بی قید و بند باقی بماند. در سوی دیگر اما با ازدواج‌هایی روبرو هستیم که به ظاهر شکل سنتی دارند. ازدواج امیر و منا پسر و عروس رضا و نیما و زهره پسر و عروس مرضیه از این نوع هستند. مثلاً در ازدواج نیما و زهره اشاره می‌شود که نیما زهره را در یک مراسم یا مهمانی دیده است. این مسئله و علاقه‌مندی نیما به زهره در خانواده مطرح شده و با وساطت بزرگترها و طی شدن مراحل رسمی خواستگاری در نهایت این علاقه شکل واقعی ازدواج به خود گرفته است.

مسئله دیگری که در این سریال قابل بررسی است مسئله ازدواج به سبک نیمه مدرن یا نیمه سنتی است که نمود آن را در ارتباط علی و ریحانه و محسن و لیلا مشاهده می‌کنیم. در مورد علی و ریحانه ابتدا مشاهده می‌کنیم که علی پس از تحقیقی که در طول شناختش از ریحانه، از خانواده ریحانه به عمل آورده است با واسطه بستگان ریحانه علاقه‌مندیش را به ریحانه اعلام می‌کند. پدر ریحانه موافقت می‌کند تا این دو با هم صحبت‌هایی را داشته باشند و با یکدیگر بیشتر آشنا شوند. صحبت‌ها هم در محیط بیرون از خانه و در دانشگاه رخ می‌دهد. نکته قابل تأمل این است که این صحبت‌ها باید تا چه میزان بیرون از محافل رسمی صورت بگیرد. چیزی که ما در سریال مشاهده می‌کنیم این است که علی رغم سنتی بودن ازدواج اما هیچ جلسه خواستگاری در سریال صورت نمی‌گیرد و نقش خانواده در این زمینه بسیار مهم تنها اجازه دادن به جوانان برای صحبت کردن با هم و شناخت بیشتر بین آنها است و در نهایت هم موافقت برای ازدواج اما به سایر کارکردهای خانواده در امر ازدواج در این سریال پرداخته نمی‌شود.

نمونه دیگر در مورد ازدواج لیلا و محسن است. این دو سالیان قبل با هم نامزد کرده و به دلایلی آن را به هم زده‌اند. حالا پس از سال‌ها بر اثر اتفاقی یکدیگر را یافته‌اند و علاقه قبلی دوباره بین این دو صورت گرفته است. از این رو این دو پس از آشنایی با هم و حل شدن مشکلات فرزندشان با یکدیگر رابطه برقرار کرده و با یکدیگر جلسات ملاقات متعدد می‌گذارند و همدیگر را می‌بینند و تنها توجیه منطقی که به مخاطب برای ارائه این رفتار از سوی شخصیت مذهبی و نقش اول سریال صورت می‌گیرد این است که این دو در گذشته یک رابطه نامزدی داشته‌اند و نه بیشتر. چیزی که باعث اختلاف شدید بین محسن و سعید می‌شود. پدری که پسر خود را نصیحت می‌کند تا دست از ارتباط با فرد نامحرم که منجر به ایجاد رابطه‌ای خارج از عرف و ناسالم شده است بکشد. با این وجود خود این پدر مذهبی در گیر یک چنین رابطه‌ای البته با مقتضیات دیگر است. تنها تفاوت این دو رابطه این است که در رابطه بین سعید و بیبا علاقه واقعی فقط از سوی سعید است اما در رابطه بین محسن و لیلا علاقه عاطفی و قلبی بین هر دو وجود دارد. تفاوت دیگر این است که رابطه بیبا و سعید در بین همه افراد خانواده مذموم و ناپسند است. همه به هر نحوی که شده سعید را مورد مذمت قرار می‌دهند اما در رابطه بین محسن و لیلا نه تنها چنین چیزی دیده نمی‌شود بلکه همه به نوعی مهر تأیید بر آن می‌نهند.

بنابراین باید گفت آن نوع سبک ازدواجی که در سریال فاصله‌ها مورد تأیید قرار گرفته است ازدواجی است که علی‌رغم در برداشتن فاکتورهای ازدواج سنتی یعنی مراسم خواستگاری و دخیل بودن خانواده‌ها در تصمیم‌گیری‌های پیش از ازدواج و... تا حدودی برداشت‌هایی از ازدواج مدرن از جمله روابط پیش از ازدواج و خارج از حریم خانه و خانواده را نیز در بر گرفته است. پس باید گفت که سبک ازدواجی که به واسطه این سریال به مخاطب ارائه می‌شود ازدواج به سبک نیمه مدرن یا نیمه سنتی است. چیزی که توسط قشر مذهبی جامعه هم تأیید و پذیرفته شده است.

۴-۲-۴. تحلیل رمزگان

۴-۲-۴.۱. رمزگان فنی

### زمان و مکان

سریال فاصله‌ها سریالی است که در اواخر دهه هشتاد تولید شد. در این سریال به سه گونه سبک ازدواج پرداخته شده است. سبک ازدواج سنتی که به صورتی کمرنگ و بیشتر در قالب حرف به آن پرداخته می‌شود. در طول سریال با دو زوج جوان روبرو هستیم (نیما و زهره - امیر و منا) که به سبک ازدواج آنها اشاره‌ای نمی‌شود اما به نظر می‌رسد که ازدواج آنها به گونه سنتی و با رسم و رسومات خاص آن صورت گرفته شده باشد. اما بیشترین نمود ازدواج را در دو گونه دیگر یعنی ازدواج مدرن (سعید و بیتا - شیدا و ساسان) و ازدواج نیمه مدرن (علی و ریحانه - محسن و لیلا) مشاهده می‌کنیم. در نهایت هم رسانه صدا و سیما مهر تأیید را بر گونه سوم یعنی ازدواج نیمه مدرن می‌زند. به نظر می‌رسد رسانه ملی با پیگیری این سیاست در موجه یا طرد جلوه دادن گونه خاصی از سبک ازدواج، سعی دارد هماهنگی با فرهنگ حاکم بر جامعه پیش برود تا اینکه خود نقشی سازنده در تولید فرهنگ داشته باشد.

سبک ازدواج نیمه سنتی سبکی رایج در ازدواج است که در غالب سریال‌های دهه هشتاد با آن روبرو هستیم. شاید بالا رفتن سن ازدواج جوانان در جامعه، پاسخگو نبودن سبک ازدواج سنتی با رویکردهای خاص آن و عدم مطلوب جلوه دادن آن بین قشر تحصیل کرده را بتوان از عواملی یاد کرد که جوانان را به سمت ازدواج مدرن و نیمه مدرن سوق می‌دهد. در این میان رسانه برای مدیریت فرهنگی در جامعه اقدام به ساخت و پخش سریال‌هایی می‌کند که به صراحت در آن به طرد سبک ازدواج مدرن می‌پردازد و مضرات و خطرات آن را به جوانان یادآوری می‌کند. از سوی دیگر برای اینکه از فرهنگ جامعه عقب نماند و بتواند مخاطب بیشتری را به سوی خود جذب کند با تأکید بر سبک ازدواج نیمه مدرن آن را مطلوب و موجه جلوه می‌دهد. از نظر رسانه این گونه سبک ازدواج نه تنها مطلوب بین جوانان است که حتی نسل‌های گذشته هم می‌توانند بنیان زندگی خود را بر این پایه بنا کنند. بنابراین می‌توان گفت که رسانه ملی در تبلیغ و ترویج سبک ازدواج همگام با جامعه خود را تطبیق داده است.

وقایع داستان در تهران رخ می‌دهد. اولین دلیلی که می‌توان برای آن ذکر کرد این است که غالب تولیدات تلویزیونی و سینمایی که در کشور تولید می‌شود در پایتخت رخ می‌دهد. بالا بودن امکانات و



دسترسی آسان به امکانات و کم هزینه تر بودن فیلمسازی در پایتخت سازندگان را ترغیب می کند تا در تهران پروژه های خود را تولید کنند. از طرف دیگر غالب تولید کنندگان آثار سینمایی و تلویزیونی در تهران زندگی می کنند و برایشان مطلوب تر این است که درباره زندگی و سبک زندگی در پایتخت فیلم بسازند. معمولاً فرهنگ شهرهای دیگر به دلیل عدم رواج و تبلیغ تأثیری در فرهنگ مردم پایتخت نمی گذارد اما هر فرهنگی که در پایتخت ایجاد می شود از طریق تبلیغات و به ویژه از طریق رسانه ملی به سرعت در شهرهای دیگر ترویج شده و مورد استقبال عموم قرار می گیرد. یکی از این فرهنگ ها سبک ازدواج است. در حالی که در غالب شهرستان ها و شهرهای کوچک سبک ازدواج بر مبنای رسم و رسومات سنتی صورت می گیرد اما مخاطب جوان در رسانه ملی با گونه جدیدی از ازدواج روبرو می شود که هیچ سنخیتی با فرهنگ و آداب و رسوم شهر خودش ندارد.

مسئله زمانی با اهمیت تر می شود که سبک ازدواج نیمه مدرن هم در فضای دانشگاه و هم در فضای بیرون آن رخ می دهد. این به این معنی است که برای سبک ازدواج نیمه مدرن هیچ محدودیت مکانی وجود ندارد و حتی این مسئله به قشر خاصی هم تعلق ندارد. لذا مخاطب سعی می کند سبک زندگی خودش را با سبک زندگی مطلوبی که در رسانه مورد تأیید قرار گرفته است هماهنگ کند. بنابراین میتوان گفت تولید این نوع محصولات در پایتخت کشور به نوعی تولید کننده و صادر کننده فرهنگ و به خصوص سبک زندگی و سبک ازدواج به سایر شهرهای کشور است.

## دوربین

### نمای دوربین

نمای دوربین زمان نشان دادن روابط بین افراد در ازدواج به سبک مدرن یا نیمه مدرن در هر دو مورد معمولاً افراد را به طور یکسان و در شرایط مشابه نشان می دهد. مثلاً در طول سریال ما در صحنه های متعددی نماهای دو نفره ای از سعید و بیتا در موقعیت های دو نفره می بینیم که گاهی از نمای نزدیک و گاهی از نمای نزدیک هستند. همین نما را در روابط بین ساسان و شیدا که نماینده سبک ازدواج مدرن هستند دیده می شود. از سوی دیگر همین نوع رابطه را در روابط بین ریحانه و علی و بین لیلا و محسن هم شاهد هستیم که به نوعی نماینده سبک ازدواج نیمه مدرن هستند. البته در مورد علی و لیلا چیزی که مجوز این دیدارهای دو نفره را فراهم می کند، اجازه رضا پدر ریحانه است. اگر چه این مورد در مورد لیلا و محسن

به گونه دیگری است یعنی رابطه آن دو صرفاً براساس آشنایی گذشته و محرمیتی است که حدود بیست سال پیش بین آنها بوده است ولی به هم خورده است. در واقع گویی در سریال به لحاظ پرداخت، موازنه‌ای بین هر دو سبک ازدواج در ظاهر قائل است و تنها چیزی که بین این دو نوع سبک ازدواج تفاوت ایجاد می‌کند ماهیت و نهایت این روابط است.

### زاویه دوربین

بررسی زوایای دوربین به کار رفته برای تصویر برداری از شخصیت‌های فیلم نشان می‌دهد که شخصیت‌های مختلفی که در صدد ازدواج با یکدیگر بودند از زاویه دوربین هم طراز نشان داده شده‌اند. این زاویه موجب احساس همدلی و همدردی با شخصیت‌های سریال که در صدد ازدواج‌های مدرن و یا نیمه سنتی هستند، می‌شود.



### ۱. درگیر شدن عواطف و احساسات به جای منطق و عقل

سعید: یه نیرویی آدمو می کشونه اینجا من نمی دونم چیه؟... چرا می خندی؟  
بیتا: به قیافت نمیداد آخه این جوری حرف بزنی.

...

سعید: یه چیزی بگم. من اون اولاً خیلی ازت بدم می اومد. فکر می کردم تو از اون دخترای بدجنس خودخواهی.

بیتا: خب فهمیدی اشتباه کردی معذرت خواهی کن.

سعید: آره من اشتباه می کردم. من اون دختری که تو رویاهام بهش فکر می کردم یه چیزی بود تو مایه های خودت... خیلی جدی گفتم.

بیتا: خیلی خوب بابا حالا چرا فکر می کنی که من به دردت می خورم؟

سعید: فکر کن حالا آدم گاهی وقتم تو زندگیش یه اشتباهایی می کنه... شوخی کردم.

### ۲. نمودهای ازدواج سنتی

مرضیه: آهان نیما تو یه مراسم زهره رو دید اومد به من و محسن گفت. محسنم پا در میونی کرد و حق بزرگی رو به جا آورد.

### ۳. عنصر صداقت در ازدواج به سبک نیمه مدرن

ریحانه: صداقت برای من خیلی مهمه

علی: برای منم مهمه. اما اگه اجازه بدین سعید رو پیدا می کنم و بهتون می گم کی صداقت نداشته

ریحانه: من کاری به سعید ندارم.

علی: خب نباید اون حرفو می زد

ریحانه: چرا نباید؟

علی: چراشو خودش بهتر می دونه.

ریحانه: ببخشید من کلاس دارم.

#### ۴. پذیرفته نبودن رابطه غیر متعارف در خانواده‌های مذهبی

سعید: کاش تو هم میومدی

بیتا: اِراست میگی خب بریم.

سعید: جدی میای؟

بیتا: آره

سعید: نمی‌شه که من اول باید تو رو معرفی کنم به جوری.

بیتا: خب بگو من یکی از دوستاتم.

سعید: نه دوست که همیشه. ما اصلاً از اون خانواده‌ها نیستیم. باید بگم به عنوان...

بیتا: خب...

#### ۵. تعارض ازدواج مدرن با عقاید و مناسک مذهبی

بیتا: این عمو فرهادت چه جور آدمیه؟

سعید: می‌بینیش حالا

بیتا: چی می‌بینمش؟

سعید: آره دیگه رابطه که از یه حدی بالاتر میره خانواده‌ها طبیعتاً باید در جریان قرار بگیرن. چرا

می‌خندی؟ جدی دارم صحبت می‌کنم. من دارم دو قدم جلوتر و می‌بینم. کلاً به فکر آینده‌ام.

بیتا: اصلاً فکرشم نکن.

سعید: چرا؟

بیتا: به هزار و یک دلیل.

سعید: اولیش: همین نماز خوندن تو.

سعید: بینم تو واقعاً خدا رو قبول نداری؟

بیتا: ای بابا قبولش که دارم. کاری باهاش ندارم چون اونم کاری با من نداره.

سعید: اشتباه میکنی

بیتا: سعید من و تو هیچ ربطی به هم نداریم.

بیتا: من و تو هیچ نظر مشترکی با هم نداریم.

سعید: هر کسی آزاده هر طوری که می‌خواد فکر کنه مهم علاقه است که...

## ۶. ادامه ارتباط بدون اندیشه ازدواج

محسن: گفتمی بهش علاقه داری گفتم می‌خوای باهاش ازدواج کنی؟

سعید: من حرف از ازدواج زدم. مگه دوستی هر دختر و پسری معنیش ازدواجه؟

محسن: دوستی دختر و پسر؟

سعید: آره بابا دوستی. من و بیتا با هم دوستیم تصمیمی هم برای ازدواج نداریم.

## ۷. نامتعارف بودن رابطه پیش از ازدواج و محرمیت حتی در افراد سنتی

محسن: سلام

لیلا: سلام حالتون خوبه؟

محسن: خوبم

لیلا: زنگ زدم موبایلتون ا جواب ندادین این بود که اومدم اینجا

مرضیه: آخه بچه‌ها گوشه محسن و بی صدا کردن که بتونه بخوابه.

لیلا: آ... ا ببخشید دست خالی اومدم.

محسن: خواهش میکنم. حالا چرا وایسادی بفرماید بفرماید بشینید.

لیلا: ا نه ممنونم. ممنونم. همین طور خوبه.

مرضیه: من پایین چایی تازه دم دارم برم بیارم.

محسن: آره خوبه. دستت درد نکنه مرضیه جان.

لیلا: نه مرضیه جان همین الان پایین چایی صرف شد... ا بهتره دیگه من برم.

## ۸. مخالفت خانواده سنتی با ازدواج به سبک مدرن

سعید: سلام عمه میگم من با چیز اومدم.

مرضیه: چیز چیه؟

سعید: بیتا دیگه همون دختره که براتون گفتم.

مرضیه: تو چه غلطی کردی؟

سعید: هیس عمه ما که کاری نکردیم که ما نیتمون ازدواجه

بی‌تا: راست میگه عمه جون سلام. یه وقت فکر نکنین من از این دخترای بی فکرما نه سعید اصرار داشت من و بهتون معرفی کنه...

### ۹. تأکید بر رسم و رسوم در ازدواج سنتی

مرضیه: سعید میگه که قصد ازدواج دارین؟ میدونی که ازدواج قانون خودش رو داره رسم و رسوماتی داره که باید رعایت بشه.

بی‌تا: بله میدونم.

مرضیه: اینم میدونی که اول پسر باید بره خونه دختر. اونم با خانواده.

بی‌تا: الان یکم رسم و رسوما عوض شده.

مرضیه: ولی رسم و رسوما ی ما عوض نشده.

### ۱۰. نقش مستقل جوانان در ازدواج نیمه مدرن

ریحانه: بابا بگم امروز علی آقا بیاد باهاتون صحبت کنه؟

رضا: من چرا بابا من که پیشنهادمو دادم حالا خودتون باید تصمیم بگیرید

ریحانه: خب ما موافقیم.

رضا: خیلی خوب پس پنج شنبه آینده جشن میلاده مهمونی عقد و عروسی رو همین جا برگزار

می کنیم. دو سه ماه بعدم مراسم عروسی چطوره؟

### ۱۱. مخالفت با ازدواج مدرن

رضا: سعید جان دوستی های بی حساب و کتاب عاقبت خوشی نداره. بعضی جوونا این گستاخی رو

دارن که بی اجازه و بدون اطلاع خانوادشون رابطشون رو شکل میدن و خواسته و ناخواسته گرفتاری هاش

رو هم میکشن. فکرش رو بکن دخترا و پسرای بی که در قید و بند نیستن تا چه حد میتونن قابل اعتماد باشن.

چطور کسی میتونه شریک زندگیش رو تو خیابون پیدا کنه بهش دل ببندد.

### ب) موسیقی

در استفاده از موسیقی هم گاه در برخی ملاقات های بین سعید و بی‌تا از نوع موسیقی آرام و دلنشین

استفاده می شود به نحوی که این سبک استفاده از موسیقی به نحوی باعث هم ذات پنداری مخاطب با

شخصیت های داستان می شود. عشقی که مبنای غلط دارد با همراهی موسیقی حالتی روحانی و مقدس پیدا

می‌کند. هر چند در مواقعی که قرار است بیتا به عنوان محور شرارت معرفی شود موسیقی حالتی مرموز و تفکر برانگیز دارد.

## بازیگران

### نام بازیگران

در نوع نامگذاری شخصیت‌ها، افرادی که مذهبی هستند نام‌های مذهبی مثل محسن، رضا، مرضیه، علی و در افراد غیر مذهبی اسامی مثل ساسان، بیتا، شیدا دارای اسم‌هایی امروزی و ایرانی هستند. از سوی دیگر شخصیت‌هایی که به لحاظ مذهبی در موقعیتی بینابین قرار دارند اسامی چون سعید، وحید، فرهاد و نیما دارند.

### انتخاب بازیگران

شخصیت‌های سریال هم به تناسب اینکه غالباً مذهبی و سنتی هستند، از بازیگرانی استفاده شده است که معمولاً در نقش‌های افراد مثبت و مذهبی ایفای نقش کرده‌اند. اگر گاهی هم سابقه نقش‌های منفی داشته‌اند، اما نوع بازی آنها در نقش‌هایی که پذیرفته‌اند ملموس و باور پذیر است، به:

### شیوه اجرا و رفتار بازیگران

دانیال حکیمی در نقش محسن که در داستان به عنوان فردی مذهبی و از جانبازان دفاع مقدس معرفی می‌شود. او کسی است که علی رغم اعتقادات سرسخت و پایبندی به اصول دینی اما از تربیت صحیح فرزندان غافل شده است. رضا توکلی در نقش رضا به عنوان فردی ایده‌آل در داستان معرفی می‌شود که هم فردی مذهبی است و هم خانواده‌ای مذهبی و پایبند به اصول و اخلاق دارد. مرضیه هم به عنوان یکی از اعضای این خانواده چنین دیدگاهی دارد و همین مسئله است که او را در برابر اعمال شوهرش قرار می‌دهد.

در این میان بازیگرانی چون شاهرخ استخری در نقش سعید و نیما شاهرخ شاهی در نقش‌هایی که بازی می‌کنند غالباً نقش جوانانی هنجارشکن را ایفا می‌کنند که به وضعیت موجودشان اعتراض دارند و همیشه سر مخالفت با اطرافیان خود برمی‌دارند. در این سریال نیز اینها در همان نقش‌های کلیشه پیشین ظاهر شده‌اند که البته به نسبت شخصیت‌هایی که در داستان دارند نقش خود را به خوبی ایفا کرده‌اند. در این میان

بهاره افشاری در نقش بیتا تا حدود زیادی همان نقش را در داستان ایفا می‌کند، که در سریال «او یک فرشته بود» در نقش یک شیطان ظاهر شده بود. در آن سریال او با حرف‌ها و رفتارهای خود در صدد اغوا و فریب شخصیت مرد اصلی داستان است. در این سریال هم سعی در فریب دادن شخصیت اصلی داستان یعنی سعید و سایر مردان دارد تا به این وسیله به اهداف خود که یکی از آنها دزدی و تیغ زدن مردان است دست یابد

#### ۴-۲-۴-۲. رمزگان‌های اجتماعی

از آنجا که در سریال محوریت با افراد مذهبی سریال است رمزگان‌های اجتماعی هم متناسب با این مسئله ارائه شده است. مثلاً در نوع نامگذاری شخصیت‌ها افرادی که مذهبی هستند نام‌های مذهبی مثل محسن، رضا، مرضیه، علی و در افراد غیر مذهبی اسامی مثل ساسان، بیتا، شیدا دارای اسم‌هایی امروزی و ایرانی هستند. از سوی دیگر شخصیت‌هایی که به لحاظ مذهبی در موقعیتی بینابین قرار دارند اسامی چون سعید، وحید، فرهاد و نیما دارند. در نوع پوشش هم افراد مذهبی سریال پوشش متعارف قشر مذهبی را دارند. مردان سریال در فضاهای رسمی و بیرون از خانه از پوشش کت و شلوار و در خانه هم پوشش‌های معمولی دارند. خانم‌های مذهبی سریال هم در محیط‌های بیرون از خانه و هم در مقابل نامحرمان پوشش چادر دارند. در مقابل افراد غیر مذهبی و لاقید پوشش‌هایی به ظاهر جدید دارند که بارزترین نمود آن را می‌توان در شخصیت‌هایی چون بیتا و شیدا و سعید و سامان مشاهده کرد حتی نوع چهره‌پردازی در بیتا هم غلیظ و جلب توجه کننده است که به ظاهر با نوع تیپ شخصیتش سازگاری دارد.

نوع رفتار و برخورد در میان افراد مذهبی هم غالباً مؤدبانه است. اینها در نوع رفتار خود همیشه سعی می‌کنند احترام به بزرگتر را حفظ کنند. مبادی آداب هستند. در میان آنها حریم‌ها شناخته شده و قابل احترام است. کوچکترها از بزرگترها حرف شنوی دارند. بزرگترها همواره در حال راهنمایی و نصیحت کردن کوچکترها هستند. نماز خواندن، به مسجد رفتن، شرکت در برنامه‌های اجتماعی، پرهیز از مال حرام، تلاش در جهت امرار معاش از راه حلال و کسب و کار از دیگر خصوصیات این گروه است که نماد مذهبی بودن را در این افراد تقویت می‌کند. پایبندی خود افراد به مناسک دینی و ترغیب فرزندان به رعایت و اجرای این مناسک نیز از دیگر ویژگی‌های این گروه است. در واقع می‌توان گفت که در این خانواده‌ها سبک زندگی اسلامی رواج دارد. به جهت روابط خانوادگی هم خانواده در قشر مذهبی از اهمیت والایی



برخوردار است. چنانچه می‌بینیم در موارد مختلف همه اعضای خانواده به کمک یکدیگر می‌آیند و از راه‌های مختلف سعی در کمک و یاری یکدیگر دارند. سرنوشت هر یک از اعضای خانواده برای سایر اعضا از اهمیت برخوردار است. همان‌طور که اعضای خانواده بسیج می‌شوند تا سعید را از مسیر غلطی که در آن افتاده است نجات دهند، هم آنها تلاش می‌کنند تا ارتباط محسن و لیلا به مسیر ازدواج ختم شود.

#### ۴-۲-۳. رمزگان‌های ایدئولوژی

##### مفهوم اصلی

مضمون اصلی داستان سریال فاصله‌ها، ارائه سبک‌های مختلف ازدواج از جمله ازدواج‌های مدرن (ناشی از دوستی‌های خیابانی) است که البته به صورت نامحسوس و گاه ملموس عامل اصلی این امر را در فاصله نسل‌ها دانسته و این حقیقت را در قالب پرداختن به مسائل و مشکلات خانوادگی در خانواده‌های سنتی در جامعه در حال گذار ایران به تصویر می‌کشد. رسانه ملی با پرداختن به این مهم در دل یک درام خانوادگی با داستان‌های فرعی مختلف سعی دارد با ارائه راه‌کاری منطقی به اختلافات فیصله دهد. در طول داستان می‌بینیم سعید که خود را پسری دانشجو و امروزی می‌داند طرز فکرش را در تضاد با پدرش می‌بیند. از همین رو نمی‌خواهد مانند سایرین خودش را تحت سیطره آداب و رسوم و سنت قرار دهد. او می‌خواهد خودش تجربه‌ای مستقل و متفاوت در ازدواج داشته باشد و برای یافتن فرد مورد علاقه‌اش تصمیم می‌گیرد از راه دوستی با جنس مخالف وارد کار شود.

این تصمیم سعید او را در معرض نقد و انتقاد خانواده قرار می‌دهد. برخی از افراد خانواده از راه منازعه و تهدید و برخی از راه منطقی و گفتگو سعی دارند سعید را متوجه اشتباهی که مرتکب شده است بکنند. در نهایت هم سعید متوجه می‌شود که بی‌تا فرد سالمی نیست و نمی‌تواند شریک زندگی مناسبی برای او باشد. از طرف دیگر جوانی مانند سعید که به این فهم رسیده است که ازدواج از طریق دوستی‌های خیابانی آخر و عاقبت خوشی ندارد نیاز دارد که سبک ازدواج درست را بیاموزد. سبک ازدواجی که رسانه ملی به این دسته از جوانان ارائه می‌کند همان سبک ازدواج نیمه مدرن است که سبکی مطلوب و حتی قابل تجویز به نسل‌های گذشته هم هست.

## دسته‌بندی مفاهیم

### مخالفت جمعی با ازدواج ناشی از دوستی‌های خیابانی

یکی از مسائلی که در داستان روی آن به شدت تأکید شده است و صدا و سیما به عنوان یک رسانه تأثیرگذار در صدد مطرود به شمار آوردن آن است، روابطی است که از طریق دوستی‌های نامشروع ایجاد می‌شود. در این سریال با دو رابطه عاشقانه روبرو هستیم؛ رابطه بین ساسان و شیدا و سعید و بیتا که هر دو منجر به شکست می‌شوند و این به این معنی است که چنین روابطی عواقب خوشایندی نخواهند داشت. در صورت منجر شدن به ازدواج هم مثل رابطه بین مهران و صبا داماد و دختر لیلا باز هم این زندگی محکوم به فنا و از هم پاشیدگی است. البته نکته مهمی که در سریال در این رابطه مورد اغفال واقع شده، این است که به مخاطب القا می‌کند که این نوع روابط صرفاً برای دستیابی به موقعیت‌های مالی و مادی صورت می‌گیرد. در هر سه رابطه هم به صراحت روی این موضوع تأکید شده است. در صورتی که اگر بخواهیم این کار را از اساس و بنیان نادرست و غیر اخلاقی نشان دهیم باید سعی شود که مصادیق این نوع روابط عام‌تر شده و از سطح مادیات فراتر رفته و بعد عشقی و عاطفی قضیه را نیز در بر گیرد.

در طول داستان هم می‌بینیم که افراد خانواده نیز با این نوع روابط میانه خوبی ندارند و هریک از آنها در طول داستان با دیدن رابطه سعید و بیتا به نحوی اعتراض خود را نشان می‌دهند. مثلاً نیما و امیر زمانی که سعید و بیتا را با هم می‌بینند، نگاهی سرزنش آمیز به آن دو می‌اندازند. ریحانه با صحبت کردن با بیتا سعی دارد به رابطه بین این دو پایان دهد. محسن و مرضیه هم در برخوردهای خودشان مدام سعید را به خاطر داشتن این رابطه سرزنش می‌کنند. در واقع سریال به این مسئله اشاره دارد که این نوع روابط در فضاهای دینی و عرفی مرسوم جامعه نه تنها پذیرفته شده نیست بلکه مورد مذمت هم هست. عده قلیلی از افراد هم که پایبندی به اصول و اخلاقیات دینی ندارند نسبت به این روابط بی‌تفاوت هستند. از آن جمله پدر شیدا است که علی‌رغم اعتراض محسن به رابطه پسرش سعید با دختر او شهره نه تنها این رابطه را مذموم نمی‌داند بلکه بر آن مهر تأیید هم می‌نهد.

### گرایش برخی از جوانان مذهبی جامعه به ازدواج از طریق دوستی

سعید در داستان یک پسر دانشجو است که در خانواده‌ای مذهبی بزرگ شده است. او پایبندی به اصول و عقاید دینی دارد و حتی زمان دوستی با بیتا هم اگر چه مرتکب عملی مخالف با اصول و عقاید

دینی خود شده است اما باز هم دست از نماز خواندنش برنمی‌دارد و حتی به این خاطر از طرف بیتا مورد اعتراض قرار می‌گیرد. ارائه این شخصیت به این گونه در واقع نشان دهنده این موضوع است که برخی از جوانان مذهبی هم در صورت فراهم بودن زمینه‌های نادرست ممکن است در این مسیرهای غیر اخلاقی قرار بگیرند. در جایی سعید وجود این نوع رابطه را در جهت شناخت بیشتر برای فراهم شدن زمینه ازدواج معرفی می‌کند و در واقع با این برچسب در صدد مشروعیت بخشیدن به این نوع رابطه می‌باشد. اهمیت این موضوع بیشتر از این جهت است که به نظر می‌رسد صرف آموزه‌های دینی در جوانان به تنهایی تنها عامل بازدارنده از کشیده شدن جوانان به این راه نیست. لذا باید در این زمینه توجهات لازم در جهت آموزش صحیح جوانان صورت بگیرد.

### گرایش برخی از افراد مذهبی جامعه به ازدواج نیمه سستی

در سریال فاصله مخاطب با دو ازدواج موفق یعنی ازدواج علی و ریحانه و محسن و لیلا روبرو است. که هر دو زوج هم افرادی مذهبی و متعلق به خانواده‌های مذهبی می‌باشند. همان طور که اشاره شد علی رغم اینکه اینها پایبندی به اصول و قواعد دینی دارند اما می‌بینیم که نوع رویکردها نسبت به ازدواج تطابق کافی با ازدواج سنتی ندارد. مثلاً علی صبوری برای اینکه با ریحانه حرف بزند معتقد است که باید از پدر او اجازه بگیرد. این مسئله توسط محسن بین خانواده رضا مطرح می‌شود و آنها هم براساس شناختی که از خانواده علی دارند پیشنهاد علی صبوری را می‌پذیرند. پس از کسب اجازه پدر بدون اینکه جلسه خواستگاری صورت بگیرد صحبت‌های طرفین برای شناخت بیشتر در محیط دانشگاه صورت می‌پذیرد. در طول داستان هم این ملاقات‌ها به کرات تکرار می‌شود و گاهی در جوی صمیمی ولی توأم با احترام مسائل دیگری از جمله مشکلات سعید هم مورد بررسی قرار می‌گیرند. در تمام طول سریال هم در جایی نمی‌بینیم که نسبت به سایر مسائل مربوط به ازدواج صحبتی صورت بگیرد و زمانی که این دو به این نکته می‌رسند که با هم تفاهم دارند جشن عقد و محرمیت صورت می‌گیرد.

در مورد لیلا و محسن هم می‌بینیم که این دو حدود بیست سال پیش با هم نامزد بوده‌اند. اما لیلا به دلیل اینکه با جبهه رفتن محسن مخالف بوده باعث به هم خوردن این نامزدی می‌شود. ملاقات این دو پس از این همه سال به طور اتفاقی باعث بیدار شدن احساسات و عواطف پیشین در این دو می‌شود. در تمام طول داستان مشاهده می‌کنیم که این دو روابطی صمیمی با هم دارند، یکدیگر را با لفظ تو صدا می‌کنند.

قرارهای ملاقات خصوصی ترتیب می دهند و در نهایت تصمیم می گیرند که با هم ازدواج کنند. نکته مهمی که در این میان مطرح می شود این است که سعید پسر محسن با دیدن نوع رابطه بین لیلا و محسن این نوع رابطه را چیزی شبیه رابطه خودش با بیتا می داند. از همین رو می خواهد با پدرش همان رفتاری را داشته باشد که پدرش با او داشته است. بالعکس افراد موجه داستان مثل مرضیه و رضا نه تنها این نوع رابطه را مذموم نمی دانند بلکه با سکوت و رضایت ضمنی خود بر آن مهر تأیید می نهند.

نکته حائز اهمیت در این زمینه این است که موجه جلوه دادن این نوع روابط که به لحاظ عرف اخلاقی و دینی صحیح نیست از سوی افراد موجه و چهره های مذهبی در داستان تنها می تواند به این علت صورت بگیرد که از نظر صدا و سیما به عنوان رسانه جمعی این نوع روابط پذیرفته شده و قابل قبول است. لذا از این طریق به مخاطب خود القا می کند که برای اینکه بتوانند در زمینه ازدواج افراد موفق باشند لزوماً باید سبک ازدواج نیمه مدرن یا نیمه سنتی را بپذیرند. البته این نوع ازدواج محدود به محیط دانشگاه نمی باشد و خارج از دانشگاه هم ممکن است چنین ازدواجی صورت بگیرد. از همین رو می توان گفت سبک ازدواجی که در سریال فاصله ها روی آن تأکید شده است سبک ازدواج نیمه مدرن یا نیمه سنتی است.

#### مفاهیم غایب

#### عدم پرداختن به سبک ازدواج سنتی به طور خاص

در سریال فاصله ها به آن میزانی که روی دو نوع سبک ازدواج یعنی سبک ازدواج مدرن و نیمه مدرن تأکید می شود روی سبک ازدواج سنتی تأکید نمی شود. اگر هم در این باره صحبتی می شود تنها صحبت هایی است که درباره رسم و رسومات می شود. حتی اشاره صریح به رسم و رسومات هم صورت نمی گیرد. امیر و منا که نقش و حضور چندانی در طول داستان ندارند. نیما و زهره هم درگیر مشکلاتی هستند که بین عروس و پدر شوهر یعنی بین زهره و فرهاد رخ داده است. در مقابل علی و ریحانه و به خصوص محسن و لیلا را که مظاهر ازدواج نیمه مدرن هستند در حالی مشاهده می کنیم که روابط عاطفی عمیقی ناشی از عشق و احترام بین آنها برقرار است. در واقع در پرداختن به ازدواج نیمه مدرن از نمودهای بیشتری استفاده شده است که پذیرش و هم ذات پنداری در این جهت برای مخاطب بیشتر و مطلوب تر است.

## کم رنگ جلوه دادن نقش خانواده در مسائل مربوط به ازدواج

یکی از مسائلی که در طول سریال به آن توجه نشده است نقش خانواده در شکل گیری پیوند ازدواج است. در مورد ازدواج علی و ریحانه اجازه گرفتن از خانواده دختر تنها مجوزی برای دیدارها و گفتگوهای بین ایشان است. در جایی هم می بینیم که این دو قرار است به همراه خانواده به خرید عروسی بروند. زمانی هم که ریحانه به پدرش می گوید که علی می خواهد او را ببیند و از او اجازه بگیرد پدرش به او می گوید که نیازی به این کار نیست و صرف توافق دختر و پسر را برای این کار کافی می داند. از طرفی مادر دختر هیچ نقشی در جریان ازدواج دخترش ندارد به جز اینکه اعلام می کند که خانواده علی را می شناسد و در هیچ جا نمی بینیم که ریحانه از مادرش درباره علی نظر خواهی کند. در مورد محسن و لیلا هم خانواده به جز اینکه به روابط بین آن دو صحنه بگذارند و برایشان جشن عقد بگیرند هیچ نقش مهم دیگری ندارند. تنها مانعی که بر سر ازدواج محسن و لیلاست لجبازی سعید است که با سر به راه شدن آن مشکل برطرف می شود.

SCCcr.ir

فصل پنجم: بررسی انتقادی نحوه  
بازنمایی سبک ازدواج در سیمای  
جمهوری اسلامی ایران از منظر  
آموزه‌های اسلامی

## مقدمه

مسئله اصلی تحقیق، بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های پریننده سیمای جمهوری اسلامی ایران در در دهه ۸۰ از منظر آموزه‌های اسلامی بود. در این پژوهش برای کشف چگونگی بازنمایی سبک‌های مختلف ازدواج از روش نشانه‌شناسی استفاده شد. سبک ازدواج، به رویه و منطق حاکم بر فرایند شکل‌گیری انتخاب‌های یک فرد در جهت تکوین، تحقق، و تثبیت ازدواج، از قبل تا بعد از تشکیل زندگی مشترک گفته می‌شود. در اینجا هدف از بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک‌های مختلف ازدواج، کشف نگاه تولیدکنندگان سریال‌های پریننده سیما به مقوله ازدواج است که این نگاه خواه و ناخواه در اذهان بینندگان این سریال‌ها تاثیرگذار خواهد بود. همچنین تحلیل هم‌نشینی و جانشینی در رویکرد نشانه‌شناسی، نگاه کلان کارگردان و سازندگان سریال را نشان می‌دهد.

هر چند ازدواج واقعیتی تاریخی در ابعادی جهانی است که انواع مختلفی از الگوها را شامل می‌شود، الگوهایی که گاه در تضاد با یکدیگر واقع می‌شوند، اما نحوه نمایش تلویزیون از شیوه‌های همسرگزینی، همیشه صورتی محدود و هدفمند دارند. تلویزیون در فرایند نمایش ازدواج در دو دهه اخیر، دست کم سه گونه از شیوه‌ها و الگوهای ازدواج را به خود دیده است: ازدواج سنتی، نیمه سنتی و مدرن. بنابراین در بررسی انتقادی عملکرد تلویزیون در زمینه سبک ازدواج با سه سبک ازدواج سنتی، مدرن و نیمه مدرن مواجه هستیم. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که دو سبک ازدواج سنتی و مدرن چندان مورد توجه تلویزیون نیست و ترویج این دو سبک در برنامه‌های سیما انجام نمی‌شود. در دهه‌های قبلی سبک ازدواج سنتی تنها سبک مورد ترویج و تأکید بود، اما با پیدایش تحولات اجتماعی در سال‌های اخیر در دهه ۸۰ و تغییرات ارزشی روی داده در جامعه کم‌کم ازدواج سنتی به حاشیه رفت، چرا که به دلیل وجود الگوهای رقیب، تلویزیون نمی‌توانست مخاطبان را به سمت این الگو جذب کند. از سوی دیگر تلویزیون در خصوص ازدواج مدرن نیز برخورد سلبی دارد، چرا که این رویکرد با ارزش‌های فرهنگی جامعه ما سازگاری ندارد، بنابراین در تلویزیون ارزش‌های ازدواج مدرن به شدت نقد می‌شود و این الگوی همسرگزینی که قواعد پیشین ازدواج را برهم می‌زند، رد می‌شود. بنابراین از دهه ۸۰ به بعد تلاش شد که سبک ازدواج نیمه سنتی به عنوان الگوی مطلوب در سیما ترویج شود. این امر به این دلیل است که جامعه ایران در حال گذار از سنت به مدرنیته است و از آن جا که ارزش‌ها و الگوهای غربی متناسب با ساختار فرهنگی و ارزشی جامعه ما



نیست و حتی در برخی زمینه‌ها در تضاد و تقابل است، برنامه‌سازان تلاش دارند در برنامه‌های تلویزیونی آسیب‌ها و معایب سبک زندگی غربی و ابعاد آن از جمله سبک ازدواج را به تصویر بکشند. طبعاً در چنین وضعیتی می‌بایست الگویی را به جامعه معرفی کنند، که جایگزین الگوی تحت تأثیر مدرنیسم شود؛ بر همین اساس است که به ترویج سبک ازدواج نیمه سنتی می‌پردازد، در واقع چنین سبکی مورد نیاز بوده و سریال‌های تلویزیونی هم بر اساس این نیاز به برنامه‌سازی اقدام می‌کنند.

## ۵-۱. بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سیمای جمهوری اسلامی ایران از منظر آموزه‌های اسلامی

### ۵-۱-۱. از دیدگاه کلان

#### ۵-۱-۱-۱. ضعف در پژوهش و نظریه‌پردازی

در موضوع ازدواج که از مسائل مهم در ساختار اجتماعی جامعه و تشکیل خانواده است، پژوهش‌های دقیق و علمی کمتر صورت گرفته است و این امر هنوز به دغدغه اصلی نهادهای پژوهشی تبدیل نشده است. بر این اساس می‌توان گفت که مشکل ما در مسائلی مثل خانواده، با تمام ابعاد آن از جمله ازدواج، بحران عمیق در نظریه‌پردازی است.

در واقع نظریه‌پردازی در علوم اجتماعی بر مبنای فلسفی صحیح شکل نگرفته است، نه قابل اعتماد است و نه برای حل معضلات جامعه اسلامی طراحی شده است. بنابراین مشکل اصلی فراروی مصلحان اجتماعی آن است که حل معضلات ازدواج و خانواده را از دستگاه فکری‌ای انتظار دارند که به دلیل ابتنا بر نظریه‌های علوم اجتماعی موجود، ماهیتاً خانواده محور نیست. از سوی دیگر نهادهای علمی دینی در نظریه‌پردازی و تبدیل مفاهیم بنیادی به کاربردی اقدامات جدی و اساسی صورت نداده‌اند. از این رو در صورت عدم تحقق این امر نویسندگان، تهیه‌کنندگان و دست‌اندرکاران رسانه ملی مبنای صحیح و مشخصی در جهت تهیه و ساخت برنامه‌های تلویزیونی خصوصاً سریال‌ها ندارند. بر همین اساس است که به عنوان مثال اصولاً بسیاری از مفاهیم و معیارهای ازدواج در سریال‌های تلویزیونی به صورت صحیح به نمایش کشیده نمی‌شود.<sup>۱</sup>

---

۱. ن. ک.، سید جعفر حق‌شناس، آسیب‌شناسی خانواده (مجموعه مقالات)، سال ۱۳۸۸، ناشر مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری.

## ۵-۱-۱-۲. ضعف در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری

امروزه پس از چند دهه تجربه می‌توانیم به این حقیقت اذعان کنیم که برای آنکه اصلاحات اجتماعی و خانوادگی در مسیر مورد نظر اسلام قرار گیرد، نظارت بر قوانین مصوب مجلس لازم، اما ناکافی است. آن چه ضرورت پیش روی ما برای تحقق عینی دین در عرصه حیات خانوادگی و اجتماعی است، انطباق برنامه‌ها و سیاست‌ها با جهت‌گیری‌های معرفتی، اخلاقی و رفتاری مورد نظر دین؛ افزون بر انطباق با احکام شرعی است. بنابراین می‌توان ادعا کرد، بسیاری از قوانین مصوب به دلیل ناهمسازی با جهت‌گیری‌های دینی خلاف مصالح اجتماعی جامعه است؛ و سیاست‌هایی از قبیل ارزشمند شمردن کار زن بیرون از محیط خانه و حمایت‌هایی خاص از فرد به جای حمایت از خانواده و... در گریز از ازدواج و تشکیل خانواده مؤثر بوده است. از سوی دیگر اتخاذ سیاست‌های مشابه در برنامه‌های توسعه نیز کمابیش چنین آثاری را در خانواده ایرانی برجای خواهد گذاشت. از سوی دیگر توجه به آموزه‌های اخلاقی- تربیتی غالباً از سطح خرد و توصیه‌های فردی فراتر نرفته‌اند و کمتر می‌توان نشانی از سیاست‌های کلان با هدف اخلاقی شدن جامعه و یا تحلیلی جامع از تأثیرات اخلاقی برنامه‌ها و سیاست‌ها بر اخلاق عمومی یافت. ازدواج علی‌الاصول یک امر ارزشی است و در صورتی که به درستی حمایت شود می‌تواند مشکلات و معضلات جامعه را حل کند و ارزش‌های مورد نظر جامعه را به نسل آینده منتقل کند.<sup>۱</sup>

یافته‌های سریال‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که یا برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مشخص و سازنده‌ای در ساخت آنها وجود ندارد و بیشتر جنبه سرگرمی و تفریح، در سیاست‌ها پیگیری می‌شود یا نه؛ بلکه تهیه کنندگان و دست‌اندرکاران سیما آگاهانه در اثر تأثیرپذیری از ارتباطات جهانی چنین سیاستی را مطمح نظر قرار داده‌اند یا ناخواسته در دامن سیاست‌های تعیین شده از رسانه‌های جمعی دیگر قرار گرفته و چنین برنامه‌هایی تهیه می‌کنند.

۱. ن. ک، سید جعفر حق‌شناس، آسیب‌شناسی خانواده (مجموعه مقالات)، سال ۱۳۸۸، ناشر مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست

جمهوری.

## ۵-۱-۲. از دیدگاه خود

### ۵-۱-۲-۱. تفاوت‌های اساسی سبک‌های ازدواج تلویزیون با دیدگاه اسلام

در یک ارزیابی کلی، با توجه به تنوع سبک‌های ازدواج تلویزیون، تفاوت‌های اساسی در سه زمینه اهمیت، اهداف و معیارها، بین ازدواج مورد تأیید تلویزیون (نیمه سنتی) و ازدواج مورد تأیید اسلام وجود دارد. جایگاه ازدواج در اسلام، به عنوان یک پیمان مقدس و ارزشمند است که در زمره بهترین سنت‌های انبیا و اولیای الهی به شمار می‌رود که مایه خیر و برکات بسیار از جمله آرامش روانی است؛ اما در ازدواج نیمه سنتی به تصویر کشیده شده در تلویزیون، جایگاه و اهمیت ازدواج از یک پیمان مقدس و ارزشمند، به یک قرارداد اجتماعی تنزل پیدا کرده است، قراردادی که در آن بدون توجه به جلب رضایت الهی، صرفاً محاسبه سود و زیان براساس منافع مادی مطرح است. از سوی دیگر، معیارهای ازدواج در اسلام شامل ایمان، اخلاق، اصالت خانوادگی و کفویت است؛ در صورتی که در سریال‌های منتخب بیشتر بر معیار اصالت خانوادگی و همچنین بر جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی همسان همسری<sup>۱</sup> تأکید می‌شود، در حالی که در اسلام بر اصل همسان همسری به عنوان معیار همسرگزینی و ضامن انسجام خانواده، در ذیل عنوان «کفویت» تأکید شده است؛ اما دیدگاه‌های ارزشی اسلام به ارائه تعریف خاصی از کفویت زن و شوهر انجامیده است. برخورد ایجابی با برخی جنبه‌های همسان همسری (همسانی دینی) و برخورد سلبی با جنبه‌های دیگر (همسانی قومی، نژادی و طبقاتی)، نشان دهنده کوشش قانون‌گذار اسلام در جهت تغییر نگرش‌های فرهنگی نسبت به موضوع همسان همسری است.<sup>۲</sup>

### ۵-۱-۲-۲. عدم نمایش سبک ازدواج مورد نظر اسلام

ازدواج سنتی، تنها سبک ازدواج مورد تأیید تلویزیون در دهه‌های گذشته بود، در صورتی که این سبک با پیدایش تحولات اجتماعی در سال‌های اخیر در دهه ۸۰ و تغییرات ارزشی روی داده در جامعه کم کم به حاشیه رفت، چرا که از توانایی جذب حداکثری مخاطبان به عجز آمده بود و الگوهای مختلفی در حال شکل‌گیری بودند که جاذبه‌های بیشتری را برای جوانان، نمایان نموده بودند؛ لذا در این میان ازدواج

۱. دیدگاه همسان همسری در روان‌شناسی اجتماعی، به همسانی زوجین در تمامی عرصه‌ها مخصوصاً در عرصه‌های نژاد، دین و منزلت اقتصادی اجتماعی تأکید می‌کند.

۲. هادی حسین‌خانی نایینی، معیارهای انتخاب همسر از دیدگاه اسلام، فصلنامه اسلام و پژوهش‌های تربیتی سال دوم، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۹، ص ۲۱

مدرن در کنار ازدواج سنتی زاده شد، سیاستی که نه برای جذب مخاطب به سمت ازدواج مدرن، که اتفاقاً برای آوردن رقیب به میدان نبرد و شکستن ابهت آن بود، بنابراین تلویزیون در این خصوص رویکردی سلبی در پیش گرفت، چرا که در واقع این رویکرد با ارزش‌های فرهنگی جامعه ما سازگاری نداشت. بر همین اساس تلویزیون ارزش‌های ازدواج مدرن را به شدت نقد می‌کند و این الگوی همسرگزینی که قواعد پیشین ازدواج را بر هم می‌زند، رد می‌کند. ازدواج نیمه سنتی رویکردی جدید در رسانه ملی است که از اواسط دهه ۸۰ و در تقابل با ازدواج‌ها مدرن وارد مجموعه‌های تلویزیونی شده است؛ و تلاش شده است که این سبک به عنوان الگوی مطلوب در تلویزیون ترویج شود. از سوی دیگر به نظر می‌رسد آسیب مطرح در این زمینه عدم پرداختن به سبک ازدواج مورد نظر اسلام در تلویزیون است.

با توجه به این که تغییرات اجتماعی از عوامل مهم جهت‌گیری تلویزیون است، رسانه ملی باید به سمت الگویی از ازدواج برود که در آینده دچار تغییر نشود؛ پس باید سبک ازدواج اسلامی مطرح شود چرا که کمتر دچار تغییر می‌گردد؛ زیرا این الگو بر اصولی ثابت مبتنی است و در عین حال قادر است دگرگونی‌های ایجاد شده در جامعه را با بهره‌گیری از آن اصول بر مبنای اسلامی منطبق نماید.

#### ۱-۲-۳. مشروعیت بخشیدن به روابط خارج از ضوابط دینی

این روابط پنهان از چشم خانواده‌ها انجام می‌گیرد و در آن رعایت محرم و نامحرم نمی‌شود و عادی جلوه داده می‌شود. در گذشته برای انتخاب همسر خانواده‌ها بیشترین نقش را داشتند، اما در سبک مدرن خانواده‌ها نقشی بر عهده ندارند و نظارتی بر روابط زوجین نمی‌کنند. در سبک نیمه سنتی که تلویزیون آن را در این سریال‌ها ترویج کرده تلاش شده است که بین دو حالت قبلی جمع شود به این معنا که آشنایی قبل از ازدواج تحت نظارت خانواده انجام گیرد. در سریال شمس‌العماره این روابط در حضور بزرگترها صورت می‌پذیرد، ولی آن را بسیار صمیمی‌تر و دوستانه‌تر از یک خواستگاری نشان داده است. در سریال فاصله‌ها هم اساساً طرفین در حال تجربه زندگی بدون ازدواج می‌باشند و این سبک عادی و امری مقبول و در چارچوب ضوابط نمایش داده شده است و اصل رابطه در فیلم کاملاً مجاز است. گویا این نوع روابط خارج از چارچوب‌های شرعی، بخشی از زندگی افراد جامعه را شکل می‌دهد.

بر این اساس در سبک ازدواج نیمه سنتی، آشنایی دختر و پسر قبل از ازدواج امری معمول و مقبول است و مجوز چنین امری صرفاً اطلاع داشتن خانواده‌ها از این روابط است. در واقع در این جا نظارت خانواده‌ها امر حرامی را تبدیل به حلال کرده است که این نوعی کلاه شرعی است.

#### ۵-۱-۲-۴. عدم تطبیق معیارها با معیارهای اسلامی

الگوی ازدواج در اسلام بر مبنای سادگی استوار است و در کلیه مراحل آن مثل مهریه، جهیزیه، جشن عروسی، از اسراف و تجمل پرهیز می‌کند. تا پایه‌های اولیه زندگی درست بنا شود زیرا اسراف و زیاده‌روی در زندگی نه تنها طرفین را از معنویات و اهداف انسانی و اصیل دور می‌سازد بلکه مشکلاتی را در مراتب خانواده مثل برهم زدن آرامش و ایجاد تشنج در کانون خانواده ایجاد می‌کند. هر چند از این نکته هم نباید غفلت شود که رفاه در زندگی مهم است و می‌تواند آرامش و آسایش را ایجاد کند و با فراهم شدن شرایط مطلوب در زندگی موجب سیر تکاملی انسان را فراهم سازد و زوجین با داشتن رفاه مناسب به نیازهای فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، روانی خود و جامعه با اعمال مدیریت صحیح به منابع درآمدی خویش پاسخ دهند. که در این مسیر الگوی معصومین (علیهم السلام) در پیش روی جوانان است که می‌تواند راه گشا و مفید واقع شود.

#### ۵-۱-۲-۵. شکل گیری زود هنگام ذهنیت مخاطبان

در سریال‌های تلویزیونی، تحول مثبت شخصیت اصلی معمولاً در قسمت‌های پایانی اتفاق می‌افتد. در حالی که ذهنیت مخاطبان در قسمت‌های ابتدایی و میانی فیلم شکل می‌گیرد؛ به عنوان مثال لیلا که به نظر می‌رسد بعد از گذشت خواستگاری‌های متعدد، دیگر تمایل چندانی به ازدواج ندارد؛ ناگهان با روبرو شدن با سپهر پارسا، با تحولی عمیق مواجه می‌شود؛ به صورتی که با نادیده گرفتن همه معیارهای قبلی مورد نظر خویش، به ایمان سپهر به عنوان تنها عامل انتخاب وی اشاره می‌کند. از سوی دیگر لیلا بعد از ازدواج، از تصمیم خود مبنی بر تأسیس انجمن دختران مستقل دانش‌پژوه در شمس‌العماره صرف نظر می‌کند و آنجا را با همکاری همسرش به مهد و شیرخوارگاه خیریه خورشید تبدیل می‌کند. همچنین در سریال فاصله‌ها سعید علی رغم نهمی اطرافیان خود، به ارتباط دوستی خود با بیتا با هدف شناخت بیشتر برای ازدواج ادامه می‌دهد، تا اینکه در اواخر سریال، با پی بردن به عدم سلامت اخلاقی بیتا از ازدواج با وی منصرف می‌شود؛ از سوی دیگر بیتا که روابط اجتماعی ناشایستی در پیش گرفته است؛ در انتهای سریال

نتیجه شوم اعمال خودش را می‌بیند. به نظر می‌رسد با توجه به شکل‌گیری ذهنیت مخاطبان در ابتدای سریال، وجود چند دیالوگ در انتهای سریال در جهت نمایش تحولات مثبت نگرشی و ارزشی شخصیت‌های سریال، کافی نخواهد بود و در ذهن مخاطب باقی نخواهد ماند.

بنابراین با توجه به نظریه کاشت به نظر می‌رسد تماس فراینده با تلویزیون بر مفهوم‌سازی مخاطبان از واقعیت اجتماعی ازدواج تأثیر می‌گذارد و این عمل به گونه‌ای اتفاق می‌افتد که متناوب‌ترین، متداول‌ترین و پایدارترین الگوهای ازدواج را که تلویزیون ارائه می‌کند، بازتاب می‌دهد. بر همین اساس در ارائه سبک ازدواج نیمه سنتی بر استقلال و اهمیت نظر فرد بدون دخالت مستقیم خانواده‌ها و همچنین ارتباط و آشنایی دختر و پسر با نظارت کم رنگ خانواده‌ها، تأکید فراوان شده است.

نظریه پردازان کاشت استدلال می‌کنند که تلویزیون اثرات درازمدت تدریجی، غیرمستقیم اما مترکم و انباشتی دارد. آنها تأکید می‌کنند که تماشای تلویزیون بیشتر اثرات نگرشی دارد تا رفتاری؛ به نظر نگارنده به عنوان یک مشاهده‌گر در جامعه، تأثیرات نگرشی تلویزیون بر افراد جامعه در زمینه ازدواج، شامل ضرورت آشنایی‌های قبل از ازدواج دختر و پسر، ضرورت انتخاب فرد گرایانه مستقل از دخالت والدین در فرایند انتخاب همسر و تشکیل الگوی جدیدی از خواستگاری می‌باشد که با فرهنگ ازدواج در اسلام نیز سازگاری ندارد. این تأثیرات نگرشی با توجه به بافت مذهبی و سنتی جامعه و همچنین محدودیت‌های فرهنگ و عرف جامعه ایرانی مربوط به روابط دختر و پسر، می‌تواند نقش مهمی در تأخیر ازدواج<sup>۱</sup> ایفا کند. همچنین دیگر تأثیرات نگرشی مؤثر، شامل تمایل به ادامه تحصیل در دختران، گرایش به اشتغال در دختران، ترس<sup>۲</sup> از ازدواج و عدم اعتماد به جنس مخالف از دیگر عوامل مؤثر در پدیده تأخیر ازدواج می‌باشد.

---

۱. تحول شرایط سنی در هنگام ازدواج تحت تأثیر عوامل مختلف را تأخیر ازدواج می‌گویند. علی احمدی، امید، تنگنا و تأخیر ازدواج در ایران، چاپ اول، تهران، ناشر راه دان، ۱۳۸۹، ص ۱۳.

۲. به طور کلی به معنای عدم اطمینان به موفقیت ازدواج گفته می‌شود (همان ص ۱۱۸)

## پیشنادهایی برای تحقیقات آتی

۱. بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های پر بیننده سیمای جمهوری اسلامی ایران در دهه ۶۰ و ۷۰ از منظر آموزه‌های اسلامی
۲. بررسی انتقادی نحوه بازنمایی سبک ازدواج در سریال‌های پر بیننده سیمای جمهوری اسلامی ایران با توجه به معیارهای روان‌شناختی و جامعه‌شناختی
۳. انجام مطالعات بنیادین در حوزه سبک زندگی اسلامی و تدوین نظریه جامع در این زمینه
۴. انجام مطالعات بنیادین در حوزه سبک ازدواج اسلامی و تدوین نظریه در این زمینه
۵. تبیین نقش بی بدیل سیمای جمهوری اسلامی ایران در جهت ارائه سبک ازدواج اسلامی
۶. همکاری نهادهای ذیربط در زمینه طراحی الگوی عملیاتی سبک ازدواج اسلامی
۷. طراحی الگوی عملیاتی سبک ازدواج اسلامی با در نظر گرفتن سبک ازدواج حضرت علی (ع) و حضرت فاطمه (س)
۸. ارائه الگوی عملیاتی سبک ازدواج اسلامی در سیمای جمهوری اسلامی ایران توسط متخصصان  
متعهد رسانه ملی

منابع

SCCcr.ir



## منابع فارسی

- آسا برگر. آرتور. (۱۳۷۹) روش های تحلیل رسانه ها، ترجمه پرویز اجلالی، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها.
- احمدی، امید علی، (۱۳۸۹) تنگنا و تاخیر ازدواج در ایران، چاپ اول، تهران، ناشر راه دان.
- اسلین، مارتین، (۱۳۸۷) دنیای درام: نشانه ها و معنا در رسانه های نمایشی، تئاتر، سینما و تلویزیون، ترجمه محمد شهباز، چاپ سوم، تهران، نشر هرمس.
- استوارت هال، (۱۳۸۷) گزیده هایی از عمل بازنمایی، نظریه های ارتباطات: مفاهیم انتقادی در مطالعات فرهنگی و رسانه، احسان شاه قاسمی، چاپ ۱، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- اُسولیوان، تام، (۱۳۸۵) جان هارتلی، دانی ساندر و جان فیسک، مفاهیم کلیدی ارتباطات، ترجمه میر حسن رئیس زاده، تهران، نشر فصل نو.
- اعرافی، علیرضا، (۱۳۷۶) اهداف تربیت از دیدگاه اسلام، قم، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه.
- اکتر، ر، ا، (۱۳۷۰) برگزیده افکار راسل، روانشناسی رابطه زناشویی، ترجمه عبدالرحیم آگاهی، چاپ اول، تهران، نشر امیر.
- باتلر، جرمی جی، (۱۳۸۸) تلویزیون؛ کاربرد و شیوه های نقد، مهدی رحیمیان، چاپ اول، تهران، دانشکده صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- بستان، حسین، (۱۳۸۳) اسلام و جامعه شناسی خانواده، چاپ اول، قم، چاپ زیتون.
- بوردول، دیوید و کریستین تامسون، (۱۳۹۰) هنر سینما، مترجم فتح محمدی، چاپ هشتم، تهران، نشر مرکز.
- بورنستین، ف.ج، (۱۳۸۰) روش های درمان مشکلات زناشویی، ترجمه حسن ثوزنده جانی و نسرين کمال پور، چاپ اول، مشهد، نشر مرنديز.
- جرالد میلرسون، (۱۳۸۱) تولید و کارگردانی در تلویزیون، ترجمه غلامرضا طباطبایی، تهران، انتشارات سمت.
- حق شناس، سید جعفر (به اهتمام)، (۱۳۸۸) آسیب شناسی خانواده (مجموعه مقالات)، چاپ اول، ناشر مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری.
- جینکز، ویلیام، (۱۳۸۱) ادبیات فیلم، جایگاه سینما در علوم انسانی، ترجمه محمد تقی احمدیان و شهلا حکیمیان، چاپ اول، تهران، انتشارات سروش.
- چندلر، دانیل، (۱۳۸۷) مبانی نشانه شناسی، ترجمه مهدی پارسا، چاپ سوم، تهران، نشر سوره مهر.
- دنيس، مک کوايل، (۱۳۸۸) درآمدی بر نظریه های ارتباطات جمعی، مترجم پرویز اجلالی، چاپ سوم، تهران، انتشارات دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه ها.
- دیماثو، ام، رایین، (۱۳۷۸) روانشناسی سلامت، ترجمه پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ج ۲، چاپ اول، تهران، نشر سمت.
- رشید پور، (۱۳۷۶) مجید، مراحل ازدواج در اسلام، چاپ ششم، تهران، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.

- رهنامه پیشنهادی شورای تخصصی حوزی شورای عالی انقلاب فرهنگی، قم، ۱۳۹۳.
- ری شهری، محمد حسن، (۱۳۸۳) منتخب میزان الحکمه، ترجمه حمیدرضا شیخی، چاپ سوم، قم، سازمان چاپ و انتشارات دارالحدیث، جلد ۱
- ریتزر، جورج، (۱۳۸۷) نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، محسن ثلاثی، چاپ سیزدهم، تهران، انتشارات علمی.
- ساروخانی، باقر، (۱۳۷۰) مقدمه ای بر جامعه‌شناسی خانواده، چاپ اول، تهران، سروش.
- سالاری فر، محمد رضا، (۱۳۸۳) نظام خانواده در اسلام، چاپ اول، قم، انتشارات سنابل.
- ستیر، ویرجینیا، (۱۳۷۰) آدم سازی در روان‌شناسی خانواده، ترجمه بهروز بیرشک، چاپ اول، تهران، انتشارات رشد.
- سلبی، کیت و ران کاودری، (۱۳۸۰) راهنمای بررسی تلویزیون، مترجم علی عامری مهابادی، چاپ اول، تهران، انتشارات سروش.
- سیف، سوسن، (۱۳۶۸) تئوری رشد خانواده، چاپ اول، تهران، دانشگاه الزهراء.
- صادقی، هادی، (۱۳۸۶) مجموعه مقالات همایش سراسری رسانه تلویزیون، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.
- صالحی، سید رضا (به اهتمام)، (۱۳۸۱) الگوهای سبک زندگی ایرانیان، تهران، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- ضمیران، محمد، (۱۳۸۲) در آمدی بر نشانه‌شناسی هنر، تهران، انتشارات قصه.
- گیدنز، آنتونی، (۱۳۷۷) پیامدهای مدرنیته، محسن ثلاثی، تهران، نشر مرکز.
- \_\_\_\_\_ (۱۳۷۴) جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ سوم، تهران، نشر نی.
- گیرو، پی‌یر، (۱۳۸۰) رمزگذاری و رمزگشایی در مطالعات فرهنگی، ترجمه شهریار وفقی پور، تهران، نشر نی.
- لیبی، محمد مهدی و لیدا حیدری، (۱۳۹۲) جامعه‌شناسی تاریخی ازدواج، چاپ اول، تهران، نشر علم.
- محمدپور، احمد، (۱۳۹۰) روش تحقیق کیفی ضد روش ۲، تهران، انتشارات جامعه‌شناسان، ص ۱۲۱.
- مریجی، شمس‌الله، (۱۳۹۳) بررسی عوامل موثر در کجروی و نقش خانواده در آن، چاپ اول، قم، دفتر نشر معارف.
- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۲) تعلیم و تربیت در اسلام، چاپ چهلیم، تهران، نشر صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۳) تفسیر نمونه، ج ۱۶، چاپ سی و یکم، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- \_\_\_\_\_ (۱۳۸۱) برگزیده تفسیر نمونه، تحقیق و تنظیم احمد علی بابایی، ج ۱، چاپ یازدهم، تهران، نشر دارکتب السلامیه.
- مهدی زاده، سید محمد، (۱۳۸۴) مطالعه نظریه کاشت و دریافت در ارتباطات، چاپ اول، تهران، مرکز تحقیقات صدا و سیما.
- \_\_\_\_\_ (۱۳۸۹) نظریه‌های رسانه، اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی، چاپ اول، تهران، انتشارات همشهری.
- \_\_\_\_\_ (۱۳۸۳) همایش تلویزیون و سبک زندگی،
- ورنر، سورین و جی تانکارد، (۱۳۸۴) نظریه‌های ارتباطات، مترجم علی رضا دهقان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

ویمر و دومینیک، (۱۳۹۲) تحقیق در رسانه های جمعی، مترجم کاووس سید امامی، چاپ دوم، تهران، انتشارات سروش - مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای.

ویندال، سون و بنو سیگنایزر و جین اولسون، (۱۳۸۷) کاربرد نظریه های ارتباطات، مترجم علی رضا دهقان، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

هرگنهان، بی، آر، (۱۳۷۶) مقدمه ای بر نظریه های یادگیری، مترجم علی اکبر سیف، تهران، نشر دوران.

## مقالات

آخوند، سکینه و آشتیانی عراقی، مهدیه، (۱۳۹۱) اهداف ازدواج و کارکرد های آن از منظر اسلام، فصلنامه طهورا، سال پنجم، شماره ۱۳، تابستان .

باهنر، ناصر، (۱۳۸۹) تلویزیون و تأثیرات کاشتی آن بر هویت فرهنگی ایرانیان، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره سوم، شماره ۴، زمستان.

حسین خانی نایینی، هادی، (۱۳۸۹) معیارهای انتخاب همسر از دیدگاه اسلام، فصلنامه اسلام و پژوهش های تربیتی، سال دوم، شماره ۲، پاییز و زمستان.

حبیب پور گتایی، کرم، (۱۳۹۲) بازنمایی اشتغال زنان و نقش آن در ساختار خانواده، فصلنامه مطالعات سبک زندگی، سال دوم، شماره ۳، بهار، صص ۷۱-۷۲.

خالق پناه، کمال، (۱۳۸۷) نشانه شناسی و تحلیل فیلم، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال چهارم، شماره ۱۲، پاییز.

خوشنویس، ناهید، (۱۳۸۸) بررسی تاثیر برنامه های تلویزیونی بر سبک زندگی، ماهنامه علمی تخصصی انجمن روابط عمومی ایران، شماره ۶۹ آذر ماه.

زینتی، علی، (۱۳۸۴) فلسفه ازدواج در اسلام و مسیحیت، فصلنامه کتاب زنان، سال هفتم، شماره ۲۷، بهار.

صادقی فسایی، سهیلا، (۱۳۹۰) بازنمایی ازدواج در سریال های تلویزیونی، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۲۲، بهار.

عیوضی، غلامحسین، (۱۳۸۸) سبک زندگی تلویزیونی و مصرف، فصلنامه فرهنگی دفاعی زنان و خانواده، سال پنجم، شماره ۱۶، تابستان .

فیسک، جان، ج، (۱۳۸۰) فرهنگ تلویزیون، ترجمه مژگان برومند، فصلنامه ارغنون، شماره ۱۹.

گیویان، عبدالله و محمد سروی زرگر، (۱۳۸۸) بازنمایی ایران در سینمای هالیوود، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره دوم، شماره ۸، زمستان.

## پایان نامه‌ها

بهشتی، محمد علی، (۱۳۹۲) تحلیل نشانه شناختی نحوه بازنمایی نمادهای مذهبی در سینمای ایران، مقطع کارشناسی ارشد، رشته تبلیغ و ارتباطات فرهنگی، قم، دانشگاه باقرالعلوم (ع).

عربیان، نسرين، (۱۳۸۹) سبک زندگی اجتماعی زوجین از دیدگاه اسلام، پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد رشته جامعه شناسی، قم، دانشکده علوم سیاسی اجتماعی و تاریخ دانشگاه باقرالعلوم.=

فربود، عبدالله، (۱۳۹۲) نقد مؤلفه های سبک زندگی ارائه شده در برنامه من و تو پلاس شبکه من و تو، مقطع کارشناسی ارشد، رشته علوم ارتباطات اجتماعی، قم، دانشکده صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران.

## منابع عربی

حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۹۹۱م) وسائل الشیعه، تحقیق عبدالرحیم ربانی شیرازی، ۲۰ جلد، چاپ هشتم، بیروت، انتشارات دارالاحیاء التراث العربی، جلد ۱۴، ج ۲۰.

حرانی، ابن شعبه، (۱۴۰۴ ق) تحف العقول، قم، انتشارات جامعه مدرسین .

زمخشری، محمود بن عمر، (۱۴۰۷ق) الکشاف عن حقائق غوامض التیزیل، چاپ سوم، بیروت، دارالکتاب القری، جلد ۳.

عبده، محمد و محمد رشید رضا، (۱۳۰۳ق) تفسیر المنار، چاپ اول، بیروت، انتشارات دارالفکر، جلد ۴.

صدوق، محمد بن علی ابن بابویه، (۱۳۶۷) من لایحضره الفقیه، ترجمه محمد جواد غفاری، شش جلد، چاپ اول، تهران، نشر صدوق.

کلینی، محمد ابن یعقوب، (۱۳۶۷) الکافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، جلد ۱۵.

متقی هندی، علاالدین علی، (۱۴۰۹ ق) کنز العمال، بیروت، مؤسسه الرساله.

مجلسی، محمد باقر، (۱۹۸۳م) بحار الانوار، ۱۱۰ جلد، بیروت، مؤسسه الوفاء، جلد ۱۰۳.

نجفی، محمد حسن، (۱۳۶۲) الجواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، ۴۳ جلد، تهران، دارالکتاب الاسلامیه، جلد ۲۹، ج ۳۰، ج ۳۷، ج ۴۳.

نمازی، حسن بن علی، (۱۴۱۹) مستدرک سفینه البحار، قم، جامعه مدرسین، جلد ۴.

نوری، میرزا حسین، (۱۴۰۸ ق) مستدرک الوسائل، چاپ اول، قم، مؤسسه آلال البیت لاحیاء التراث ج ۱۴، ج ۱۸.

طباطبائی، سید محمد حسین، (۱۳۷۴) تفسیر المیزان، چاپ پنجم، قم، نشر جامعه مدرسین، ج ۲، ج ۱۶.

طبرسی، الحسن بن الفضل، (۱۴۱۴ ق) مکارم الاخلاق، نوبت اول، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ج ۱.

## منابع الکترونیکی

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، قابل دسترسی در: [www.Leader.ir](http://www.Leader.ir)، (۲۳/۰۷/۱۳۹۱)

ناهد خوشنویس، رسانه و سبک زندگی، مجله روابط عمومی، شماره ۷۳، مهر ۱۳۸۹، [www.noormags.com](http://www.noormags.com)

## Abstract

# A critical study of the representation of the Islamic Republic of Iran wedding style of Marriage According to Islamic teachings

The family is one of the major institutions of society and the institution is foundational. Family influence on the growth and prosperity of the people, to the extent that all religions are the important role of the family in morality and spirituality of human beings in this field have provided important lessons :in this regard in the Muslim family, the most important social unit of society. Importance of the family in turn promote dignity "marriage" as a portal into the family involvement is an absolute monopoly. Overview verses and traditions relating to marriage, it is important to show that the peak sensitivity of Islam. Marriage in Islam is a legal contract between the heterosexual and mature together and allowed them to return temporary or permanent sexual relationship. The main research question, a critical review of the representation style of marriage in Islamic Republic of Iran in the ۱۰'s popular series from the perspective of Islamic teachings .In this study, to explore how to play various styles of semiotics were married. Three styles of traditional marriage, Semi-traditional marriage and modern marriage of the ۱۰'s, and has been portrayed in the television emphasis on showcasing style has been Semi-traditional married.

On the other hand, in an overall assessment, it can be said from the perspective of Islamic teachings on marriage Style representation biggest television series of macro and micro perspectives can be investigated. Macro view of the weakness of the research and theorizing, and weaknesses in planning and policy making and in the longer perspective the lack of accurate representations of Muslim marriage style face on television. Accordingly, the first step is to develop a theory of style Islamic marriage following a comprehensive theory of life, it seems; The next step is to design an operational style Islamic marriage is essential to provide the Islamic Republic of Iran.

Keyword: life style marriage islam television semiotic a critical study



The Secretary of Supreme Council  
of Cultural Revolution



# **A critical study of the representation of the Islamic Republic of Iran wedding style of Marriage According to Islamic teachings**

**Supervisor: Doctor Shamsollah Mariji**

**Advisor: Doctor Seyed Majid Emami**

**Author: Hadiseh Esfandiar**

**Master: The Supreme Council of Cultural  
Revolution**

**Winter: ۲۰۱۵**